

УДРУЖЕЊЕ ДРАМСКИХ ПИСАЦА СРБИЈЕ

БЕОГРАД 2006.

ЕДИЦИЈА
ИЗАБРАНЕ ДРАМЕ

Издавач:

Удружење драмских писаца Србије
Београд, Господар Јевремова 19, udps@beotel.yu

За издавача:

Миодраг Букић, председник Удружења

Главни и одговорни уредник

Миодраг Букић

Уредник

др Рашко В. Јовановић

Коректор

Биљана Осиповић

Ликовно, техничко решење, дизајн корица

и припрема за штампу

Светозар Ситанкић

ISBN 86-85501-08-3

Штампа и повез

“ГРАФОРЕКЛАМ”, Параћин

Тираж: 300 примерака

Штампање завршено септембра 2006.

МИЛАДИН ШЕВАРЛИЋ

ИЗАБРАНЕ ДРАМЕ (2)

САДРЖАЈ

Др Бошко Сувајџић: Чудошворни ѿрсиен драмске ковине .	7
<i>Косово</i>	33
<i>Вуци и овце или Србија на Исиоку</i>	75
<i>Одлазак Дамјана Радовановића</i>	119
<i>Смрти ѿуковника Кузмановића</i>	161
<i>Заводник</i>	189
<i>Дивљач је ѿала</i>	229
 Ауторов поговор	 269
Литература	273
Белешка о аутору	277

Бошко СУВАЈЦИЋ

ЧУДОТВОРНИ ПРСТЕН ДРАМСКЕ КОВИНЕ (О *Изабраним драмама* Миладина Шеварлића)

Већ поводом првог, условно речено, историјског драмског циклуса Миладина Шеварлића, наметнуло се питање жанровске синкретичности Шеварлићевих комада. Олга Стојановић појаву *Српске трилогије* сасвим умесно дочекује питањем: “Зашто не тетралогија? С додатком драме *Карађорђе*, на ове које чине трилогију: *Пројасић царсџива српскога*, *Косово* и *Змај од Србије*.”¹

Косовска трилогија је чврсто утемељила и озваничила у приступу Шеварлићевом драмском стваралаштву концепт политичке драме у спрези са једним ироничним отклоном према (националној) историји: “Најновије остварење Миладина Шеварлића, аутора *Пројасић царсџива српскога*, *Небеске војске* и других позоришних, филмских и телевизијских дела именом *Косово* само је првим, површним погледом историјска драма, која оживљава једну од легенди из богате, али трагичне српске историје. Извесно је да најновије дело Миладина Шеварлића није пука историјска драма, Она, уствари, само полази од оскудних историјских чињеница и обилног народног предања да би отворила симболички лук са временом садашњим. Али, ту има још једно “али”, *Косово* није ни политичка драма, у значењу које се у последње време код нас одомаћило. Шта би онда ова драма требало да буде?”²

Жанровску типологију својих драма на најбољи начин прави сам аутор: “Ако бисмо хтели да систематизујемо све оно што сам, до

¹ О. Стојановић, *Историја као судбина*, Театрон, Часопис за позоришну историју и театрологију, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 1996, год. XXI, бр. 94, 115.

² Д. Ч. Јовановић, *Шта Косово није*, у: М. Шеварлић, *Српска трилогија*, Ниш, 1995, 175.

сада, написао, могли бисмо говорити о три основна тематско-жанровска смера. Првове припадају драме са историјском тематиком, које се жанровски крећу у распону од фарсичних параболо – какве су, на пример, *Пройасїи царсїйва срїскоџа*, *Косово*, *Змај од Србије*, у којима се истражују закономерне константе српске историјске судбине, питање стварности, с једне, и званичне интерпретације стварности, с друге стране, питање могућности, односно немогућности давања адекватног одговора на изазове историје, питање судбинске матрице која репродукује симетричне циклусе пропадања и деструкције, питање ирационалног, митоманског односа према властитој прошлости, па и садашњости – до драме као што су *Карађорђе* и *Вуци и овце или Србија на Истїоку*, где се српска историјска судбина и њени протагонисти третирају знатно реалистичкијим поступком, са више документарне грађе и психолошког нијансирања карактера.

Другоме смеру припадају драме такозваног грађанског циклуса, међу које спадају *Одлазак Дамјана Радовановића*, *Смртїи ђуковника Кузмановића*, *Небеска војска*, *Повраїиак Вука Алимїића*, *Црни Пеїшар* (тј. *Пролеће у Лимасолу*), *Мртїива ђирода*. Те драме се, између осталог, одликују психолошким реализмом, не без извесне ироничне дистанце, која је, уосталом, карактеристична за све моје комаде. Оне говоре о пропадању српског грађанства, о разарању његове егзистенције, духа и морала, од времена Другог светског рата, па све до наших дана, о класним, идеолошким и другим расколима, о моралним дилемама, о временима деструкције, безнађа и бесмисла, која потиру сваки континуитет, без кога се не могу градити цивилизацијске, етичке, ни духовне вредности живота.”³

Ипак, свака типологија Шеварлићевих драмских текстова, па и она коју конституише сам писац, на драме са историјском тематиком и оне које у средиште пажње постављају судбину српског грађанског друштва, вишеструко је условне природе. Све драме које је написао Миладин Шеварлић, па и оне (псеудо)историјске грађанске су у оном смислу у коме се баве разматрањима исхо-

³ М. Јевтић, *Портїррей драмскоџ иїсца. Књижевник Миладин Шеварлић, џосїи Друџоџ ироџрама Радио Беоџрада*, Театрон, Часопис за позоришну историју и театрологију, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2000, год. XXV, бр. 113, 104.

дишних етичких, психолошких и метафизичких проблема који прате сукоб истакнутог појединца и друштва у општој ерозији смисла, лажном привиду среће, модерној епифанији безумља. Ако је историјска драма о власти, грађанска је драма о времену безвлашћа: “Историјска драма је увек драма о власти: о њеном освајању, о њеном губљењу, о преносу власти са једног лица или групе на друге, о начину на који се она одржава. Знања, сећања или легенде проистекле из историје идеалан су материјал којим се на практичан начин, кроз познате примере, гледалишту откривају механизми владања. Као таква, историјска драма и сама учествује у деловању механизма владања. Она својим извођењем (ређе читањем) доприноси функционисању власти тиме што одржава или подржава њена идеолошка усмерења, или разоткрива тајне механизма владања са намером да гледалиште опомене како власт њиме манипулише. Због тога је историјска драма, нарочито када се нађе на сцени, увек нека врста политичког акта, усмереног ка грађењу и одржавању или ка исмевању и разарању одређеног модела свести, а преко њега и механизма поретка који ју је створио.”⁴

Написане префињеном драмском техником, историјске драме Миладина Шеварлића нису удворичке. Оне нису ни политички памфлети нити се удварају српској историји. Напротив. Акцентујући најдраматичније тренутке у средњем веку, приликом најезде Турака на Балкан, оне се критички осврћу на удесне догађаје, тумачећи их без плитког морализаторства и поуке. Тај колоплет крвавих збивања, мрачних страсти, породичних интрига и љубавних превара, уцена, оцеубистава и шићарцилука као да се збива у нашој свакодневици, данас и овде. Ипак, у Шеварлићевим драмама, испод покорице драмског текста, осећа се једна нота самилосног, у суштини хришћанског праштања и своме народу, и његовом незнању, и његовом ропском менталитету у историји, али и историји у ропском менталитету. Ту ће нас Шеварлић подсетити на Стерију: “Има у Шеварлићевом односу према творцима историје, ауторима легенде, и њиховим поштоваоцима кроз прошлих шест векова нешто од оне мешавине критике и саосећања коју је, чини ми се, у

⁴ М. Фрајнд, *Косовска шрилођија Миладина Шеварлића*, Театрон, Часопис за позоришну историју и театрологију, Музеј позоришне уметности Србије, 1996, год. XXI, бр. 96, 37.

нашој драмској књижевности постигао само Стерија у *Родољубцима*, иако је овај говорио о својим савременицима, а Шеварлић о прошлости свога народа.”⁵

Историја је у Шеварлићевим драмама лакомислена каћиперка. Она је попут оне златне лопте у драми *Косово* којом се макијавелистички кнез и његови лижисахани, улизице и дворјани, у освит косовске катастрофе, безбрижно лоптају. Она је час на једној, час на другој страни, колико јој се понуди, или дозволи. Како вели онај страшни грчки иследник Димитрије, са истанчаним осећајем за уметност мучења, који симболизује све инквизиторе овога света, управо летописи, писана реч, то је оно што релативизује истину. Или како ће сујетни кнез Лазар рећи својој недужној жртви, хероју и војсковођи Витомиру који се дрзнуо да се у свом супротстављању владару позове на историју и историјску истину: “Шта је историја? Ако је историја пут ка самоостварењу, тојест ка Богу или самоостварењу у Богу, онда је пораз, жртва, патња, нужна степеница да се до циља стигне.”

Драма *Косово* очигледно је смишљено писана на ироничном поигравању историјом и исходишним премисама заснованим на историјским чињеницама, какав је податак који о расапу и ослепљењу Николе Алтомановића износи сам кнез Лазар током представљања публици у првом чину: “Налазимо се у моме престолном граду Крушевцу, с пролећа, лета Господњег хиљаду триста осамдесет деветог. Град и цркву у њему подигао сам пошто сам победио и ослепети дао свога суседа Николу Алтомановића. То је уобичајени поступак у нашој политичкој борби, и има за циљ трајно онемогућавање супарника.” То је такође “уобичајени поступак” и у драмској радионици Миладина Шеварлића. Из историјске парадигме по правилу се апстрахују одређени закључци који претендују на универзално значење. Они се, међутим, смишљено иронизују и представљају у инверзији узрока и последице, међуигри смешног и озбиљног, шалозбиљној пародији живота. То је та чувена иронијска дистанца, отклон према предмету представљања, која одликује све Шеварлићеве комаде: “Но, Шеварлић врло добро зна да ако нас је Историја нечему научила, онда нас је подучила лекцији о

⁵ *Истио*, 39.

иронији која може да буде спасоносна и отрежњавајућа. Отуда је његов поглед на историју заснован на ироничној дистанци према стварности, на релативизацији стварности и њеној подели на привидну и произвољну, с једне, односно кондензовану, “чисту” с друге стране. Речју, у драмама овог циклуса писац ће показати начин на који се поменути процес одвијао, да би нас напоследку, посредно, довео до нас самих – сада и овде, до тренутка у којем постају очигледне последице оваквог начина функционисања Историје.”⁶

У (псеудо)историјским драмама Миладина Шеварлића суштински је проблематизован однос историјске истине и историје о истини у српској националној историографији. Смисао тог поступка мора се тражити у гдешто наивно просветитељској потреби да се морални и духовни потенцијал српског народа у својеврсном драмском прочишћењу истинском духовном катарзом обнови, а не уништи у мазохистичким опсервацијама свеколиких националних пораза и клонућа: “А Србији која ће сасвим извесно бити похарана и поробљена потребна је “истина” која ће је, можда једном у будућности, поново усправити, та истина, као и у поменутој Борхесовој приповеци, подразумева жртвовање. Не обично већ изузетно.”⁷

У драми *Косово*, која је написана и изведена уочи прославе шест векова од расудне битке намера драмског писца није била да пародира Косовски бој. Писац у тексту акрибично истражује све токове и рукавце разгранате косовске легенде. Он увиђа њена два основна тока, црквено-религиозни и витешко-епски. На дихотомији између световног и сакралног он заснива своју концепцију националне историје. Миладин Шеварлић се не одлучује ни за једну верзију. Оно што интересује драмског писца у свим комадима трилогије јесте управо демонтирање механизма који праве историју, који је кривотворе или “фризирају”. Који од издајника праве хероје, од хероја издајнике, од аматера писце, од писаца подрепаше. Анонимни Летописац, Константин Филозоф, отац Макарије, Димитрије Грк, сви су они иста драмска фигура, синкретичан лик који

⁶ Александар Милосављевић, *Псеудоисторијска (српска) трилогија*, у: Миладин Шеварлић, *Српска трилогија*, 5-6.

⁷ А. Милосављевић, *Србија међу змајевима*, у: М. Шеварлић, *Српска трилогија*, 268-269.

се налази у функцији кривотворења историје. Зарад саме те историје. Они делају у позадини. Као анонимни писари, приповедачи, летописци, средњовековни и нововековни испосници историје у мрачним келијама времена.

Нови круг драмских комада, у којима се радња одиграва на историјској позорници, али позорници нововековне историје Србије Миладин Шеварлић отпочиње драмама *Карађорђе* и *Вуци и овце или Србија на истоку*. Већ поетика наслова у драми *Вуци и овце или Србија на истоку* указује на изразит иронијски отклон према предмету о коме се у комаду говори. Без сваке сумње, реч је о једној од најбољих српских поратних драма. Бриљантно постављена, са интелигентним дијалозима, зрела и мисаона у разматрању универзалних питања историјског распећа српског народа на крсту истока и запада, белодано иронична, али са једнаким подсмехом и према непросвећеном азијатском деспоту књазу Милошу као и према просвећеном просветитељу Копитару, комад *Вуци и овце* плени својом дубином, експресијом, зрелошћу. Готово је невероватно да један овакав комад још увек није заживео на даскама националних позоришта. “У трагању за тим шта су узроци, а шта последице неминовног пропадања, Шеварлић наставља новим циклусом, који овога пута свакако не бисмо могли назвати псеудо-историјским, пишући драме *Карађорђе* и *Вуци и овце или Србија на Истоку*. (...) Можда најзначајнија драма у том опусу, ако не и најбоља, је управо драма *Вуци и овце или Србија на Истоку*. Већ по ширини запитаности, она, конвенционалне и занатски изузетно прецизне форме са одличним дијалогом и надахнутим епизодама, превазилази оквир животописа великог српског језичког реформатора Вука Стефановића Караџића. Шеварлић је успео да, пратећи један период Вуковог боравка у Милошевој Србији у време док је она стицала независност и слободу од Турака, покрене кључна питања која нас море вековима: јесмо ли ми икада били у моћи да барем делимично утичемо на наше судбине или смо увек били тек монета за поткусуивање великих сила, и да ли смо, због тога што смо схватили сву њихову лицемерност, одабрали да самоубилачки идемо мимо света са мање или више (не)способним деспотима на челу који су увек, тумачећи дијалектичку природу политике као простор за личну манипулацију, доводили Србију у

ћорсокак. Ко зна, можда смо могли да искористимо предност тог сазнања, попут неких других малих европских народа, какви смо и ми сами, али изгледа да ту мудрост ('част' изузецима) нисмо успели да капитализујемо.”⁸

Драма *Вуци и овце* у великој је мери, чак и у споредним детаљима, заснована на документарној грађи. То је уочљиво већ у сцени Вуковог опроштаја са породицом у Земуну, уочи преласка у Србију:

АНА: Рекла сам да ћу свуда за тобом ићи, али, нека ми драги Бог опрости, радије бих пошла у небо, него што бих се усудила у Србију прећи.

РУЖА: Vater, warum musst du in Serbien gehen?

ВАСИЛИЈЕ: Отац, је ли тамо стварно људе на велики ражањ набоду, па их пеку.

МИНА: Папи, чувај се да те не ухвате хајдуци!

ВУК: Молићу се књазу за једно свињче и дрва, да имате са чиме зиму презимити.

Вукова жена и кћерка Мина, заиста, и поред свег Вуковог старања, никад нису могле да се привикну на живот у Србији, док су Вукови напори да се избори за бољи живот за себе и своју породицу опште место његове преписке са кнежевском кућом Обреновића⁹. Пријатељство између Вука и Копитара, установљено непосредно по Вуковом доласку у Беч 1813. године, крепљено током дугих година заједничке књижевне и културне активности, судбински предодређено већ њиховим првим сусретом,¹⁰ овде је изванредно ситуирано у политички контекст државничких интереса, интрига и сплетки. Дијалог између Екселенције и Јернеја Копитара, са циничним схватањем државних интереса и политичке

⁸ Жељко Хубач, *Генерациски креативни пессимизам или Ова и оваква данашњица...*, *Поговор* уз М. Шеварлић, *Вуци и овце или Србија на Истoku*, едиција Савремена српска драма, књига 5, Београд, 1999, 288.

⁹ Љ. Стојановић, *Животи и рад Вука Стјеф. Карацића*, Београд-Земун, 1924, 707.

¹⁰ *Истio*, 31.

дијалектике у односима људи, царстава, раса и држава, у драматуршком смислу напросто је бриљантан. Он је, истовремено, истинит у оном смислу у коме се перфидне и мрачне полуге политичких интереса крију у сенци историјских збивања:

КОПИТАР: Мислим, Екселенцијо, да је оно што преко Волфа Стефановића чиним, за српски народ од стварне користи. Јер ако тај многомалерозни национ сада не ухвати седиште у колима за Европу...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Шта хоћу, дакле, да кажем? Перспективно гледано, турско царство је свакако пред распадом, зар не?

КОПИТАР: Да, могло би се тако рећи, Екселенцијо...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Национални покрети потчињених народа дељују изнутра...

КОПИТАР: Евидентно, Екселенцијо.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: И шта ми, у тој ситуацији, радимо, господине цензоре?

КОПИТАР: На то је лако одговорити: помажемо турском царству да се распадне, а националним покретима да ојачају.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Ех, драги господине Копитар, ви размишљате логички што је можда довољно у филологији... У политици је, драги господине, потребно мислити дијалектички. Јесте ли читали професора Хегела? Кажу да се тамо доста говори о дијалектичком начину мишљења. Треба пратити модерну теоријску мисао... Е, па, видите – идемо испочетка: Турска се распада, у њој бујају национални покрети... Турска је, разуме се, притом, наш судбински, историјски, па и начелни непријатељ, ако хоћете. Аустрија је, као што обојица знамо, вековима била бедем Европе пред њиховом дивљачком најездом, а Беч недостижни драгуљ, који никада није засијао у круни турских султана, уколико та господа уопште носе круне, но, рецимо, чалми, свеједно... Шта, дакле, ми радимо?

КОПИТАР: Па, уколико не помажемо да се распадне, ја не знам...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Тврда филолошка главо! Не вреди! Ево, дакле, шта ми радимо: ми гушимо националне покрете – трудећи се да у тврдим професорским главама оставимо утисак како их помажемо – но, ми их, дакле, гушимо, а турској царевини помажемо да се одржи.

КОПИТАР: Признајем, Екселенцијо, да је то за мене...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Зато, драги господине, што у свом рационалном, западњачком мишљењу, које лако нагиње шематизму, не калкулишете привид. А привид је душа политике. То је једино што ми западњаци морамо учити од наших пријатеља са Истока. Ерго, ми турској царевини помажемо да се одржи...

КОПИТАР: Мислите, привидно?

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Но – најзад! Привидно, наравно, само привидно!

У том савршеном макијавелизму, Екселенција, као представник једне високо културне, просвећене, складне и беспрекорне државне и административне творевине, вековне царевине, у тренутку када проглашава привид за истину, а истину за привид, једнако је бескрупулозан и бесраман у односу на моралне назоре колико и његов еквивалент са друге стране, из аустријске перспективе, дивљачни и азијатски лукав српски деспот и аутократа књаз Милош. Гушење националних покрета у Турској царевини, под привидом њиховог здруженог подржавања, врхунски је политички цинизам, који дезавуише све елементарне грађанске и људске скрупуле. Срби ће јамачно, сматра Екселенција, и то мишљење као да се сурово понавља и опако интензивира у концентричним круговима историјских дешавања будућих столећа, уколико дођу до националне самоспознаје и културног идентитета, постати смртни непријатељ виталним интересима Монархије, што ће рећи, према говорниковом схватању, опоненти идејама уређености, културе и склада. Копитар наивно не успева да докучи да се у том срамном политичком галиматијасу огољених расних разлога, националних остракизама и државних интереса, филологија, језик и култура могу користити само као средство политичких обрачуна и уцена, као

монета за поткусуривање, нипошто као изворни духовни циљ и етички императив, у себи осмишљен и једино себе достојан:

КОПИТАР: Екселенцијо, бојим се да опет нисте отишли мало предалеко. Сваки разуман Србин, као и Хрват, Словенац, Чех, видеће свој прави интерес, своју националну и цивилизацијску перспективу у оквиру просвећене подунавске монархије.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Али Срби нису разумни, Копитар! Нису разумни! То је манијакални горштачки елемент. Нешто потпуно ирационално, Копитар! (...)

КОПИТАР: Није то ништа, Екселенцијо, па то је само поезија, такорећи филологија...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Филологија! За кога ви радите, Копитар? Њихови гуслари гамижу по Аустрији и певају о српском царству, наши словенски поданици сузе роне, Гете, Грим, Хердер, дижу буку по Европи, а све се то закувало у вашем кабинету, господине дворски цензоре! И сада тај Кара-џич тражи пасош за Србију! А шта ће он у Србији, питам ја вас? Нека у Бечу седи и нека граматике пише до миле воље, а не да служи као политички курир кнеза Милоша, и ко зна чији још, и да националну политику води...

КОПИТАР: Ја вас уверавам, Екселенцијо, да сам све учинио како бих господина Волфа држао у оквирима чисте филолошке науке...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Ма каква чиста наука? Не будалите, Копитар! У тој филолошкој ковачници кују се оштри мачеви против аустријске империје. Одуговлачили смо са издавањем пасоша, на шта је стигло писмо њиховог кнеза; а пошто са њим морамо одржавати некакве односе, како га не бисмо бацили у наручје Русије, ви схватате...

КОПИТАР: Схватам, Екселенцијо.

Атмосферу забицене, зарозане, смуљене и замуљене Србије изванредно је Шеварлић дочарао епизодом са Нићифором Нинковићем, присилно “мобилисаним” бербером књаза Милоша. Још ефектнија је сцена Милошевих момака који Вука Караџића, као

великог културног посленика из туђине, у завичају дочекују са моткама којима повоздан разгоне врапце пред књажевим конаком у Крагујевцу. Да је Вуков боравак у Крагујевцу у лето 1822. године био несумњив историјски предлог за Шеварлићеву драму сведоче и Карацићева поразна искуства у додиру са деспотском Милошевом Србијом: “У Србији се, у његовом одсуству, ништа није променило набоље; напротив све је било горе. Глуво неко затишје, у коме ни Срби нису добијали слободе ни Турци нису могли да врате земљу у старо стање. О отварању школа нико више није мислио, а једини закон и сада је била кнежева самовоља. (...) У конаку се живело сито, бахато, варварски, без саосећања и разумевања за друге. Највећи подвиг у господаревом двору било је исмејати човека. Као и раније, кнез и његова околина на челу са Симом Милосављевићем Амицом, терали су спрдњу са сваким, младим и старим, угледним и незнатним. Вук је гледао како Амица из обести вара постаријег учитеља који је дошао из Срема да моли кнеза за службу да је у конаку, тобож, обичај да се молбе кнезу гласно казују са бињакташа (камена са кога се кнез пео на коња). Преварени учитељ је гласно, пред свима, викао молбу, док су се они уоколу, на челу с Милошем, радосни што су унизили учена човека, грохотом смејали намагарченом старцу.”¹¹

У једном од важних токова Шеварлићеве драме смештено је анегдотско језгро о Вуковом пасошу и спрдњи коју су са њим терали Амица и остали Милошеви подрепаша. Веома ефектна сцена момака који моткама терају врапце подсећа пак на шаливу причу о сељаку који је ветар терао капом, пореклом из усмене традиције. У Шеварлићевој драми, међутим, Вука неће омести сви ти сеоски ђилкоши и докоњаци око књаза Милоша. Он је знао међу које иде и пре него је пошао. Али, за разлику од Копитара, Вук ће на све приговоре и замерке своме народу упућене рећи само, једноставно и неопозиво: “Моје је место тамо, господине Копитар.” Као да је у овој тврдњи пословички згуснуто једно посве одговорно и суштински људско поимање патриотизма, са уважавањем свих мана и врлина сопственог народа. У Вуковом неопозивом обећању да ће се свакако вратити у Србију крије се његова

¹¹ М. Поповић, *Вук Сџеф. Карацић: 1787–1864*, Београд, 1987, 146.

истинска патриотска опредељеност због које о српском књазу, и у временима када му је овај радио о глави, није желео ништа лоше да прича по европским престоницама и дворовима. Вук је знао да Милош, чинећи добро, чини и зло. Милошево добро и Милошево зло се, по своме значају, у контексту историјског конституисања српске државности, нису могли самеравати.

Наслов драме *Вуци и овце или Србија на истаоку*, мотивисан вуковском традицијом и делом Светозара Марковића, упућује и на вечиту српску дилему изражену у насумичном гибању и лавирању српског национала према два једнака и још увек нерешена пола његове историјске судбине. Овде се историјске дилеме разрешавају у изврсној драми атмосфере, али и снажних и психолошки изнијансираних ликова који на својим плећима носе замашан пртљаг српске историјске судбине.

За грађански круг драма, својеврсну драмску антропологију српског грађанског друштва у пропадању у епоси комунизма у 20. веку, писац је био предодређен већ самим својим пореклом, одгојем и духовним сазревањем: “Рођен сам у Београду, у грађанској породици у време када је српско грађанство било, већ, на издисају. Отац, Бранислав, који још добро носи својих осамдесет шест година, астроном, професор универзитета; мајка, Зора, професор хемије у гимназији. Деда, Миладин Шеварлић, познати професор математике у Београду, пре и после првог светског рата. Прешао Албанију, био директор Реалке и начелник Министарства просвете. Прадеда, по очевој женској линији, Никодије Стевановић, учитељ и песник. Прадеда, по очевој мушкој линији, Илија, руднички сељак, учесник српско-турског рата, млад умро од задобијених рана. Деда по мајци, Нишлија, Трифун Стевановић, завршио грађевину у Немачкој, каријеру окончао у Београду, као начелник Министарства железница.”¹²

Расап српске грађанске породице и уништење средње класе у комунистичком идеолошком обрачуна са сопственим народом у

¹² Милош Јевтић, *Порџрејџ драмског јисца. Књижевник Миладин Шеварлић, ѓосџ Друѓоѓ програма Радио Београда, Театрон, Часопис за позоришну историју и театрологију, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2000, год. XXV, бр. 113, 100.*

периоду након другог светског рата опсесивна је тема Миладина Шеварлића. У прозном облику пандан овој драмској опсесији могла би бити романескна “митомахија” (Никола Милошевић) Борислава Пекића. И Пекић у наративном дискурсу, и Шеварлић у драмском облику, креирају сваки за себе, својеврсну митологију грађанства које је осујећено у своме замаху, ускраћено у историјским упориштима и резултатима, трагично онемогућено у својој судбини. И један и други аутор крећу се линијом између фикционалног и фактографског, привидно документарног и митопоетског: “Речју, Пекић свог фиктивног јунака-казивача смешта у прецизно оцртану средину, међу стварне и историјски познате догађаје, људе и предмете, и пушта га да о овима говори и размишља на начин који и сам, будући прожет аутентичним и довршеним говорни конвенцијама и језичким схемама, тежи да створи илузију документарности.”¹³

И у Шеварлићевим се драмама напореда развија прича о конкретној судбини појединца, који свој систем вредности узалудно супротставља нехуманом и, обично, споља наметнутом скупу правила које су привремено уздигнуте на пиједестал врлине, и симболичка повест о општим људским стремљењима, посртањима и поразима.

Драме *Одлазак Дамјана Радовановића* и *Смрт њуковника Кузмановића* комплементарне су у многим сегментима своје поетике. Реч је о храбрим остварењима која нам пружају свеж и надасве дубок аналитички поглед на идеолошку острашћеност епохе која је за нама. Већ самим насловом драме показују суштинску типолошку блискост. Дrame су међусобно повезане и јединством времена и места радње. *Одлазак Дамјана Радовановића* одиграва се у Београду у првим месецима окупације, 13. и 14. августа 1941. године, *Смрт њуковника Кузмановића* пак у кући Христивоја и Јелене Кузмановић, такође за време немачке окупације, током Другог светског рата. Окупација, као преломан догађај у животу државе и појединца, прилика је да се писац позабави много дубљим узроцима моралног посрнућа и пропадања српског грађанског друштва, које

¹³ Љ. Јеремић, *Роман кенџаур*, у: *Проза новоџ сѣила. Криџишке и оџледи*, Београд, 1978, 111–112.

се раслојава изнутра. Последица тих дезинтеграционих процеса биће трагична судбина Шеварлићевих јунака.

На основу функционалне психолошке и етичке карактеризације ликова, у грађанским драмама Миладина Шеварлића издвојили смо седам основних типова. Назвали смо их типовима *ћифџије* (црноберзијанац), *колебљивца* (хамлетовски тип), *сџарокова* (резонер), *злодуха* (противник), *преображенка* (конвертит), *бунџовника* (јунак) и *џужиле* (чеховљевски тип).

У грађанским драмама Миладина Шеварлића веома су успели типски ликови бескрупулозних црноберзијанаца и шпекуланата, попут оног бездушнoг *ћифџије* Ћире Јевђенијевића, који се не либи да породицу свог бившег добротвора лиши и породичних реликвија:

ЋИРА: Клањам се, добар дан желим!

ХРИСТИВОЈЕ: Па где сте, Јевђенијевићу, забога? Хоћете да помремо од глади!

ЋИРА: Е, госн Христивоје, мислите ви да је нама лако? Корупција госн Христивоје, корупција! Свако иште. Одра се радећи, а они седе и ишту! И Шваба иште свој део, и полиција иште, и брадоње ишту, ако их нагазиш у селу.

ЈЕЛЕНА: Молим вас да ми видимо наш посао!

ЋИРА: Скоро да ми се више и не исплати да се овим послом бавим. Не знам колико ћу још издржати... Само, жао ми да вас оставим на цедилу, покојни газда Стојан био ми је добар, такорећи на пут ме извео. Све што знам од њега сам и научио.

ЈЕЛЕНА: Што се тиче новаца, ми новаца више немамо; имамо само још нешто мало накита, и, тако, неких драгоцености, мада су све то, уствари, породичне реликвије.

ЋИРА: Па сад, могу и реликвије, мада, право да вам кажем, реликвије су, најчешће, кабасте. Најбоље се котирају златници, па, ако би се нашо још којии...

ЈЕЛЕНА: Ма, какви златници, ајте, молим вас! Откуда нама златника?

ЋИРА: Па сад, госпа Јелена, ако ћемо баш да се питамо откуд, оно није да нема откуд, али, ако ви кажете... Па, ајде, с обзиром на покојног газда Стојана, примићемо, овога пута, и реликвије. Али, да знате, идући пут јок, неће моћи.

Као пандан крвопији-лиферанту Ћири из *Смртии ђуковника Кузмановића* у драми *Одлазак Дамјана Радовановића* појављује се сељак Озрен-Бата Вујић:

ОЗРЕН: Помаже Бог, професоре!

ПРОФЕСОР: Ајде, ајде, Озрене Вујићу! Остаде ли мало коњака, Авдотја, за Озрена? Шта, нема више? Е, Бога му!

ОЗРЕН: Нека, нека. Донео сам ја шљивовицу, жута ка' месечина.

(*Вади флашу.*)

ПРОФЕСОР: Шљивовицу је донео, чујеш ли, Авдотја Васиљевна? Ха, ха!

ОЗРЕН: Ја шта!

(*Авдошја сипа.*)

ПРОФЕСОР: Ајд, наздравље!

ОЗРЕН: Здраво!

ПРОФЕСОР: И, шта кошта то, с обзиром на ову "укопацију"?

ОЗРЕН: Нека. То ја онако. А донео сам и за продају. Ево.

(*Вади из завежљаја једног повећењ зеца.*)

АВДОТЈА: Па то личи на правог, правцатог зеца!

ПРОФЕСОР: То личи, што се мене тиче, на три киле мяса, живе ваге.

ОЗРЕН: Кад се уреди има да бидне две киле, чисто. Па сад, ако 'ћеш...

ПРОФЕСОР: Шта? Ти још питаш? Купио бих и две киле пољских мишева, само да се од овог пекмеца растанем! Само... Ја с парама слабо стојим.

ОЗРЕН: Сви стоје слабо данас... Оно, има неки способни људи, неки лопови, па ондак црноберзијанци, то јест, уопште она багра што не оре, но промеће паре кроз шаке.

ПРОФЕСОР: Ма, нек иду с милим Богом... Ја, дакле, с парама слабо стојим...

ОЗРЕН: Те паре су мени увек биле сумњива работа. Даш човеку, претпоставимо, кило сланине јали цак кромпира, а он теби, с опростењем, неке папире... држава јемчи, и то... И ондак држава побегне, и шта сад? Него, брате, ти мени дај нешто онако, како да кажем, чврсто...

АВДОТЈА: А шта фали парама? Паре су добре. Паре су врло добре! Треба целу кућу, значи, растурити!

ОЗРЕН: Па, не кажем ја за кућу.

ПРОФЕСОР: Има ли још оних чаршава?

АВДОТЈА: Мало их остало. Све сам нове подавала.

ПРОФЕСОР: Хм... А шта велиш... имам неке сребрњаке... нешто заостало из старих времена.

ОЗРЕН: Па сад... сребрњаке третирамо. То може.

Драме Миладина Шеварлића *Одлазак Дамјана Радовановића* и *Смрти ђуковника Кузмановића* нису органски повезане, ни на тематско-сужејном плану, нити у равни номенклатуре. Оне представљају две оделите целине, али су типолошки блиске будући да разматрају суштински исте или бар чврсто спрегнуте појмовне области. У том смислу, и дистрибуција улога је идентична. И један и други комад укључују артефакте који упућују на злехуду судбину руске аристократије проузроковану болшевичком револуцијом. У *Смрти ђуковника Кузмановића*, својеврсни драмски “јунак”, нека врста актанта,¹⁴ јесте сребрни самовар који је покојном мужу Јеленине мајке Спасеније поклониио “ђенерал Черњајев”, и који се сада у породици Кузмановић чува као прородична реликвија, док се на почетку драме не прода црноберзијанцу Ђири у замену за

¹⁴ Ан Иберсфелд, *Акћианцијални модел у ђозориићу*, у: *Модерна теорија драме*, приредила М. Миочиновић, Београд, 1981, 84.

најосновније животне потрепштине. У драми *Одлазак Дамјана Радовановића* у најдраматичнијим тренуцима појављује се у функцији резонера Авдотја, слушкиња у кући Радовановића, бели емигрант, припадник руског највишег племства. Она је симбол прошлости, знак да се нешто слично ономе што се сада дешава у Србији већ одиграло једном, на исти начин, и да ће се несумњиво поново одиграти негде, са једнаким последицама. Авдотја оличава циклично, митско кретање историје у кружници нихилистичких покрета и стремљења на шта се своди историјско искуство словенских народа у страшним гулазима двадесетог века.

Обе драме укључују и тип грађанског интелектуалца-опортунисте, слабића и *колебљивца*, који се повија под налетима историјских неминовности, без могућности да се искобеља из колоплета спољашњих околности и сопствених слабости. То је тип латентног издајника, чији ментални склоп не може да поднесе наметнути систем насиља и сурове неправде, јунак предодређен за сопствену пропаст. Такви ликови су Војислав-Воја Радовановић, доцент и песник, у првом, делимично Христивоје Кузмановић, бивши министар у влади Србије у другом комаду, Мики у *Дивљач је ђала* и сл.

Ови ликови су дати у опозицији са јунацима старог кова, храбрим и одлучним, али потпуно неприлагођеним новим историјским околностима, те самим тим и невичним животу, а поготово животу у издајничкој илегалу и срамоти која би за њих представљала смрт. Није случајно то што су ови јунаци, назваћемо их *стјароковима*, као заступници универзалних етичких вредности, још пре него што бивају суочени са нељудским злом и слепом неправдом, осуђени на пропаст и уништење. Није случајно ни то што су они у овим драмама постављени у најуже сродничке релације са *колебљивцима*, будући да су то својеврсни *двојници*, ликови који функционишу техником паралелизма по супротности. У *Одласку Дамјана Радовановића* сучељени су Дамјан Радовановић, “историчар, професор Универзитета у пензији, академик” и Војислав-Воја Радовановић, “професоров син, доцент Филозофског факултета (романска књижевност) и песник”. У *Смрти њуковника Кузмановића* опозитни пар су пуковник Јован Кузмановић, “ветеран из Првог светског рата” и Христивоје, “његов брат, бивши министар”.

Насупрот *сћароковима*, или пак *колебљивцима*, у бинарној структури драме, јављају се још два опозитна вектора сила које учествују у заплету. С једне стране то су млади и динамични јунаци (*бунџовници*) који се супротстављају спољашњим снагама датости у жељи да досегну слободу избора и пуну оствареност личности. Такав је Миша Алимпић, скојевац, у драми *Смрт ђуковника Кузмановића*, који се немани супротставља без обзира на последице. Њихови опоненти су *злodusи*, динамичне фигуре хуља и проби-света, ликови који су напречац искористили тренутак пометње и несреће да постану важни, да се вину до божанских ингеренција одлучивања о питањима живота и смрти. Ту благодет, тај положај, то рајско пиће испили су надушак. За њих не постоји веће богатство нити комотнија срећа.

Веома упечатљиви су ти политички комесари у комадима Миладина Шеварлића. Они су намесници епохе, иследници историје, рецензенти духа, уништитељи свеколиких људских вредности. У опскурним временима окупације, они постају порицатељи права на живот. У *Одласку Дамјана Радовановића*, такав страшан и наopak пример сићушног, ђифтинског поданика окупаторске власти, лик Симеона К. Петровића, у функцији “специјалног саветника” Министарства просвете, наћи ће брата по нитковлуку у Синиши Младеновићу, рођаку породице Кузмановић, “припаднику специјалне полиције“ у драми *Смрт ђуковника Кузмановића*.

Веома добро угођене фигуре ситних, малих душа, у наopakом времену транспонованих у крвнике и злодејанике, покрећу још једно питање везано за ове две драме. То је питање које није експлицитно постављено, али је иманентно присутно у изузетно успелим дијалозима између *сћарокова*, *колебљиваца* и *злodusа*. Када се, наиме, у ком то тренутку и на који начин, каквом чудесном алхемијом, збива та невероватна метаморфоза? Која то сила претвара обичне, мале, често искомлексиране људе, комшије, чиновнике, сељаке, у ноторне убице, силоватеље, грабежљивце, једном речју, у *злodusе* (противнике)?

Изузетно је успела сцена сучељавања оца и сина након професоровог сазнања да је Воја Кузмановић један од потписника злогласног “Апела српском народу“ који су неки од највиђенијих

српских интелектуалаца потписали под присилом окупаторских власти:

ВОЈА (*Несијурно*): Тата, ја нисам дошао због себе... Мислио сам да уопште не долазим... Ја знам, то није решење. Наравно, ти си у праву, то није решење... Али, стави се у мој положај, једва сам прекорачио праг... схваташ... ја сам рекао Авдотји да сам ја за тебе одсутан, апсолутно одсутан, али десило се, и ја сам морао... ја сам праг прекорачио са стрепњом... али морао сам, јер то је тако неочекивано, ја на то нисам рачунао, ја сам веровао да се господин Петровић ипак неће усудити... и... стави се ти сад у мој положај... морао сам да дођем.

ПРОФЕСОР (*Гледа га љезриво и љрићаљује цићару уздржављући бес*). Хоћете ли, господине, да ми учините задовољство и да ме лишите свога присуства?

ВОЈА (*Један љренућак ћући у недоумици*). Не, ја знам... тата... само немој да се узрујаваш... али, ја ти то морам рећи.

(*Из љрофесора најзад љровали бес, он скочи из сћолице, сав у љрчу, љушећи се, зђраби сина за љрса и љочне да га удара где сћићне и како сћићне. Овом љадну цвикери с носа. Сћарац му љоцећа оковраћник, ишамара га бесомучно, дахћући и кркљајући. Најзад сасвим изђуби снађу и доћићура се до фойћеле. Гући га срце. Једва дише. Воја љражи цвикере љо љоду, сав је раићућан, исцећане кошуље. Поново сћавља цвикере на нос. Једно сћакло је љрсло. Исћод цвикера му шћеку сузе*.)

ВОЈА: Ти мислиш да сам ја намерно, промишљено... Ти мислиш да ја то желим. Није тако, веруј ми! Увек сам замишљао и желео нешто друго, а не оно што ми се дешавало у животу. Можда нисам умео... некако се увек све само деси, а ја некако стигнем кад је све готово...

Још је драматичнија сцена у којој се, на вечери, испоставиће се, за старог професора последњој, што има и одређене библијске реминисценције, укрсте неспојиви морални назори и изложе међусобно непомирљиви аргументи које заступају *сћароков* (резонер) и

злодух (противник), након понижавајуће сцене гласног читања поезије Воје Радовановића:

ПРОФЕСОР: (*Тресне шаком о сто.*) Е, сад је доста! Доста! Јесте ли ме разумели! Доста је било спрдње! (...)

СИМЕОН: Моје изненађење се граничи... једном речју, ово је за мене неочекивано... У мени се буде веома непријатне сумње. Једино ако није... Дозволите да вас још једном упитам... да вам није зло, или нека врста несвестице... У том случају...

ЕЛЕОНОРА: Господине, ја вас неизоставно молим за опроштај. Ви ћете то разумети. Мој брат је слаб, мало је више појео, оптеретио се, а дијафрагма врши, знате, на срце врло непријатан притисак...

ПРОФЕСОР: Доста, доста! Ја захтевам да сместа напустите ову кућу! Чујете ли? Сместа!

СИМЕОН: Ја ово не разумем господине, и жао ми је што ће овај неспоразум изазвати...

ПРОФЕСОР: Напоље!

СИМЕОН: (*Мења тон.*) Господине, ви се заборављате! Чувајте се! Ви говорите са званичним лицем. Ја представљам државну власт!

ПРОФЕСОР: Доста је те ваше власти! Ем, Немце морамо да трпимо, ем још терор домаћих полуидиота!

СИМЕОН: Како? Како сте рекли?

ПРОФЕСОР: Терор домаћих полуидиота! Тако сам рекао!

СИМЕОН: Богами, ово ће по вас лоше да се сврши!

ПРОФЕСОР: Шта мислиш ти... ти... малоумниче! Мислиш, ја сам Воја? Је ли? Жао ми је само што нећу доживети да гледам кад вас буду вешали!

СИМЕОН: А тако, значи? Друкчије ћемо ми разговарати!

ЕЛЕОНОРА: Господине Петровићу, то је забуна, верујте мени, он се мало претоварио...

СИМЕОН: Не, не, госпођо! Ни речи! (*Професору.*) Ја вас оптужујем! Ви сте симпатизер! Можда и члан! Бољшевик! Довео ме на

вечеру, а само ћути! Наћулио уши, државне тајне да испипа! Ја вас оптужујем! Видећемо ми! А сад прекидам сваки разговор, али вам могу рећи да не напуштате кућу! Ни под каквим изговором!

(Излази.)

Шеварлићеви ликови нису једнозначни. И Воја Радовановић, слабић и сањар, спреман да штампа збирку песама под покровитељством окупаторске ратне машинерије, ипак није површна негативна фигура. Он јесте потписао апел, али само под условом да окупаторски подрепаши оставе његовог оца на миру. То ће се наравно изјаловити, а апел ће, као и сваки пакт са ђаволом, донети само несрећу његовом потписнику.

Још један типски лик у Шеварлићевим драмама побуђује пажњу. То је лик *преображенка* (конвертит). Он је камелеонски конципован, спреман на све за остварење огољене биолошке потребе, архетипског порива да се преживи по сваку цену. Па и по цену жртвовања личног достојанства и исходишних етичких норми. Такав мимикричан лик је сликар Рака Јездимировић, професоров негдашњи пријатељ. Он је “прагматичан” човек који би жртвовао све скрупуле само да сачува главу на раменима.

Одлазак Дамјана Радовановића на Бањицу кореспондира са смрћу пуковника Кузмановића у истоименој драми. Јован Кузмановић је дат у опозицији у односу на лик свога брата Христивоја Кузмановића, бившег министра и промашеног човека. Поред малограђанског медиокритета Христивоја, који активно суделује у чину ликвидације свога брата, у улози *злодуха* овде се налази Синиша Младеновић, рођак породице Кузмановић, припадник специјалне полиције. Ствари се усложњавају чињеницом да је Синишин отац, Михаило Младеновић, ратни друг пуковника Кузмановића, човек који је храбро дао свој живот у Првом светском рату, како би путеви будућим покољењима били “широко раскрчени”.

За разлику од *Одласка Дамјана Радовановића*, у драми *Смрт пуковника Кузмановића*, писац ипак именује јунаке који ће се активно супротставити злу (тип *бунтовника*). То су Саша и, посебно, Миша. Чињеницу да Михаило Алимпић, изданак старе грађанске породице, у равни идеолошке карактеризације гравитира

скојевској омладини и покрету отпора, писац користи да би указао на један посве логичан процес који ће у послератним превирањима довести до трагичних последица по српску грађанску културу, што представља предмет обраде у потоњим Шеварлићевим драмама.

Неколико генерација представника жена (тип *шужиле*) у породици Кузмановић (Спасенија, Јелена и Маца), на најбољи начин показује процес труљења српске грађанске породице изнутра, из једне чеховљевске перспективе духовног осипања смисла и идеала. Овај процес интензивирања функција и дубљег психолошког карактерисања женских ликова у својим драмама Шеварлић ће наставити и у текстовима *Заводника (Мрјиве њприроде)*, односно савремене криминалистичко-мафијашко-удбашке саге *Дивљач је њала*.

Драме *Заводник (Мрјива њприрода)* и *Дивљач је њала* обрађују период након окупације, време послератног идеолошког остракизма и стварања друштва принуде и неслободе. Иако упућују на слепо лице комунистичке револуције, оне ипак нису вулгарно идеолошки засноване на чегрсти према комунистичком наслеђу. Прецизно, аналитички, готово анатомски ове драме показују рађање и претрајавање отуђене органске немани Зла у српском одрођеном и грађански рунираном друштву током друге половине 20. века, али се дотичу и савремених догађаја и првобитне акумулације капитала у раздобљу последњих балканских ратова.

У драми *Заводник* у први план избијају слојевити ликови *жена*, последњих примерака изумрле расе предратног грађанства у пост-револуционарним траумама након 1945. године. Дубоко трагичне и несрећне у покушајима да преживе страшне године расула свих вредности на којима су одгајане, различите генерације женских ликова различито и реагују на збивања. Јелисавета Хаџиантонијевић, након одређеног фемкања, пристаје да учествује у уносном послу фалсификовања уметничких дела и тиме дезавуише и своју професију и свој лични живот. Њена кћи, Љуба, “лепотица жељна живота”, спремна је на све како би се издигла изнад блата свакодневне егзистенције. Иако бескрупулозна и емоционално истрошена у вези са Дарком, Љуба ће бити искоришћена у бурној сексуалној афери са искусним, циничним и превејаним заводником, а да тога неће бити ни свесна. Њен природни наследник је хладна и прорачуната Ана која је представљена без трунке емоција, као

хладнокрвни убица у комаду *Дивљач је љала*. Бонвиван и цинични заводник Љуба Чобановић најбоље се уклапа у дух времена, бавећи се бизнисом у коме су људи само потрошна роба. Даровити и сиромашни уметник Дарко Распоповић, који је “сликар, сањар, подстанар”, типски лик *колебљивца*, еквивалентан је по вокацији песнику Воји Радовановићу, односно Микију у драми *Дивљач је љала*, предодређен да буде губитник: “Драма Миладина Шеварлића *Мртва природа* припада миљеу омиљене списатељеве теме – истраживању узрока пропасти грађанства у Београду после 1945. године. (...) Шеварлић хоће да нас упозори на реалну опасност у којој се наше друштво налази деценијама: разорен је грађански морал у коме је било реда, поштовања и достојанства, а за узврат није створен неки нови који поседује било какву врлину. Друштво без морала је друштво у коме доминирају сурогати сваке врсте. Као логична последица долази потпуна ентропија породице, рода, племена, друштва, државе... Дно на које се пада све је ниже и ниже. Шеварлић, ако прихватимо његову аргументацију, баш уме својски да нас обесхрабри.”¹⁵

Драма *Дивљач је љала* је, у кишовском смислу, “драма без утехе”. У часу када је писао драму *Дивљач је љала* аутор је био на веома клизавом терену, као што то увек бива са делима која имају визију и писцима који ору ледину. Лако је онима који дођу на готово да равнају крчевину. Задатак или изазов који је стајао пред аутором додатно је усложњен чињеницом да је реч о веома блиском периоду наше историје. Драмске реплике болно одјекују будући да указују на везе и међусобна садејства нетом минулих збивања којима смо били и јесмо учесници и сведоци. У тим догађајима неретко главне улоге играју управо они преображени комунистички апостоли и верници нововековне губитничке и претежно антисрпске и антицивизацијске “српске” историје и политике.

Последњи Шеварлићеви комади су драме камерног типа, у којима се идеологија дезидеологизује. У друштву без идеала и идеологија, белодано опстаје једино огољена механичка конструкција

¹⁵ Р. Путник, *Поџовор* уз М. Шеварлић, *Мртва природа*, едиција Савремена српска драма, књига 10, Београд, 2000, 218–219.

Зла, исконског, отуђеног, без страсти и жеља (М. Пантић). Анатомија тог Зла у српској средини повезана је са наслеђем државне безбедности. У једној таквој мафијашко-криминогеној средини никакви идеолошки разлози нити оправдања нису потребни нити достатни да би се правдало Зло. Зло је ту, само по себи, оно је само собом разумљиво. Персонификација тог зла је плаћени убица Ана, ноторни криминалац Стив, извитоперени садиста Миша Свиња. И можда понајвише онај Мумин чије име концепцијски повезује последње две Шевралићеве драме. Мумин је лик који дела из сенке и иза сцене. Он је невидљиви демијург у коме су овасплоћене снаге хаоса и мрака из космичког митолошког подземља. Писац се из ове драме, када је реч о тачки гледишта, готово потпуно повукао. Као и Бог. Он је, попут Киша, у тексту само “уздржан и мало одсутан регистратор” Зла (Борислав Михајловић Михиз).

Драмски исказ Миладина Шеварлића представља мотовило које покушава да повеже и уплете нити разноврсних сегмената драмског текста и његове позоришне реализације, трудећи се да их не замрси, или пак не прекине каквом неумереном речју или непримереним гестом. Отуда се његове драме могу посматрати и у равни редитељског поступка и играња на сцени.

О извођеним драмама сам аутор наводи следеће: “Највише успеха имале су драме *Пројасиј царсѣва срѣскога*, играно у “Атељеу 212” 1983, и у низу других позоришта, била је то последња позоришна улога Зорана Радмиловића; *Небеска војска*, у Ужицу 1988, са Стевом Жигоном, и у Зрењанину 1989; *Змај од Србије*, у Нишу 1994, у режији Славенка Салетовића, са Енвером Петровцијем и Живком Вукојевићем, представа која је однела неколико награда на Стеријином позорју и *Карађорђе*, такође у Нишу 1995, са Гојком Шантићем у насловној улози, представа награђена на сусретима “Јоаким Вујић”. Овоме треба додати и младеначку драму *Ойѣи-мисѣи*, изведену у Народном позоришту у Београду 1979, са одличним Михаилом Викторовићем у главној улози, као и циклус драма, врло добро реализованих на Телевизији Београд: *Одлазак Дамјана Радовановића* (снимљено 1974) и *Смрѣи ѣуковника Кузмановића* (1981), обе са Љубом Тадићем у главним улогама, те *Повраѣиак Вука Алимѣића* (1992) са сјајном Радмилом Андрић, Стојаном Дечермићем, Љиљаном Крстић, као и већ поменути телевизијски

филм *Пролеће у Лимасолу*, са Небојшом Дугалићем, Светозаром Цветковићем, Даницом Максимовић и Небојшом Љубишићем.”¹⁶

Додатни квалитет Шеварлићевих драма јесте њихова изузетна сценичност. У драмским репликама, иза слојевите лексичко-фразеолошке структуре, назире се згуснута мрежа значења која именује појмове тек у садејству са позоришним артефактима иза сцене. Шеварлић је позоришни човек у правом смислу речи. Он мисли драмски. Он пише драмски. У драмама Миладина Шеварлића испољено је несумњиво драматуршко мајсторство.

Није лако са Шеварлићем. Теме његових драма нису ни једноставне, нити пријатне. У Шеварлићевим драмама, (псеудо)историјским или грађанским, суочавамо се увек са истим стварлачким напором. Напором да се демантирају механизми политичке и идеолошке манипулације људима и њиховим животима. Опсесивна Шеварлићева тема је анатомија Зла у српском грађанском друштву. И она је у његовим драмама као ретко где пластично и убедљиво изведена.

Миладин Шеварлић нити тематиком нити начином обраде својих опсесивних тема није покушавао да се додвори читалачкој или позоришној публици. Можда је то разлог што овај изузетан драмски опус још увек нема ваљану позоришну и књижевну критичку рецепцију. Мислимо да није претерано рећи да се овом књигом изабраних драма Шеварлић сврстао у ред најзначајнијих српских савремених драмских писаца.

¹⁶ *Истио*, 103–104.

Као управник Народног позоришта у Нишу, 1995.

Парастос Браниславу Нушићу, 2001. С лева: Момчило Ковачевић, Миладин Шеварлић, Миодраг Ђукић, Рашко В. Јовановић.

Косово

ЛИЦА

КНЕЗ ЛАЗАР ХРЕБЉАНОВИЋ
(60)

КНЕГИЊА МИЛИЦА

СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ (12)

ОЛИВЕРА

ВИТОМИР, кнежев војсковођа

ДИМИТРИЈЕ ГРК, кнежевићев
васпитач; хонорарно ради као
иследник у крушевачкој тамници

ДРАГУТИН (Милош Обилић/
Бошко Југовић), иследник у
крушевачкој тамници

ДВОРОУПРАВИТЕЉ
(Иван Косанчић/Анђео)

ДАДИЉА

КРАЉ СРПСКИ МАРКО I
МРЊАВЧЕВИЋ (54), господар
Прилепа и околине

ГОСПОДИН ВУК
БРАНКОВИЋ, господар Косова

ТВРТКО I КОТРОМАНИЋ (51),
краљ Срба и Босне

ВЕЛИКИ ЖУПАН АНДРИЈА
ГРОПА, Арбанас

ГОСПОДИН КОНСТАНТИН
ДРАГАШ

ЂУРАЂ
СТРАЦИМИРОВИЋ-БАЛШИЋ

– *О колика шиуџа беше њо замљи за кнеза Лазара доба!*
(Дијак Николица, 1389)

– *Ум за морем а смрт̄и за вратиом.*
– *Боџ њомаже, али нема коме.*
(Народне пословице)

– *Завичај с̄иаса с ону с̄ирану времена...*
(А. Тојнби: *Исц̄раживање исц̄иорије*)

– *Ш̄ио је било њо је сада, и ш̄ио ће бӣии њо је већ било;*
јер Боџ њовраћа ш̄ио је њрошло.
(Проповедник 3;15)

I

Кнез Лазар, Кнегиња Милица, Стефан и Оливера, одевени у дуће одежде од беле свиле, шетљају прекарским, идиличним вртом. Покрећу су им веома одмерени и ошмени. Однекуд дојуре умилна, дворска музика. Смешу се уљудно једно другом.

Улази Дадиља, носећи златну лопту. Оливера прчи ка њој.

ДАДИЉА: Паде листак дрењине
 усред чаше детиње.
 Да је знала дрењина
 да је чаша детиња
 врхом би се повила
 па би чашу попила.
 И око и чело,
 све нам весело!

Дадиља добацује Оливери лопту. Кнежевска породица отпочиње са лоптањем. То раде стилковано и елегантно, церемониозно; нарочито Кнез, са дугом, проседом, лелујавом брадом која му пада по грудима. Кнез убрзо највише играју и, док породица у дубини наставља са лоптањем, прелази на просценијум и обраћа се публици.

ЛАЗАР: Ја сам српски кнез Лазар Хребљановић, у мушкој снази од шездесет година, а ово је моја породица. Свакога дана после ручка, ми се овако шетамо. Понекад се лоптамо златном лоптом. Ми све радимо углађено, с мером и достојанством, како доликује нашем узвишеном владарском позиву.
 Налазимо се у моме престолу граду Крушевцу, с пролећа, лета Господњег хиљаду триста осамдесет деветог. Град и цркву у њему подигао сам пошто сам победио и ослепети дао свога суседа Николу Алтомановића. То је уобичајени поступак у нашој политичкој борби, и има за циљ трајно онемогућавање супарника.
 Град се налази у пространој долини реке Расине, богатој житом и стоком, прошараној брежуљцима пуним винове лозе и воћа. На ивицама долине уздижу се високе, тамне горе, које у својој утроби крију благородне руде; њима се занимају наши вредни рудари и занатлије.
 Питома околина града нарочито се одликује производњом лана и конопље. Градским улицама, које миришу на кожу, сир и катран, пролазе кола натоварена дрвима, кречом, житом и брашном. Жене, са котарицама пуним трешања и јагода, хитају ка тргу.

У долини, кроз ливаде и плодне њиве, кроз гајеве и дубраве жуборе потоци, а са падина брежуљака чује се звук овчарског звонцета и песма тежака, што весело крећу за својим послом.

Говор људи, дозивање пастира, лавез паса, блејање оваца, извијање славуја – све се то меша и стапа, и као музика бруји долином. То је земља коју је Господ издашним красотама благословио.

А доле, на југу, пружа се равно Косово, којим управља мој верни зет Вук Бранковић. Косово је срце српске земље. Оно је рајска башта, по којој су, попут бисера, разасути свети и дивни српски манастири.

Верни Бранковић није једини мој велемоћни зет и савезник. И друге своје кћери – било их је, хвала Богу, доста – згодно сам и достојно поудавао. Једну за Ђурђа Страцимовића, господара Зете, другу за Николу Горјанског, мачванског бана и палатина угарског, трећу за племенитог Александра, сина бугарског цара Шишмиша, хоћу рећи Шишмана.

Једино не знам још коме ће отићи мезимица моја, Оливера, која се за сада у невиности блаженој златном лоптом поиграва.

Да... Српска држава се, нажалост, распала. Ја држим само један њен, ужи, део. Али нисам клонуо. Послужићу се свиом средствима како бих обновио сјај и славу српскога царства.

Велико доба света опет започиње. Враћају се златне године, земља попут змије обнавља своју изношену зимску црнину: небо се смеши а вера и царство сјаје као остаци несталог сна.

Улази Витомир.

ЛАЗАР: Али, ево, долази Витомир, мој војсковођа, славни победилац Турака на Дубравници. Сада ћемо и њега укључити у нашу отмену игру.

ВИТОМИР: Господару...

Лазар елегантним покретом даје знак да му добаце лопту.

ВИТОМИР: Господару, велика турска војска, под комадом султана Мурата, прешла је у Европу!

ЛАЗАР: Пст...!

Добацује му лопту. Ошмена игра се наставља. Уз весели смех деце. Мрак.

II

Лазар и Витомир. Пред Лазаром служа са сребрном посудом у којој кнез њере руке. Зајим се умива. Док њо ради, нејресџано говори.

- ЛАЗАР: У шуме хајдмо зелене
у непознати стан,
где тече вода с извора
и где косови певају...
Волим лоптање, оно ми улива свежину и животни оптимизам. Јер, сети се да је прах човек, као трава су дани његови, као цвет пољски тако прецвета и као дах прође...
(Брише се белим, ланеним убрусом)
А ти? После лоптања, добро је освежити се водом са студенца.
- ВИТОМИР: Ако је турска војска прешла у Европу, постоје два највероватнија правца њеног деловања...
- ЛАЗАР: Свему има време, и сваком послу под небим има време...
- ВИТОМИР: Или Византија или Србија.
- ЛАЗАР: Има време када се рађа и време када се умире; време када се сади и време када се чупа посађено...
- ВИТОМИР: Али, пошто је Византија практично сведена на цариградске зидине, чије освајање, међутим, подразумева, бар за сада, готово непремостиве војне и техничке препреке, и пошто та иста Византија уредно плаћа данак у суворе злату...
- ЛАЗАР: Време када се убија и време када се исцељује; време када се разваљује и време када се гради...
- ВИТОМИР: Сматрам разумнијом претпоставку да је султан Мурат решио да се дефинитивно обрачуна са нама.
- ЛАЗАР: Време плачу и време смеху, време ридану и време игрању. Данас је време игрању, драги мој Витомире, данас ми слаavimo осму годишњицу твоје велике победе над Турцима, на Дубравници.
- ВИТОМИР: Нисам сигуран да имамо много разлога за славље, господару....

- ЛАЗАР: Прославе, драги Витомире, доприносе сјају државе и учвршћују поверење народа у њену снагу. Ја овде радим на васпостављању српске славе и величине, а ти ми досађујеш једном четом турских војника, која је прешла Дарданеле!
- ВИТОМИР: Ако јој на челу стоји сам султан, та чета мора бити прилично велика. А према гласовима које смо добили из Цариграда, мислим да ствари стоје баш тако.
- ЛАЗАР: Гласови, гласови... Зашто ми стално досађујете тим гласовима из спољног света. Ја послушкујем унутарњи глас који ми говори и који ме води. Глас који ви, очигледно, не чујете.
- Божанска варница је у нама, и ако поседујемо милост да је запалимо у пламен, тада ни звезде у својим путањама не могу осујетити наше напоре да достигнемо циљ својих стремљења.
- Србији је потребан духовни препород.
- ВИТОМИР: Ако будемо војнички поражени, како можемо доживети духовни препород?
- ЛАЗАР: Када је, драги Витомире, грех сувише велики, или пад духовни, ако више волиш, потребан је, каткад, и пораз да би се могао доживети препород.
- Српско царство било је, на први поглед, лепо замишљена, величанствена творевина, зар не? А трајало је, уствари, онолико колико је трајао Царев живот.
- Сада, сви хоће у својим покрајинама да краљују, у селендрама својим, како је покојни Цар извољевао говорити.
- О чему то говори? Пре свега о беспримерном паду морала.
- ВИТОМИР: Морал се, изгледа, ствара једино силом. После победе, а не после пораза.
- ЛАЗАР: Па, покушаћемо да победимо, драги Витомире, разуме се да ћемо покушати. Али да бисмо могли победити спољашњег непријатеља, морамо прво победити себе.
- Ко је, после Вукашинове срамне катастрофе на Марици, први успео да однесе победу над Турцима? Није Марко и није Константин, који су примили понижавајуће вазалство, и нису, разуме се, моји драги зетови. Ја сам однео ту победу, а ти то добро знаш јер си командовао мојом војском.

Зато се та победа мора прослављати сваке године. Помпезне прославе, годишњице великих победа, представљају један од начина за изграђивање народне свести. Јер српском народу мора постати јасно да сам ја онај који чува дух царства, који носи дух препорода српског.

ВИТОМИР: Твоје су речи, господару, мудре и истините, али у тој ствари се ипак нешто не слаже.

ЛАЗАР: Шта, драги Витомире? Шта се то не слаже?

ВИТОМИР: Па то што ми у боју на Дубравници нисмо победили.

ЛАЗАР: Молим? Шта кажеш?

ВИТОМИР: Господару, ти бар знаш да је бој на Дубравници уствари био изгубљен.

ЛАЗАР: Како изгубљен, кад у свим нашим летописима пише да је то била сјајна победа, која је за много времена мрске освајаче са истока одвратила од наших граница?

ВИТОМИР: Ја не знам шта пише у летописима, али знам како је било у стварности, јер сам био тамо и још носим ожиљак од турске сабље.

После битке, Турци су се повукли, јер је тај одред био исувише мали да би могао наставити освајање у дубини наше територије. Али су се повукли натоварени пленом, а за њима је остала пустош, дим и крв. И моје десетковане чете. То је истина о Дубравници, господару!

Пауза.

ЛАЗАР: Шта је са тобом, сине?

ВИТОМИР: Те је, једноставно, био пораз. Ти знаш да је био пораз! Сви то знају, али ћуте, јер их је зло искуство ћутању научило. Разуме се, када ми помремо, лаж из летописа претвориће се у истину. Али, за сада, ми смо још живи, ми знамо да је то био пораз!

ЛАЗАР: А шта би ти хтео, синко?

Пауза. Гледају се.

ЛАЗАР: Реци слободно. Зар ти ја нисам као отац?

Пауза.

ВИТОМИР: Рећи ћу! Хтео бих, прво, да се људима каже истина о положају Србије. Затим, да се смање порези, да се народ ослободи претераног кулука, да се престане са бесмисленим зидањима, са велелепним лововима и прославама. Да се од тог новца створи народна војска, да се плате веће најамничке чете. И да се хитно отпочну преговори са покрајинском властелом. Са Босном, Зетом, Јужном Србијом... Сами нећемо опстати, господару. Поготово не пред најездом, која се са истока спрема.

Пауза. Лазар клима главом.

ЛАЗАР: А можда и првенство да препустим некоме од њих? Неком способнијем. Марку, Твртку?

ВИТОМИР: То ја нисам рекао, господару!

ЛАЗАР: Можда си мислио, Витомире...

Гужва, ѓалама, айлаузи. Сцена се љуни свейом. Окложници са сйране.

ЛАЗАР: Хвала! Хвала лепо!
Сакупили со се овде, господо хришћанска, да прославимо велику победу српскога оружја, која ће остати вечно записана у аналима наших подвига и у памћењу нашег народа.

Битку на Дубравници потомство ће памтити пре свега зато јер је тада изречено одлучно НЕ завојевачким тежњама незасите источне империје; јер је тада српски народ, иако десеткован великим ратовима, показао да има снаге и одлучности да настави својим путем, оним великим и славним путем што нам га је наш покојни цар назначио.

Битка на Дубравници показала је самопрегор и братску здруженост српског народа, показала је да српски војници и српски витезови још увек имају моралне снаге да се одупру семену раздора и дефетизма и да положи животе на прагу свога великог дома, своје вољене отаџбине!

(Айлауз)

Божанска варница је, дакле, у нама, и ако поседујемо милост да је запалимо у пламен, тада ни звезде у својим путањама не могу осујетити наше напоре да достигнемо циљ својих стремљења.

Зато се молим Господу Свевишњем да ме и даље води циљу који је за мене и ову земљу одредио. Ја ћу га следити без колебања. Нећу дозволити да се ико испречи

на путу српске славе и величине и српског територијалног интегритета. Србија ће наставити да гради своју будућност, да окупља око себе братске народе и да преузима своје природно наслеђе – моћ и дух византијске оставштине, која не сме бити препуштена на милост и немилост варварских освајача.

(Овације)

Имам посебно задовољство да још једном, пред свима вама, одам заслужено признање племенитом и храбром Витомиру, јер он је најзаслужнији за сјајну победу чију годишњицу данас славио. Захваљујући, пре свега, његовом мудрому и вештом руковођењу, као и његовој личној храбрости, однели смо победу у овој боји и одвратили освајача од луде наде да ће загосподарити српском земљом.

(Овације. Ајлауз)

ВИТОМИР:

Спавамо чврстим сном. Ратујемо између себе, а Турке пуштамо да чине што им је воља. Из ништавних разлога Срби потежу оружје и упуштају се у крваве борбе; а када куцне час да се завојшти против Турака, који газе нашу земљу, руше наше цркве и хоће да униште име српско и хришћанско, нико не пристаје ни руку да помери... У нас, Срба, памет је кратка, а душа кратковида, неразумна.

Ако своје поразе будемо славили као победе, значи да нам ни у будућности победе нису потребне. Сваки следећи пораз прогласићемо једноставно за победу. Све до оног дефинитивног пораза, који ће бити толико очигледан и толико катастрофалан, да ће измицати сваком политичком релативизму. Или ћемо наћи начина да и катаклизму представимо као неку врсту победе?

ЛАЗАР:

Захваљујем нашем драгом команданту на топлим и брижним речима. Славећи, дакле, господо, ову велику победу и нашег храброг војсковођу, племенитог Витомира, ми прикупљамо снагу за нове борбе и нове победе.

Публика се разилази. Остјају Лазар, оклојници и Виџомир.

Стефан и Оливера њосмајрају, њприкривени.

Виџомир њође ка излазу. Оклојници му њрејрече њуџ. Он се окрене, ѓледа у Лазара. Овај сџоји њејомично.

Мрак.

III

Стефан са златином лоптицом. Оливера.

СТЕФАН: Хоћеш ли да се лоптамо?
(Баци јој лоптицу)

ОЛИВЕРА: Нећу. Прошло је време песама и свечаности... Хоћу у манастир.

СТЕФАН: У манастир?

ОЛИВЕРА: Да.

СТЕФАН: Зашто?

ОЛИВЕРА: Хајдемо заједно! Заједно ћемо се подићи на облацима у сreteње Господа нашег, Исуса Христа...

СТЕФАН: Ја ћу бити кнез. Морам да владам.

ОЛИВЕРА: Без прозора ми дом сазидаше
иди, у њему седи, рекоше...

СТЕФАН: Луда си. Као и све жене. Отац ће те удати за неког моћног великаша.

ОЛИВЕРА: Нећу.

СТЕФАН: А за кога би хтела?

ОЛИВЕРА: Ни за кога.

СТЕФАН: А за Витомира?

Оливера испусти лоптицу. Гледа ђа. Крене ка излазу. Засијане.

ОЛИВЕРА: Свршено је! Отићићу од вас и отрешћу прах са ногу својих.

Оливера изађе. Стефан узме лоптицу. Улази Лазар.

СТЕФАН: Хоћеш ли да се лоптамо?

Добаци Лазару лоптицу. Овај је узме и држи је онако како ће држати своју главу у последњој слици.

ЛАЗАР: Сада није време за лоптање.

СТЕФАН: А за шта је сада време, оче?

Пауза.

СТЕФАН: Где је Витомир?

- ЛАЗАР: Отишао је у инспекцију трупа.
- СТЕФАН: А зашто су га оклопници гурали?
- ЛАЗАР: Ко га је гурао? Какви оклопници?
- СТЕФАН: Они су га одвели. Ја сам све видео.
- ЛАЗАР: Не приличи наследнику престола да свуда забада свој кнежевски нос. Мораш још много да учиш, Стефане Лазаревићу, да би правилно схватио оно што видиш. Поготово оно што мораш, или ћеш морати да чиниш. За сада сматрај да ниси видео ништа.
- СТЕФАН: Али ја сам видео.
- ЛАЗАР: То што си видео припада такозваном подручју привида или произвољности. Само пречишћена, канонизована стварност има право да се стварношћу назове. Она стварност, дакле, која је очишћена од свега случајног, хаотичног, незаконитог – од свега што нарушава задати ред и поредак, складно уобличену и доследно остварену слику света.

Улази Двороујравићев.

- ДВОРО-
УПРАВИТЕЉ: Стигао је Вук Бранковић, господару!
- ЛАЗАР: Красно. Пусти га, синко.

Двороујравићев се поклони и изађе.

- ЛАЗАР: А ти, престолонаследниче, иди поиграј се мало.

Баци Стефану лоптицу, овај је узме, један ширенућак сипоји и гледа Лазара, зајим испирчи. Улази Вук Бранковић.

- ЛАЗАР: Каква је ситуација?
- ВУК: Лоша. Турска сила је велика и по правцу њеног кретања закључујем да наступа према Косову, тојест према мојим поседима.
- ЛАЗАР: Значи, немамо времена да са Марком и Константином учинимо оно што смо са Алтомановићем учинили?
- ВУК: Бојим се да немамо.
- ЛАЗАР: Време нам се измакло...
- ВУК: Витомир је, дакле, био у праву.

ЛАЗАР: То је небитно. Не можемо свакоме дозволити да буде у праву.

ВУК: Штавише, пошто су Марко и Константин турски вазали, може се десити да султан од њих захтева војску за рат против нас.

ЛАЗАР: Мислиш да ће пристати?

ВУК: Знаш и сам да немају другог избора.

ЛАЗАР: Имају. Да се са нама против Турака уједине.

ВУК: Па кад Турке победимо, да их онда нападнемо и урадимо с њима као с Алтомановићем.

ЛАЗАР: Да.

ВУК: А онда ћеш ти мене.

ЛАЗАР: Или ти мене.

Пауза. Затим обојица љрсну у смех.

ВУК: Добро. Позовимо их онда на преговоре.

ЛАЗАР: Позваћемо и Твртка, и остале. Можда и Хрвате.

ВУК: Мислиш да Хрвати имају интереса да нам помажу?

ЛАЗАР: Објаснићемо им да су наши интереси заједнички.

ВУК: Како ћеш у рат без Витомира; он ти је најбоља војсковођа?

ЛАЗАР: Сам ћу предводити војску.

ВУК: Тако можеш и да погинеш. Ниси баш у годинама...

ЛАЗАР: Ако погинем, постаћу светац и предмет култа.

Мрак.

IV

Оливера и Дадиља.

Дадиља размештиа кнеђињици постојељу. Оливера се спрема за починак.

ДАДИЉА: (Певуши)
У шуме хајдмо зелене,
у непознати стан,
где тече вода с извора
и где косови певају...

ОЛИВЕРА: Дадо...

ДАДИЉА: Кажи, чедо!

ОЛИВЕРА: Сањала сам страشان сан... Понори и вирови обасјани муњама. Гране великих храстова, за које се грчевито држе људи, разноси бура. Вода, посута одломцима домаћих ствари на којима се спасавају жене и деца. Стада на висоравнима даве се и газе међусобно. У гомили људи, који са оружјем у руци бране и последњу стопу земље од изbezумљених животиња, неки крше руке, гризу их да крв тече, други рукама заклапају уши да не чују страшну грмљавину, или међу руке на очи да не виде смрт која се примиче. Неки се убијају, даве, боду мачевима, скачу са стена у набујалу воду, а мајке проклињу Бога и хватају своју децу да им разбију главу о камен. Распаднута мртва тела из дубине излазе на површину воде, сударају се међу таласима и одскачу као мешине надуване ваздухом. Птице слећу на њих, или од умора падају на живе људе и животиње, јер не налазе више другог места на које би могле да слете...

ДАДИЉА: Стиди се, кћери! Такви снови не приличе једној српској кнегињици. Није пристojно тако сањати. И откуда ти то уопште? Срећна си, заштићена. Живиш у тврдом граду, у веселом свету.

Ти треба да сањаш о будућности, о красном животу који те чека. Да сањаш о витезу који долази преко мора, из далеке, непознате земље, јашући на витом белцу. На њему оклоп од злата што блиста тако да се витезу од сјаја не може у лице погледати, а перјаница са шлема спушта се на сапи коњске. Он ће бити владар једног великог и срећног царства, у које ће те одвести.

- ОЛИВЕРА: Чујем ноћу крике, одоздо, из тамнице...
- ДАДИЉА: Чини ти се, кћери, чини ти се.
- ОЛИВЕРА: Шта му они раде, дадо? Да ли га муче?
- ДАДИЉА: Кога, кћери?
- Пауза.*
- ОЛИВЕРА: Витомира.
- ДАДИЉА: Не треба да мислиш о Витомиру, кћери. Витомир је издајник.
- ОЛИВЕРА: Шта причаш, дадо?!
- ДАДИЉА: Издао је кнеза на Дубравници и продао се Шашит-паши. То сви говоре. Зашто би га, иначе, затворили?
- ОЛИВЕРА: Ти си луда! Он је на Дубравници победио Шашит-пашу. Па то у свим нашим летописима пише!
- ДАДИЉА: Кажу да је примио новац од паше и да је покушао да нашу војску увуче у турску заседу, али да му то није успело, јер га је Бошко Југовић прозreo и повео оклопнике у одлучни јуриш. Неки чак причају и да се Витомир тајно потурчио.

На вратица сјоји кнегиња Милица.

- МИЛИЦА: Зашто не спаваш, дете моје? Ноћ је за благи починак одређена.
(Пауза)
Ми ред поштујемо. Ми дајемо пример другима. Јел тако, Оливера.
(Пауза)
- ОЛИВЕРА: Тако је, мајко.
- МИЛИЦА: Помолимо се, онда, заједно.
(Милица говори молићу, оне за њом)
Одричем се свега што није воља Твоја, што није слава и мудрост Твоја, Христе, Боже мој!
Просвети душу моју једином Својом светлошћу, избави је од проклетих двоумних мисли, утврди стопе моје на путевима Својим и заштити ме крилима Својим.
Из дубине вапијем к Теби, Госпoде, саслушај глас молитве моје, саслушај и помилуј! И опомени ме се, Госпoде, кад дођем у царство Твоје.

Милица дуне у свећу. Мрак.

V

Тамница. Виџомир, везан, ђодеранођ одела и крвавођ лица.

Драђуџин ђере кржаве руке, и, ђоџиђо је био раскомоћен, облачи се.

ДРАГУТИН: (Гунђа)

Издајник остаје издајник... Уместо да признаш, да одаш своје саучеснике и молиш кнеза за милост, па да лепо примиш казну и опроштај, ти се са мнош инатиш, мамицу ти краву!

У овој земљи реда мора да буде. Ми се за то старамо. И ми ћемо га завести, ако нико други није у стању. Ђубре издајничко! Руке твојом псећом крвљу морам да поганим. Ако си згрешио, прими казну и готово; тако се успоставља ред и поредак. Преступ – казна, преступ – казна. Јел тако?

Ако лепо признаш и покајеш се, казна ће бити блажа. Ослепе те и протерају из Крушевца. Или ти, можда, само одсеку десну шаку. Или: ослепе те, а не протерају. Или ти одсеку шаку, па протерају. Или, можда, само језик. Шта ја знам...

А овако, главу ћеш изгубити. Кажи сам, зар нисам у праву?

Ђутиш, јел да? Истераћу ја бес из тебе, само полако. Кости ћу ти поломити, и то једну по једну. Друга ти казна неће ни требати. Главу нећеш одазде изнети, псето потурчено!

Улази Димитрије.

ДИМИТРИЈЕ: Како иде, друже? Јел признао?

ДРАГУТИН: Не знам како је код вас, у Византији, ал ови наши су тврдоглави ко магарци. Види какве су ми руке! Има тврду главу, сву сам кожу одрао... Преузми га сад ти, па ћеш да видиш. Здравно, друже! Срећно!

Драђуџин излази.

ДИМИТРИЈЕ: Гле, гле, како вас је само раскрвавио... Сад ћемо ми то! (Брише Виђомиру лице мокром крђом. Све време ђо-слује и ђрича)
Немојте ми замерити што то кажем, али, брате, баш сте ви Срби варвари. Тако вулгарно тући човека...

- ВИТОМИР: Више волим да ме тучете него да ми се подсмевате.
- ДИМИТРИЈЕ: Али, молим вас, нема ни говора о подсмеху.... Погледајте, скоро вам је око избио! Варварин! Наша мисија на Балкану дала је врло, врло половичне резултате. То морате и сами признати.
- Али, да се представим: ја сам Деметриос, или, ако више волите, Димитрије, како би се то на вашем наречју рекло. Из Цариграда. Тамо се живи све теже. Почео је наш велики егзодус на Запад. Ја сам, на жалост, стигао само дове. Приморан сам да радим овај посао, мада то чиним веома нерадо. Али, од нечега се мора живети, зар не? Ви ћете то схватити. Уосталом, признаћу вам, ја овај посао радим само хонорарно. Моје главно занимање је васпитач кнежевог сина Стефана. Али плата је мизерна. Изгледа да код вас учени људи нису баш на цени.
- Дакле, да почнемо!
- Колико сте новца примили од Шашит-паше за издају на Дубравници?
- (Пауза)
- Ко су вам били саучесници у издаји?
- (Пауза)
- Када сте прешли у ислам? Пре или после битке?
- (Пауза. Вади кућицу са иџлама за мучење и размешта их испред себе)
- Ми нећемо, разуме се, користити нехумана средства присиле. На пример, ове игле. Видите, има их разних дужина и дебљина.
- Користе се, пре свега, за забадање под нокте, мада постоје и друга за то погодна места на телу.
- Ево, само да пробате!

Забада му једну, друџу, ширећу иџлу под ноктије.

Витомир се џрчи, издржава, најзад крикне.

Мрак.

VI

Стефан и Димитрије. Док Димитрије говори, Стефан обилази око њега изграјући се златном лоптицом.

ДИМИТРИЈЕ: Данас ћемо говорити о лаву, цару зверскоме. Лав је свим зверима цар јер се одликује трима великим делима.

Прво дело лавово: када га рађа лавица, рађа га веома мала и мртва, и лежи мртав, док не дође лав и духне у ноздрве његове и оживи га, као што Бог духну у Адама, и сви оживесмо.

Друго дело лавово: када спава, очи његове гледају на седам страна, и сазнаје о ловцима, и утврђује се да га ловци на сну не нађу. Тако и Господ наш, Исус Христос, распе се да ђавола уништи. Тада рече за пророке који беседе: очима гледаху; тако и ти, човече, кад спаваш, или једеш, или пијеш, све ум твој да је о Богу, и стражу да имаш од ђавола, да те не нађе без молитве и узме те. Јер рече пророк Давид: “Нећу умрети, него ћу жив бити”; јер ако ти души добро учиниш, нећеш умрети никако, пошто праведник не умире, него живи на векове.

Треће дело лавово: када једе човека, лице му не једе, нити га гледа, а када изеде човека, узме човечју главу и гледајући на лице, плаче много, и, узев, погребје је.

(Пауза)

Знам да вам је досадно, господару, али шта можемо, такав је наставни програм.

Мрак.

VII

Лазар сѣиоји на сред сцене у свечаној одори од брокаѣа.

Преко рамена ѣребачен убрус. Служа му лаганим, свечаним ѣокреѣиима чеиља косу, заѣиим браду.

ЛАЗАР: Мала је капија и узак је пут који води у живот, и мало ће их бити који ће га пронаћи.
Ми смо глумци у божанској драми, глумци који на позорницу излазе само једном, утолико је наш задатак озбиљнији, а грешке неповратне. А наш задатак састоји се не само у томе да служимо Богу омогућавајући му да обнови своје стварање, већ и у томе да својој браћи и својим потомцима показујемо пут који треба да следе.

Преко сцене ѣроѣрчава Сѣефан, јурећи за злаѣином лойѣиом. За њим ѣрчи Димѣѣрије.

ДИМИТРИЈЕ: Господару, станите, морате се ипак обући! Владари српски само што нису стигли!

Обојица несѣају са сцене. У дубини, ѣролазе Милица и Оливера; за њима Дадиља, носећи ѣреѣриѣи хаѣина у рукама.

Уѣрчава задихани Двороуѣравиѣељ.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Господару, време је, они су пред вратима!

Лазар баца убрус са рамена. Оѣрћу ѣа ѣлаиѣиом и сѣављају му круну. Улазе оклојници, ѣородица, Димѣѣрије, свиѣа. Фанfare.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Краљ Босне, Твртко Први!

Улази Тврѣико енерѣичним кораком; наклон лево и десно.

ТВРТКО: Краљ Срба и Босне, болан!

Приѣе Лазару, ѣољуби се с њим и сѣане до њеѣа.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Краљ Марко, господар Прилепа и околине!

Улази Марко, сѣроѣоѣ и досѣојансѣивеноѣ изгледа.

МАРКО: Краљ Срба, Марко Први!

Лазар крене да ѣа ѣољуби. Марко са само наклони и сѣане до кнеза.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Благородни господин Константин Драгаш!

Улази Констџанџин, сџороџа хода и џосџодсџивеноџ држања.

КОНСТАНТИН: Господар Србије, Константин Драгаш!

Наклони се Лазару и сџане џоред Тврџка.

ТВРТКО: Како је, болан, у Македонији?

Констџанџин се љубазно осмехује и клима џлавом.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Господар Зете, Ђурађ Страцимировић Балшић!

Улази Ђурађ, врло надувено.

ЂУРАЂ: Господар Зете и Србије! И немој, чоче, да те више опомињем!

Љуби се џеаџрално са Лазаром и сџане до њеџа.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Велики жупан, господин Андрија Гропа, господар Охрида и арбанашке земље!

Улази Гроџа, џледа испод ока, лево-десно.

ГРОПА: Љепо кажи: велики жупан српски и албански.

Наклони се Лазару и сџане џоред Ђурђа.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Господин Вук Бранковић, господар Косова!

Улази Вук.

ВУК: И других српских земаља!

(Љуби се са Лазаром)

ЛАЗАР:

Добродошли у Крушевац, господо! Хвала вам што сте се одазвали моме позиву. Стара српска пословица каже: “Ако двојица спавају зајдено, греју један другога; а један како ће се загрејати?” Мислим да нам је ова поука данас потребнија неко икада.

Српски народ данас стрепи за своју судбину. Србија гледа у нас и чека нашу реч. Чујете ли жагор испод прозора?

Изађимо на балкон, господо, нека народ види да његови вођи стоје заједно, нека ужива у нашој слози.

Велможе долазе на џросценијум, блаџим наклоном џоздрављају џублику, џонеки од њих маше. Чују се овације, аџлауз, џовици – живели!, иџд.

Мрак.

VIII

Тамница. Виѿомир везан, ѿдераноѿ одела и крвавоѿ лица.

Драѿуѿин ѿере крваве руке.

ДРАГУТИН: Ако лепо признаш и покајеш се, казна ће бити блажа. Ослепе те и протерају из Крушевца. Или ти можда само одсеку десну шаку. Или: ослепе те а не протерају. Или ти одсеку шаку, па те протерају. Или, можда, само језик. Шта ја знам...
А овако, главу ћеш изгубити. Кажи сам, зар нисам у праву?
Ћутиш, јел да? Истераћу ја бес из тебе, само полако. Кости ћу ти поломити, и то једну по једну. Друга ти казна неће ни требати. Главу нећеш одавде изнети, псето потурчено!

Улази Димитрије.

ДИМИТРИЈЕ: Како иде, друже? Јел признао?

ДРАГУТИН: Не знам како је код вас у Византији, ал ови наши су тврдоглави ко магарци. Види какве су ми руке! Има тврду главу, сву сам кожу одрао... Преузми га сад ти, па ћеш да видиш. Здравно, друже! Срећно!

Драѿуѿин изађе.

ДИМИТРИЈЕ: Гле, гле, како вас је само раскрвавио... Немојте замерити што то кажем, али, брате, баш сте ви Срби варвари. Тако вулгарно тући човека...
Дакле, да почнемо!
Ко су вам били саучесници у издаји?

Виѿомир не одговара.

Димитрије вади иѿле и расѿоређује их исићред себе.

ДИМИТРИЈЕ: Ко су вам били саучесници у издаји?

ВИТОМИР: Није било никаквих саучесника.

ДИМИТРИЈЕ: Значи, признајете да сте сами извршили дело издаје?

ВИТОМИР: Не.

ДИМИТРИЈЕ: Ако саучесника није било, онда логично произилази да сте издају извршили сами. Зар не?

- ВИТОМИР: Не. Саучесника није било јер није било ни издаје. Ви то знате исто тако добро као и ја.
- ДИМИТРИЈЕ: Значи, ви колаборацију са Шашит-пашом не сматрате издајом? Можда зато што сте већ пре тога тајно прешли у ислам. Тако ћемо унети у записник.
- ВИТОМИР: Докле ћете терати са мношћу ову крваву комедију?
- ДИМИТРИЈЕ: Ви издају називате комедијом? Ја, додуше, нисам одавде, али ви бисте, као Србин, морали имати бар мало патриотске свести.
- ВИТОМИР: Како сам могао издати, ако сам ту битку добио?
- ДИМИТРИЈЕ: Ко каже да сте је добили? Зар нисте сами изјавили да је битка на Дубравници била пораз. Значи, претпоставке за издају постоје.
- ВИТОМИР: А летописи? Шта ћемо са летописима? Зар тамо не пише да је та битка била сјајна победа српског оружја?
- ДИМИТРИЈЕ: Ах, летописи! Сада се на летописе позивате? Па зар нисте сами јавно оспорили њихову истинитост? Видите како се то враћа. Како се уплићете у сопствене мреже. Хтели бисте све да релативизујете. Е, то не може. Мо-рамо се држати једног логичког правца, иначе настаје хаос; у глави као и у држави. А ми нећемо хаос, ми хоћемо ред, зар не?
- Дакле, када се покрене један логички механизам, он неумитно води ка једино могућем закључку, или ка својој логичкој консеквенци.
- Ако поставите премису да је битка изгубљена, онда је логичка консеквенца та да је сумња у вашу издају могућа. Не разумем зашто се жалите. Ми закључке изводимо из премисе коју сте ви сами увели у игру. Није ли тако?

Мрак.

IX

За дуђим сѣолом седи кнез Лазар са својим љосѣима, срѣским велможима. Кнежевска ѣородица, Димѣирије, свиѣа.

То је крај велике љозбе. Пред њима осѣаци јела и ѣиѣа. По неко још једе; ѣси развљаче ољодане косѣи.

У ѣозадини, дворски музичари свирају ѣиѣо и умилно.

ЛАЗАР: Године Господње хиљаду деведесет друге, на прилазима замку званом Орловско Гнездо, што се уздизао на врху стрме литице у земљи Хашишина, стајала су два човека: један беше лични изасланик персијског цара Мелик-шаха, а други, огрнут белим плаштом, звао се Хасан ибн Сабах, шеик Планине и старешина Хашишина.

На кулама замка видели су се стражари, одевени у бело. Хасан ибн Сабах даде знак. Две беле прилике дигоше руке на поздрав, суновратише се у понор и разбише о стење.

Господар Хашишина упита затим царевог изасланика треба ли другим знаком да баци у смрт целу стражу с врхова кула.

“Ја имам осамдесет хиљада људи, од којих ће сваки на један мој миг да учини ово исто. Може ли се твој господар, Мелик-шах, похвалити таквом оданошћу својих бораца? И он тражи да му се ја покорим! Иди, то је био мој одговор!”

Изасланик је отишао, а Мелик-шах никада није покорио земљу Хашишина.

(Пауза)

Можемо ли ми, господо српска, послати овакав одговор турском султану?

Уѣрчи уѣлахирени Двороуѣравѣѣљ.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Господару! Господару!

Музика ѣресѣане са свирком.

ДВОРО-

УПРАВИТЕЉ: Господару, турске трупе су запоселе Косово!

Пауза. Сви се укоче, осѣавиѣи, ко са коском, ко са чашом у руци.

ЛАЗАР: Можда је време, господо, да отпочнемо са преговорима.

Мрак.

X

Мрак. Освећљене су само две дивовске фиџуре, на којшурнама. То су Милош Обилић и Иван Косанчић.

ОБИЛИЋ: Побратиме, Косанчић Иване!
 Јеси л' турску уходио војску?
 Је ли много војске у Турака?
 Можемо ли с Турци бојак бити?
 Можемо ли Турке придобити?

КОСАНЧИЋ: О мој брате, Милош Обилићу!
 Ја сам турску уходио војску,
 јесте силна војска у Турака;
 сви ми да се у со прометнемо,
 не би Турком осолили ручка:
 ево пуних петнаест данака
 ја све ходах по турској ордији,
 и не нађох краја ни хесапа:
 од мрамора до сува јавора,
 од јавора, побро, до Сазлије,
 од Сазлије на ћемер ћуприје,
 од ћуприје до града Звечана,
 од Звечана, побро, до Чечана,
 од Чечана врху до планине,
 све је турска војска притиснула:
 коњ до коња, јунак до јунака,
 бојна копља кано чарна гора,
 све барјаци као и облаци,
 а чадори као и сњегови;
 да из неба плаха киша падне,
 ниђе не би на земљицу пала,
 већ на добре коње и јунаке.

Мрак.

Крај њрвоџ дела.

XI

Тамница. Вийомир. Улази Оливера. Прайи је слуђа са бакљом.

Слуђа осћаје на улазу; Оливера прилећи Вийомиру. Дуго га грти.

ВИТОМИР: Бежи... Бежи из овог пакла, Оливера!

ОЛИВЕРА: Волим те!

ВИТОМИР: Бежи...

ОЛИВЕРА: Заједно ћемо отићи!

ВИТОМИР: Одавде нема излаза.

ОЛИВЕРА: Има. Ја ћу те спасти. Само издржи. Издржи! Можеш ли?

ВИТОМИР: Да... Могу... Издржаћу.

ОЛИВЕРА: Издржи!

ВИТОМИР: Пожури...

ОЛИВЕРА: Издржи!

Мрак.

XII

“Краљеви се оџимљу о царсѣво”. Присуѣни: Лазар Хребљановић, Вук Бранковић, Тврѣко Коѣроманић, Марко Мрњавчевић, Консѣанѣин Драѣи, Ђурађ Сѣрацимировић, Андрија Гроѣа.

ЛАЗАР: Господо, овде је реч о броби за место на позорници историје. Овде се решава питање не само нашег опстанка, већ питање какву ће улогу српски народ играти у вековима који долазе. Овде се решава питање хоћемо ли изаћи на велике путеве светске историје, или ћемо, опијени својим малим провинцијалним самозадовољством, дозволити да будемо прегажени и гурнути у таму неисторијске судбине.

ВУК: А где су Хрвати?

ЛАЗАР: Хрвати нису дошли.

КОНСТАНТИН: Желео бих, као најстарији од вас, да захвалим...

ТВРТКО: По чему најстарији, болан?

КОНСТАНТИН: Као најстарији од вас, да захвалим нашем уваженом домаћину, господину Хребљановићу – нисам знао да имате тако добру дивљач у овим крајевима – шта сам оно хтео рећи... да захвалим, овај, господину Хребљановићу на гостопримству, на мудрим речима и на бризи за напаћени српски народ.

МАРКО: И мој отац, краљ Вукашин, звао је у помоћ очи боја на Марици. Нико од вас није тада мислио да ће једнога дана и на њега ред доћи.

КОНСТАНТИН: ... и на бризи за напаћени српски народ. Али бих желео, уједно, ако ми дозволите, и да поставим питање легитимитета. Ко, дакле, од нас, господо, притежава легитимно право да говори у име српскога народа?

ВУК: Опростите! Турци су већ на Косову. Бојим се да за ову врсту расправе немамо времена.

КОНСТАНТИН: Обратите пажњу, господо! Моја мајка је рођена сестра покојног цара Душана. Ја сам, дакле, скоро Немањић!

ТВРТКО: Их, болан, по женској линији ми смо у сродству с Немањићима још од краља Драгутина, Немањиног праука.

ЛАЗАР: Ја не знам колико је то, у овом часу, као што рече Вук Бранковић, али, ако баш хоћете... додуше, не ја лично, већ моја супруга, госпођа Милица, води порекло још од Немањиног сина Вукана. То значи да мој син, млади господин Стефан...

ЂУРАЂ: Чекај, чоче! Неће вам то без нас, Балшића, проћ. Је ли Балша Балшић узео шћер Душановог, како оно бјеше... их, брате, овога деспота Јована, шуре Душановог!

ТВРТКО: Е ти га прећера, Балшићу!

ЂУРАЂ: Што, јадан?

КОНСТАНТИН: Не, молим вас! Обратите пажњу! Ја овде истичем своје претензије. Српски престо је упражњен већ осамнаест година...

ТВРТКО: То се теби снило, болан Константине! Јесам ли се ја, још седамдесет и седме, крунисао за краља Срба и Босне. Сад још да освојим приморје, па ћу, ако немаш ништа против, бити и краљ Хрвата. Шта на то кажеш, а?

МАРКО: Поред живог српског краља си се крунисао, Твртко Котроманићу!

ТВРТКО: А ко је тај, бива, да га видим?

МАРКО: Ја сам тај. Зар не знаш да је мој отац од цара Уроша краљевску круну добио?

ЛАЗАР: Господо, господо!

ТВРТКО: Турски вазал не може бити краљ српски, Марко Мрњавчевићу!

Марко пође према Твртку. Константинов га ухвати за руку.

КОНСТАНТИН: Чекај, Марко! Буди реалан, брате. Па ти владаш само Прилепом и околином...

МАРКО: Срам те било, Константине Дејановићу! Ти си моју баштину опљачкао! Када је требало бранити опстанак српске земље на Марици, нигде те није било; али си био најбржи када је требало запосести земље мога оца. Где је Штип? Где је Струмица, Врање, Прешево, Славиште, Иногоште?

КОНСТАНТИН: Их, брате...

ВУК: Ја не разумем, господо...

- МАРКО: Ти да ћутиш, Бранковићу! Шта си имао пре маричке битке, сем своје баштине у Дреници? Где је Скопље, престони град српски? Где је? Где је Сјеница, где Звечан и Полимље? Балшићу си Призрен опљачкао! Кажи Балшићу!
- ЂУРАЂ: Јес, јес! Врћи Призрен, ништаријо!
- МАРКО: А пре тога си тај Призрен ти мени отео!
- ЂУРАЂ: И то је истина, богуми, Марко. Како дошло тако и отишло...
- ЛАЗАР: Марко... Господо... Можемо ли ми Срби једанпут да будемо на висини историјског задатка? Да будемо принципјелни? Ако се сада не ујединимо и не одговоримо изазову који историја ставља пред нас, следећа прилика неће се указати можда стотинама година. Можда се неће указати никада више!
- МАРКО: Где је Приштина, где Ново Брдо, Хребљановићу? Градове моје Бранковићу у мираз дајеш! Из мога Новог Брда сребро вадиш. На моје благо скупљао си војску што је земљу твоје браће газила!
- Постао си вазал угарски да би помоћ добио против брата свога, Алтомановића. Ја сам вазал турски постао из црне невоље, а ти из похлепе вазал краља угарскога. Није ти доста било што си Алтомановића опљачкао. Под заштитом Лудвига Угарског расуо си Радича Бранковића и отео му Кучево и Браничево. А кад је Лудвиг умро, ниси сачекао ни да се охлади а већ си напао његове градове, Београд и Голубац, уз помоћ Тврткову, коме си то платио признавањем његове лажне титуле краља српског.
- А када си видео да ти Турци на врата куцају, опет си се покајнички под угарски скут завукао и вазалство примио. Јел то значи бити на висини историјског задатка? Јел то принципијелна политика, Хребљановићу? Јел то слога и јединство српско?
- Кад боље размислим – ви сте ми већи непријатељи него Турци.
- Турски цар бар држи задату реч. Ја јесам вазал, али мој народ живи у миру. Ја на Косово нећу доћи. А деси ли се да ипак дођем, нека ми Бог опрости, бићу са оне стране.
- ВУК: Марко!

МАРКО: Свршено је! Отићи ћу од вас и отрешћу прах са ногу својих. Проклета нека је земља ова! Проклети да су вам и хлеб и вода и стада и деца и унуци ваши! Анатема!

Марко оде. Пауза.

ТВРТКО: Оде...

ЛАЗАР: Он да ми то каже! Унук Мрње из Ливна. Син Вукашина Мрњавчевића, који је Урошу Нејаком отео пола царства.

АНДРИЈА: А што, Љазар, то њему ниси казао?

ЂУРАЂ: А ти, жупане арбанашки, на правди Бога му Охрид оте, па теби ништа не рече.

АНДРИЈА: Ја нисам Србин. Зато га мање бољи.

Пауза.

ЛАЗАР: Ја сам до краја остао веран цару Урошу, којег сте ви звали "Нејаки". Тек када су ваши очеви распарчали Царство, и ја сам узео свој део. Требало је спасти бар нешто на чему би се српска држава могла обновити...

Константиин устјаје.

КОНСТАНТИН: Е па, господо, ако ствари већ тако стоје...

ЛАЗАР: Чекај, Константине! Па шта је сад то?

КОНСТАНТИН: Ако ћеш ти да је обнављаш...Изволи, обнављај!

ВУК: Константине!

КОНСТАНТИН: Ја сам своје рекао. Мене Византија признаје, мене чак и Турци уважавају... Моја мајка, и тако даље... Хвала, дивљач је била заиста изврсна!

Оде.

ТВРТКО: Оде...

ЛАЗАР: *(Виче за њим)*
Уважавају те јер им плаћаш данак и помажеш да Србију освоје, а ускоро ће и на тебе ред доћи, Константине Дејановићу!

Пауза.

ЂУРАЂ: Знате шта... мора се ипак признати да Турци уводе ред.

ТВРТКО: Шта то сад значи, болан?

- БУРАЋ: И не само ред, већ штите сељаке и укидају претеране локалне дажбине.
- ЛАЗАР: Балшићу...
- БУРАЋ: У Душановом законуку стоји да сељак мора кулучити за свога господара два дана у недељи, док исламски закон налаже да ради само три дана годишње.
- ВУК: Ја ово не разумем.
- БУРАЋ: Турци својим вазалима остављају одрешене руке у унутрашњој управи и коректно се држе договора.
- ТВРТКО: Да се ниси и ти, болан, тајно потурчио, као онај Витомир?
- БУРАЋ: У оквиру великог турског царства сви народи, вере и расе живе мирно и сношљиво.
Извините, журим.

Оде.

- ТВРТКО: Оде...

Пауза.

- АНДРИЈА: Кад се боље размисли... и византијски цар је турски вазал.
- ЛАЗАР: Па добро, Гропа...
- АНДРИЈА: Ви се жаљите на нападе спољашњег непријатеља; ипак, ако би страни непријатељ престао да вас узнемирава, да ли би Србин стварно био у стању да живи у миру са Србином? Ако би спољашња опасност од Турака била отклоњена, не бисмо ли били изложени немољосрдијем и тежем разарању у самој земљи? Ви се тужите на слабе жетве и глад; ипак, највеће глади не ствара суша већ лакомот, и најсрамнија несређеност потиче од претеране зараде и подизања цена у трговини житарицама; тужите се да обљаци не испуштају кишу коју држе на небу, а не водите рачуна о амбарима који не испуштају жито на гладну земљу. Ви се тужите на пад у производњи, а не водите рачуна о неправедној расподели онога што је произведено. Жаљите се на куге и бољести, а не схватате да су оне казна за зло које сте сами починили.

Пауза.

- ТВРТКО: И овај се, значи, потурчио...

ЛАЗАР: Стража!

Улазе оклојници.

АНДРИЈА: Пољако Љазар! Две хиљаде љутих Арбанаса чека у заседи испред града. Мислим да ти бој с њима сада није потребан

ЛАЗАР: Ништа, ништа...

Оклојници излазе.

АНДРИЈА: Незадрживо напредовање ислама од истока према западу јасан је доказ да Бог њима помаже и да је ислам права вера. Тако ми Арбанаси мислимо. Збогом Љазар. Збогом вељможе српске.

Оде. Пауза.

ТВРТКО: Оде...

Пауза.

ЛАЗАР: Шта сад, богаму, да радимо...?

ВУК: Турци већ пљачкају по Косову.

ЛАЗАР: А можда ће, ипак, Европа... Ми смо увек били европски грудобран пред најездама са истока.

ВУК: Европа нас је, као и обично, оставила на цедилу. Уосталом, сада је већ касно за све.

ЛАЗАР: Није касно! Ко неће с нама, не мора. Још има у нас силе. Када се крену наши тешки оклопници... Кад се нас тројица сјединимо...

ТВРТКО: И ја бих, бива, морао поћ...

ЛАЗАР: Како? Зар и ти, брате Твртко? Па ти си следећи на реду! Куда ћеш сад, забога?

ТВРТКО: Чекају ме они хрватски градови што их освајат морам. Намерачио сам хрватску круну, па то ти је. А ја ћу теби Влатка Вуковића, са једним одредом послат. Биће то, болан, теби доста. Ајд, с Богом остајте, браћо Срби!

Твртко изађе. Пауза.

ЛАЗАР: Остадосмо сами, Бранковићу...

(Пауза)

Ништа. Хајде!

- ВУК: Куда?
- ЛАЗАР: На балкон.
- ВУК: Какав балкон? Мислиш да скачемо?
- ЛАЗАР: Морамо да се на крају преговора прикажемо народу. Од нас се то очекује. Видиш колика се маса окупила!
- ВУК: Па како ћемо кад никога нема? Само нас двојица... Шта сад да кажемо народу?
- ЛАЗАР: Шта је – ту је. Хајдемо!
- ВУК: Али, шта да им кажемо?
- ЛАЗАР: Ја ћу говорити.

Излазе на њросценијум, њпред њпублику. Намешијају се. Лазар се уз наклон смеши лево, десно.

- ЛАЗАР: *(Обраћа се њпублици)*
Ми смо овде, као што вам је познато, имали разговоре са представницима српских покрајина и области. Могу да кажем да су разговори били вишеструко корисни и да су постигнути јединствени ставови по свим битним питањима.
Имам пријатну дужност да вам пренесем поздраве осталих учесника у разговорима. Они нису овде, са нама, јер су већ похитали у своје покрајине, како би се припремили за заједничку акцију.
Спавајте мирно, судбина Србије у добрим је рукама!

Овације, айлауз.

Лазар се смеши, маше њпублици.

Мрак

XIII

У дубини, Милица и Сїефан лойїају се злайном лойїом.

Лазар на йросценијуму.

ЛАЗАР: Симеоне Немањо, оче свеблажени, погубне јереси обо-
рио си, а цркве свете подигао и народ твој упутио си к
светлости благог разума. Симеоне, оче наш, Христа Бога
моли да нам милост дарује, и да спасе несрећни народ
српски од пропасти која му се спрема!

Свети Саво, славо српска, ко да искаже твоје врлине,
којима си оно што је небеско на земљи стекао! Јер прво
дошав, отачество своје просветио си и породιο га Духом
Светим. Саво, блажени пастиру и учитељу, стојећи пред
Христом Богом, моли га да спасе душе наше, моли га да
пропаст љуту отклони од српске земље!

Уроше, свети цару српски, благога имена венценосац био
си, благочашћем и вером пресветло украшен; милошћу и
чистотом пространо насеље био си Духа Светога. Оти-
шав, жалост велику оставио си нама који смо претекли.
Не престај молити се, преблаг, господу Исусу Христу да
спасе народ српски; моли се Господу да спасе и помилује
овај народ пред којим се отвара понор проклетства и
несреће!

Мрак.

XIV

Оливерине одаје.

*Дадиља уводи Димитрија, свейлећи му свећом у великом свећњаку. За-
штим остаје све време ту, мало подале.*

ОЛИВЕРА: Јеси ли размислио, Димитрије? Јеси ли испитао све окол-
ности?

ДИМИТРИЈЕ: Опасно је, госпо. Треба подмитити тамничара, стражу на
излазу из казамата и стражу на градској капији.

ОЛИВЕРА: Може ли се то учинити?

ДИМИТРИЈЕ: Па... моћи ће. Код вас су, срећом, службена лица необи-
чно подмитљива. То, разуме се, веома олакшава оваква
предузећа. Само је доста скупо...

ОЛИВЕРА: Новац није у питању.
(Сјавља му у руку кесу с новцем)
Коњи?

ДИМИТРИЈЕ: Три оседлана коња чекаће код јужне капије.

ОЛИВЕРА: Три?

ДИМИТРИЈЕ: После овога, госпо, ни мени више нема останка. Ваш
велемоћни господин отац живом би ми кожу одрао па би
је, сламом испуњену, обесио на највишој кули круше-
вачкој.

А знате, ја иначе одавно чекам прилику да одем одавде.
Овај брод тоне, госпо; треба ићи даље, на Запад...

Да није те нужде, да не трпим љуту невољу изгнанства и
беспарице, ја бих вам, верујте госпо, као човек који држи
до отмености, ову деликатну услугу учинио бесплатно, из
чистог задовољства. Овако...

Оливера му сјавља још једну кесу у шаку.

Дадиља га цима за рукав да крену.

ДИМИТРИЈЕ: Јер, знате, горка је судбина изгнанника и потучача по
друмовима туђинским.

(Дадиља га цима)

Наше царство сјало је хиљаду година, као звезда водиља
овога света, а сада светлуца само као жижак у тами, и
само је питање времена када ће згаснути сасвим пред
хордама варварским које надиру са Истока и којима се

нико живи неће моћи одупрети, па бојим се ни ваш узвишени господин отац, што опседнут сенкама, опчињен привидом, не види да је игра одавно завршена и да се тамно крило зле судбине навлачи преко овога неба.

(Дадиља га цима и вуче ка излазу; он, ходајући уназад, маши високо дижнућом десницом према Оливери и говори)

Запад сада преузима бакљу коју смо ми некада гордо држали. Ипак, са стрпњом у срцу полазим тамо. Ово је почетак недогледних патњи, егзодуса коме краја неће бити. Ми смо изгнаници, притешњени између два света, једнога који се руши и другог коме нећемо никада моћи да припаднемо потпуно...

Дадиља га одвлачи.

Мрак.

XV

Тамница.

Вийомир до краја измрцварен. Сав у крви, са крјама од одеда које висе на њему.

Драгуйин ђере краве руке.

ДРАГУТИН: Или ти, можда, само одсеку десну шаку. Или: ослепе те а не протерају. Или ти одсеку шаку, па протерају. Или, можда, само језик. Шта ја знам...
Ђутиш, јел да? Главу нећеш одавде изнети, псето по-турчено.

Улази Лазар у ђрајњи два оклојника. Драгуйин ѓа не види јер је окренути леђима. Само чује кораке.

ДРАГУТИН: Јеси ли стигао, друже? Види какве су ми руке...

Окрене се са испруженим рукама; угледа кнеза, занемц, засијане му реч у ѓрлу, ѓледа кнеза и хвајиа ваздух. Пауза.

ДРАГУТИН: Господару...

ЛАЗАР: Изађи, сине.

Драгуйин се клања; ѓраби у лејју своје сјивари и изгуби се. Лазар ѓледа око себе, зајим да знак оклојницима; и они изађу. Приђе Вийомиру, загзли ѓа онако крвавог. Тресу му се рамена од ђлача. Зајим се одмакне, ѓледа ѓа. На њему Вийомирова крв.

ЛАЗАР: (Кроз сузе)
Шта је историја? Ако је историја пут ка самоостварењу, тојест ка Богу или самоостварењу у Богу, онда је пораз, жртва, патња, нужна степеница да се до циља стигне.

ВИТОМИР: Не могу више... Нареди да ме убију.

ЛАЗАР: Наши животи не постоје више. Заједно ћемо се сви подићи на облацима у сретење Господа нашег Исуса Христа.

ВИТОМИР: Не могу...

Лазар вади свилену марамицу, блисјаво белу, и ојшире њоме крв са Вийомировог лица. За јо време говори.

ЛАЗАР: Србија мора бити жртвована да би се, као Феникс, могла пробудити, када куцне час, и поново заузети своје место међу народима и државама...

Намаче марамицу у суд са водом и њере са Вишњомира крв.

ЛАЗАР: Казна је велика, јер је грех велики; лек је горак, јер је болест опака...

ВИТОМИР: Не могу више...

ЛАЗАР: Сети се речи Христових: “Нека се не узнемирује ваше срце: ви верујете у Бога и верујете у мене. У кући мога Оца има много одаја. Идем да спремим место за вас. И ако ја одем и припремим место за вас, доћи ћу опет и примићу вас код себе да, где сам ја, будете такође и ви. И да ви знате куда ја идем, и да знате пут. Јер ја сам пут, истина и живот. Свако ко спасе свој живот изгубиће га, а свако ко изгуби свој живот мене ради, спашће га.”

ВИТОМИР: Нареди да ме убију.

ЛАЗАР: Хоћу, сине... Али пре смрти сви се исповедити морамо; морамо грехе пред друговима нашим признати, како бисмо чиста срца закорачили у царство небеско. Зато ћеш изаћи пред окупљену војску и признаћеш своје издајство, како борци, који те воле и који ти верују, не би остали у уверењу да си оптужен неправедно. Окрепљени твојим покајањем, они ће ведро, очеличена духа поћи жртвеним путем. Тако ће твоја крв запечатити свети завет српских витезова, а твоја мученичка смрт озариће се светлошћу смисла.

Целива ђа, сѣнавља крваву марамицу у џеџ и одлази.

Вишњомир остијаје, крвав и расцеџи, ђлаве оборене на ђруди.

Мрак.

XVI

Стефан Лазаревић у ђосћељи, у свили и чийкама. Поред њега Димитрије, с наочарима на носу. Држи ђред собом велику, ођворену књиђу.

ДИМИТРИЈЕ: Целокупни настађени свет сада слави трајни празник. Он је од себе одбацио гвођђе које је одвајкада носио и окренуо се, безбрижно, прославама и уживањима свих врста. Сва стара супарништва су нестала и само један облик такмичења преокупира сада све градове – такмичење да се направи најлепша изложба лепоте и уљуђености. Цео свет је сада пун гимназијума, фонтана, славолука, храмова, радионица, академија, и сада је са извесношћу могуће рећи да се свет, који је био у смртној агонији, опоравио и стекао нов животни век.

Цела се земља пружа као врт задовољства. Дим спаљених села и стражарске ватре, које је упалио било пријатељ или непријатељ, нестали су иза видика, као да их је какав моћни ветар развејао; њихово место заузело је неброђено мноштво љупких приказања и забава...

СТЕФАН: Шта је то, учитељу? Је ли то истина или прича?

ДИМИТРИЈЕ: То је истина.

СТЕФАН: Стварно?

ДИМИТРИЈЕ: Оно што видимо да се око нас збива није једина истина, господару. Постоји један други свет изван пепела наших згаришта, изван нашег љутог и бесмисленог клања. Тај свет спава у старим књигама, у сећању које чувају стари свици и таблице, које памти пепео спаљених библиотека. Постоје људи у чијим сновима он пребива...

СТЕФАН: Постоји ли то негде стварно, учитељу?

ДИМИТРИЈЕ: Не, то не постоји нигде.

СТЕФАН: Па шта је то, онда?

ДИМИТРИЈЕ: То је утопија, господару.

СТЕФАН: Да... Спава ми се сада; то ћеш ми сутра објаснити. Хоћеш ли?

ДИМИТРИЈЕ: Хоћу, господару. Спавај мирно. Сутра...

Стефан се окренуо на друђу сђрану. Димитрије одлаже књиђу, скида наочаре, ђокрива дечаку леђа, зађим се окреће ка излазу. Тамо сђјоји Оливера у ђуђиничкој одећи.

Мрак.

XVII

Тамница. Ноћ. Виџомир везан, клонуо.

Улази Димитрије са уџаљеном бакљом. За њим Оливера.

Оливера хитро, без речи, прилази Виџомиру и одвезује га. Димитрије сивава бакљу у њрсиен на зиду и помаже јој.

Виџомир је одвезан; делује, међуџим, џошџуно безвољно и одсуџно, као месечар.

ОЛИВЕРА: Хајдемо... Па, хајдемо!
Морамо брзо... Тамничар је поткупљен, али у поноћ стража обилази зграду.
Хајдемо, чекају нас коњи на јужној капији.
Спустићемо се у Дубровник, сешћемо у лађу и отићи далеко одавде. Заувек.
Спремна сам све да напустим. Хоћу да живим и умрем са тобом! Хајдемо!

ВИТОМИР: Ја сам издајник. Тајно сам се потурчио. Издао сам на Дубравници. Продао сам се Шашит-паши. Признајем. Чекам заслужену казну.

ОЛИВЕРА: О, Боже, шта су ти урадили!

ДИМИТРИЈЕ: Дођите к себи, човече. И сами знате да је све била само игра. Привид.
Ви нисте издајник.
То је била политичка нужност.
Потреба тренутка.
Али, сада је све прошло.
Отварају вам се врата у слободу. Заједно ћемо отићи на Запад. У неку мирну, слободну земљу, где се живи без много политике, где владају радиност и просвета, где трговци тргују, лађари морима броде, неимари граде здања угодна људском оку, а учитељи поучавају нараштаје законима морала и принципима здравог разума. У неку земљу – ваљда такве има – где су људи победили хаос у себи и око себе, где је раздвојена светлост од таме, стварност од привида, где царују уљуђеност и добри обичаји.
Хајдемо!

ВИТОМИР: Ја сам издајник. Признајем. Чекам заслужену казну.

ОЛИВЕРА: Витомире.

- ВИТОМИР: Казна је велика, јер је грех велики; лек је горак, јер је болест опака. Али, моја крв ће запечатити свети завет српских витезова, који ће сутра поћо на Косово.
- ОЛИВЕРА: Ја ћу те неговати. Оздравићеш. Све ово заборавићемо као ружан сан. Отићићемо далеко, ако треба и на крај света, где нико не зна да постоји ова земља, где нико никада није чуо за Србе, Турке, Косово... Некуда где људе не муче, не убијају, где им очи не ваде, руке не одсецају.
Хајдемо!
- ВИТОМИР: Заједно ћемо се сви подићи на облацима, у сreteње Господа нашег Исуса Христа.
- ДИМИТРИЈЕ: Не вреди. Изгледа да смо сувише добро обавили посао. Збогом, госпо! Учинио сам колико сам могао.

Димитрије журно изађе.

Мрак.

XVIII

На средини сцене целайски ђањ.

Свуда унаоколо постојећи редови оклојника. Ту је и кнежевска породица, зајим Вук Бранковић, свиђа.

Целай са великим мачем у руци води везаној Вишмири.

ВИТОМИР: Признајем! Признајем! Признајем!

Целай доводи Вишмиру до ђања.

Улази кнез Лазар на коњурнама. Висок је најмање три метра. Сви падају на колена.

ЛАЗАР: Ко је Србин и српскога рода,
и од српске крви и колена,
а не дошо у бој на Косово,
од руке му ништа не родило,
ни у пољу пшеница бјелица,
ни у брду винова лозица!
Не имао од срца порода!
Рђом капо док му је колена!

Целай замахује мачем и одсеца Вишмиру главу.

Глава се докопља до кнежевих нођу.

На небу се појави Анђео.

АНЂЕО: Царе Лазо, честито колено!
Коме ћеш се приволети царству?
Или волиш царству небескоме,
или волиш царству земаљскоме?
Ако волиш царству земаљскоме,
седлај коње, притежи колане,
витезови сабље припасујте,
па у Турке јуриш учините,
сва ће турска изгинути војска.
Ако л' волиш царству небескоме,
а ти сакрој на Косову цркву.
не води јој темељ од мермера,
већ од чисте свиле и скерлета,
па причести и нареди војску;
сва ће твоја изгинути војска,
ти ћеш кнеже с њоме погинути.

Чује се ѓрмљавина, небо се замрачи, Анђела несјане, севају муње, чује се калуђерко појање: “Свјатии Боже, свјатии крейки, свјатии бесмртнии, помилуј нас...”

Оклојници јанично шрче унаоколо, сударајући се.

У светлосјии муња појављује се ољромна Вишомирова фиљура.

ВИТОМИР: Пазите, пазите, јер се небеса помрачише.
Сунце је црвено као скорела крв. Бежите!
Падаће ватра и сумпорна киша, биће града од усијаног
камења и стена.
О, Србијо, доћи ће казна за казнама. Казна глади иза
рата, казна куге иза глади.
Прошло је време песама и свечаности! Место мириса
биће смрад, и место појаса распојасина, место плетеница
ћела, место широких скута припасана врећа, и место
лепоте огорелина!
Међу вама неће остати ни толико живих да сахране
мртве.

Све се ујишава. Пали се светлосјии.

*Сцена изљеда ујола као бојно поље после бијке а ујола као велико
сметлишије. Прекривена је крвавим, искасаљеним лешевима оклојника,
поломљеним кољима, мачевима, деловима оклоја, али и поцејаним кар-
ионским куијама, јласиичним боцама и врећама, цевима, поломљеним
намеишајем...*

*Међу лешевима сјоје, на кољурнама, кнеђиња Милица и Бошко Југовић
који држи велики барјак.*

МИЛИЦА: О мој брате, Бошко Југовићу!
Цар је тебе мени поклатио,
да не идеш у бој на Косово,
и теби је благослов казао,
да даш барјак коме теби драго,
да останеш са мном у Крушевцу.
Да имадем брата од заклетве.

БОШКО: Иди сестро на белу кулу;
не бих ти се, јунак, повратио,
ни из руке крсташ барјак дао,
да ми царе поклати Крушевац;
да ми рече дружина остала:
гле страшивца Бошка Југовића!
Он не смеде поћи у Косово
за крст часни крвцу прољевати
и за своју веру умрети!

Бошко Јуžовић пада међу остјале лешеве.

С једне стјране улази Дадиља, водећи Оливеру и носећи њене хаљине. С друге стјране улазе турски изасланици.

Сви, разуме се, газе преко лешева.

Турски изасланици стјају у крај и чекају.

Дадиља доводи Оливеру до Милице, скида са ње одећу и облачи јој свечано рухо у коме ће је послији Турцима.

Док пресвлачење траје, Милица говори.

МИЛИЦА: Српски народ од тебе много очекује...
Ово схвати као свету, патриотску дужност.
Бајазит је велики владар... Бићеш царица моћне империје. Додуше, тамо изгледа има више царица у исто време, али шта је – ту је, сваки народ има своје обичаје...
Зар не?
Добро, убио ти је оца... знам... Шта се ту може, душо, он је сам изабрао судбину за себе и за све нас. Сада он у царству небеском седи, међу небеским велможама, рајским душама и Свевишњем се за Србе моли...
И ти мораш своју судбину смерно да примиш. Уосталом, владарска породица нема приватног живота. Сви ми само Србији служимо. Сада је судбина наше напаћене земље у твојим рукама.

Улази Стефан у белом, носећи златну лопту.

Оливера је сиремна. Стефан јој пружа лопту. Она је узима, најрави два-три корака – газећи преко лешева – затим стјане, осврне се, гледа Стефана, гледа Милицу и Дадиљу.

Исхусти лопту и оде са турским изасланицима.

Дадиља и Милица гледају за њом, па и оне изађу.

Стефан остјаје сам. Корача међу лешевима тражећи лопту. Најзад је пронађе, дохвати је и држи у рукама.

Улази Лазар, у белом, као у првој слици, са рашчешљаном косом и дугом, лелујавом брадом.

Хода лагано по бојишту/сметишћу, тражећи нешто.

Најзад нађе своју одсечену главу, узме је и држи у рукама као Стефан лопту. Приближава се публици, њој се и обраћа.

ЛАЗАР: Видећемо се у царству небеском!

Одлећи у небо.

КРАЈ

Београд, 1988.

*Вуци и овце
или
Србија на Истоку*

ЛИЦА

ЈЕРНЕЈ КОПИТАР	АМИЦА
ЕКСЕЛЕНЦИЈА	АРХИМАНДРИТ МЕЛЕНТИЈЕ
ВУК КАРАЦИЋ (45)	ПАВЛОВИЋ
АНА, његова жена	КЊАЗ МИЛОШ ОБРЕНОВИЋ
САВА КАРАЦИЋ (12)	(52)
РУЖА КАРАЦИЋ (10)	ПЕВАЧ
ВАСИЛИЈА КАРАЦИЋ (7)	РИБОПЈЕР
МИНА КАРАЦИЋ (6)	БУТЕЊЕВ
НИЋИФОР НИНКОВИЋ	РЕИС-ЕФЕНДИЈА
ЂОРЂЕ ЂЕЛЕШ	БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА
МОМАК	ХУСЕИН-ПАША
МОМЧЕ	ЈОАКИМ ВУЈИЋ
ДИМИТРИЈЕ ДАВИДОВИЋ	Књажева гарда, Свита, Свештеници, Свирачи, Слуге, Народ

I

Беч. Кабинет у Министарству спољних послова.

КОПИТАР: Екселенцијо...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Седите, седите, господине Копитар?

КОПИТАР: Чему имам да захвалим?

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Ви сте у расном смислу Словен, зар не?

КОПИТАР: Да, ја сам Словен, господине. Словенац.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Ништа, ништа... Ми знамо да сте ви лично лојални поданик Његовог Апостолског Величанства, него, знате, то словенско питање *in principio*...

Руски империјализам, господине, показује беспримерну упорност и, рекао бих, чудовишни континуитет. Још у деветом веку руски бродови опседали су Цариград. То је било, разуме се, примитивно и недовољно ефикасно варварско настојање – али континуитет, господине Копитар, то је оно што је застрашујуће.

А откако је Петар Први подсекао бољарима браде, и Катарина Друга – авај, немачка принцеза, господине – дала тој азијатској хорди глазуру просвећеног апсолутизма, ствари су постале крајње озбиљне...

Добро. Држимо се, међутим, предмета. Укратко, ми, у начелу подржавамо ваша настојања око тог српског натур-филолога Кара-џича, или како већ изговорити а језик не сломити, но, просто, господина Волфа. Јер, знате, овај садашњи српски језик, како се из Карловаца дистрибуира, не знам шта да вам кажем... “Благоутробије”, “благополучије”... до сто ђавола, господине цензоре – извините – али, као да су козаци руски у питому Аустрију ујახали!

КОПИТАР: Мислим, Екселенцијо, да је оно што преко Волфа Стефановића чиним, за српски народ од стварне користи. Јер ако тај многомалерозни национ сада не ухвати седиште у колима за Европу...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Шта хоћу, дакле, да кажем? Перспективно гледано, турско царство је свакако пред распадом, зар не?

КОПИТАР: Да, могло би се тако рећи, Екселенцијо...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Национални покрети потчињених народа делују изнутра...

КОПИТАР: Евидентно, Екселенцијо.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: И шта ми, у тој ситуацији, радимо, господине цензоре?

КОПИТАР: На то је лако одговорити: помажемо турском царству да се распадне, а националним покретима да ојачају.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Ех, драги господине Копитар, ви размишљате логички што је можда довољно у филологији... У политици је, драги господине, потребно мислити дијалектички. Јесте ли читали професора Хегела? Кажу да се тамо доста говори о дијалектичком начину мишљења. Треба пратити модерну теоријску мисао... Е, па, видите – идемо испочетка: Турска се распада, у њој бујају национални покрети... Турска је, разуме се, притом, наш судбински, историјски, па и начелни непријатељ, ако хоћете. Аустрија је, као што обојица знамо, вековима била бедем Европе пред њиховом дивљачком најездом, а Беч недостижни драгуљ, који никада није засијао у круни турских султана, уколико та господа уопште носе круне, но, рецимо, чалми, свеједно... Шта, дакле, ми радимо?

КОПИТАР: Па, уколико не помажемо да се распадне, ја не знам...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Тврда филолошка главо! Не вреди! Ево, дакле, шта ми радимо: ми гушимо националне покрете – трудећи се, разуме се, да то буде што мање видљиво, трудећи се да у тврдим професорским главама оставимо утисак како их помажемо – но, ми их, дакле, гушимо, а турској царевини помажемо да се одржи.

КОПИТАР: Признајем, Екселенцијо, да је то за мене...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Зато, драги господине, што у свом рационалном, западњачком мишљењу, које лако нагиње шематизму, не калкулишете привид. А привид је душа политике. То је једино што ми западњаци морамо учити од наших пријатеља са Истока. Ergo, ми турској царевини помажемо да се одржи...

КОПИТАР: Мислите, привидно?

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Но – најзад! Привидно, наравно, само привидно!

КОПИТАР: Значи, и националне покрете гушимо само привидно?

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Слушајте, Копитар, ипак сте ви безнадежан случај! Како не можете да схватите дијалектичку нит?! Напротив – националне покрете гушимо стварно! Гушимо их стварно, припремајући те народе да у часу када се турско царство распадне пређу безболно у поданство Његовог Апостолског Величанства и постану, дакле, саставни део аустријског царства, које на тај начин излази, најзад, на Средоземље, на топла мора, где још под пепелом куца срце Грчке и Рима, и тако остварује свој вековни, утопијски сан...

(Вади из унуџраињеџ цеја ѿанку сребрну ѿљоску, у чији ѿоклоџац налива ѿиће)

Одувек су, видите, драги господине цензоре, током цивилизоване историје, постојала два велика царства – источно и западно, која су се борила о светску превласт, јер идеја царства је, зар не, да буде универзално, једно, као што је Бог један... Само је Риму пошло за руком да постигне тај идеал, да у једном часу завлада целокупним, тада познатим, светом – да би се, најзад, и та савршена империја распала на Источно и Западно римско царство. Вас не замара ова мала дигресија.

(Пије)

Данас, када се Турска, сила која у тој историјској игри има улогу источне империје, руши – ми видимо претећу сенку Русије, која се, као црни облак, све више шири и наткриљује наше ведро, спокојно европско небо. Под кнутом тих наоко болећивих словенских варвара, сламају се народи и државе и претварају у безобличну робовску кашу... А на Западу? Шта видимо на Западу, драги господине Копитар? Ви нећете?

(Пије)

Видимо дистингвираног енглеског центлмена како систематски истребљује и пљачка народе трију континената. Протресите мало свој филолошки мозак, господине, и погледајте визионарски у будућност!

Уколико Аустрија не буде закорачила на топла мора, преузимајући наслеђе посрнулог Источног Царства и, надјачавајући тако Русију и Енглеску, постала савршена, универзална Империја – која ће у свом саставу имати, разуме се, и све немачке земље – она ће, наша љубљена Аустрија, наша драга, разумна, одмерена и уљуђена отаџбина, аутентични баштеник европског духа, она ће – то говорим већ тишим гласом и влажнога

ока – нестати у катаклизмичком процепу новог историјског дуализма, између Русије као Источног и Енглеске као Западног римског царства...

КОПИТАР: Куд ви далеко одосте, Екселенцијо!

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Мислите? А како бисмо, драги цензоре, развили благотворни систем дедуктивног мишљења који нас води у присни свет практичних консеквенци – ако не бисмо, из широког, обухватног увида, стицали свест о властитим скромним задацима? Наш, дакле, скромни задатак, у овоме часу, господине Копитар, јесте гушење националних покрета, на првом месту у Србији, чији лукави деспот Обрен-ович, играјући на карту турске слабости и нашег и руског антагонизма, почиње превише, збиља превише, да диже главу! И тако поново долазимо, водећи тему, како видите, сасвим прецизно и доследно, до тог вашег Кара-џича, којим, признајем, вешто манипулишете као пророком новог српског језика.

КОПИТАР: Ја, ако дозвољавате, не бих то баш тако формулисао, Екселенцијо.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: (*Оћћије*)

Свеједно. То је питање ваших личних скрупула. Нас, међутим, интересује једино учинак. И кад смо, дакле, код учинка, он, чини нам се, постаје већ претерано велик. Постајући претерано велик, он – као што нас дијалектика учи – престаје да служи својој сврси, која се састоји у отклањању овдашњих Срба од матичног словенског казана за претапање народа. Сада се, молим вас, тим вашим Кара-џичем, па самим тим и Србијом, одушевљавају романтичне филолошке главе широм Европе... Не знам само шта то господину фон Гетеу треба! Дириговани реформатор отима се, тако, нашем утицају и прети да постане значајан чинилац националног освећења српског народа, један од најбитнијих фактора српског националног покрета. А тај покрет ће, ако се овако настави, интегрисати Србе из Аустрије са онима из Србије, и запрети виталним интересима Монархије. Јесте ли сад разумели, господине Копитар?

КОПИТАР: Екселенцијо, бојим се да опет нисте отишли мало предалеко. Сваки разуман Србин, као и Хрват, Словенац, Чех, видеће свој прави интерес, своју националну и

цивилизацијску перспективу у оквиру просвећене подунавске монархије.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Али Срби нису разумни, Копитар! Нису разумни! То је манијакални горштачки елемент. Нешто потпуно ирационално, Копитар! Несводљиво на законе разума. Па станите, молим вас! Они практично траже државу! Тај свињарски кнез Обрен-ович тражи признавање наследне титуле!

(Сиша њиће дрхћавом руком)

Па они ће, молим вас, сутра тражити и Босну, можда и Карловце, Нови Сад, зашто не, па онда Црну Гору, приморје, топла мора, то тако иде, томе нема краја... Тај ваш Кара-џић скупља песме о неким тамо њиховим царевима, та идите молим вас, куда то води господине Копитар?

КОПИТАР: Није то ништа, Екселенцијо, па то је само поезија, тако рећи филологија...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Филологија! За кога ви радите, Копитар? Њихови гуслари гамижу по Аустрији и певају о српском царству, наши словенски поданици сузе роне, Гете, Грим, Хердер, дижу буку по Европи, а све се то закувало у вашем кабинету, господине дворски цензоре! И сада тај Кара-џић тражи пасош за Србију! А шта ће он у Србији, питам ја вас? Нека у Бечу седи и нека граматике пише до миле воље, а не да служи као политички курир кнеза Милоша, и ко зна чији још, и да националну политику води...

КОПИТАР: Ја вас уверавам, Екселенцијо, да сам све учинио како бих господина Волфа држао у оквирима чисте филошке науке...

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Ма каква чиста наука? Не будалите, Копитар! У тој филолошкој ковачници кују се оштри мачеви против аустријске империје. Одуговлачили смо са издавањем пасоша, на шта је стигло писмо њиховог кнеза; а пошто са њим морамо одржавати некакве односе, како га не бисмо бацили у наручје Русије, ви схватате...

КОПИТАР: Схватам Екселенцијо.

МРАК

II

Койићарев кабинет у бечкој дворској библиотеци.

КОПИТАР: Шта то вама треба, драги Вук? Пред вама се Европа отвара. Европа штампа ваше књиге, учене европске главе диве се вашој језичкој реформи о којој у Србији неће ништа да знају. Примају вас са почастима у Прагу, Лајпцигу, Каселу, Халеу, Гетингену, Вајмару, Јени... Грим преводи вашу српску граматику, Ранке пише о српској историји, Гете велича српске песме... Шта ви уопште хоћете, драги Вук?

ВУК: Ја новаца више немам, господине Копитар.

КОПИТАР: Европа вам је дала докторат филологије, постали сте члан учених друштава санктпетербуршког, краковског, тириншко-саксонског, краљевско-гетингеншког...

ВУК: Ја не знам како ће дјеца моја ову зиму презимити...

КОПИТАР: Протресите мало свој филолошки мозак, господине Вук, и погледајте визионарски у будућност. Сагледајте ствар у историјској перспективи.

ВУК: Мени новаца треба, како бих своје дјело наставити могао.

КОПИТАР: Видите, Вук, турска империја ће се неминовно распасти, зар не?

ВУК: Хоће, ако Бог да.

КОПИТАР: Када се то догоди, помишљате ли шта ће са Србијом бити? Већ хиљду година Русија за топлим морима чезне. Још у деветом веку руски бродови опседали су Цариград... А руски пут ка топлим морима води преко Влашке, Бугарске, Грчке и Србије.

ВУК: Да није Русије било, ја бих у Бечу од глади и зиме умријети могао. Оно мало новаца којим сам посљедњих година дјецу своју хранио, мени је из Русије стигло. Пензија руска, коју добивам, није додуше знатна, али то вам је једино што ја за стално приходујем. Но и то сам унапредак потрошио, како бих књиге своје штампати могао.

КОПИТАР: Ви одбацујете Ецропу, која вас прихвата и слави, одбацујете Аустрију, која је Србима, као и свим другим својим словенским поданицима, омогућила да приступе трпези са које се кусају слатки плодови цивилизације и културе – одбацујете све то зарад дивље вазалне провинције, блесаво загладане пут истока, одакле јој маше руска кнута, док се њој чини да јој то маше пријатељска рука ослободиоца!

ВУК: Мени је Милош двјеста форината овамо послао, како бих, са породицом својом, до Земуне могао стићи.

Вук креће на својој шћули; када одмакне, засћане и окрене се према Коишћару.

ВУК: Моје је мјесто тамо, господине Копитар.

МРАК

III

Земун. Вук се праишћа са породицом.

АНА: Рекла сам да ћу свуда за тобом ићи, али, нека ми драги Бог опрости, радије бих пошла у небо, него што бих се усудила у Србију прећи.

РУЖА: Vater, warum musst du in Serbien gehen?

ВАСИЛИЈА: Отац, је ли тамо стварно људе на велики ражањ набоду, па их пеку.

МИНА: Папи, чувај се да те не ухвате хајдуци!

ВУК: Молићу се књазу за једно свињче и дрва, да имате са чиме зиму презимити.

МРАК

IV

Београдска полицаја

НИНКОВИЋ: Ја тамо нећу ићи, нити њега бријати да би овде главу изгубити знао! Волим да ми овде одсечеш главу и да је у Крагујевац пошаљеш, нека га она брије, него л' тамо са свим телом ићи и мојим рукама њега бријати!

ЂЕЛЕШ: Морас да идес, ако сакаш, ако не сакаш!

НИНКОВИЋ: Ја не морам да идем, нити ћу да идем!

ЂЕЛЕШ: Вези пса, бре! Вези пса да га науцим како неке да иде!

Момци везују Нинковића. Појављује се Вук. Засијаје и њосмајтра.

ЂЕЛЕШ: Сто ти мислис, бре, да ти јебем оца на матери, некес да идес? Да те видим окес сад да идес. Ја сам слуга, бре. Окем да те послем, па макар ти главу оцекали! Сто марим ја! Хем оћем да писем једно црино писмо на Господар како идес да те беси за круска!

(Приметии Вука)

А кој си ти, море?

ВУК: Списатељ српски Вук Стефановић Караџић.

ЂЕЛЕШ: Ста велис? Ста окес, бре?

ВУК: Долазим из Беча. Идем Његовој Свјетлости књазу Милошу у Крагујевац.

МРАК

V

Пред Милошевим конаком у Крагујевцу. Два момка и једно момче мажу дуљачким моћкама, за чије крајеве су привезане крпе, око крошње једног дрвета. Долази Вук.

МОМАК: Не клепећи том штулом, чича, јебем ти оца!

Момче осћави њосао, њришуња се Вуку и љледа ља оћворених усћа.

ВУК: Шта то радите, побогу дијете?

МОМЧЕ: А откуда си ти, чича?

ВУК: Откуда? Ни сам више не знам откуда сам.

МОМЧЕ: А?

ВУК: Из Аустрије, дијете.

МОМЧЕ: Аааа... Па шта оћеш?

ВУК: Тражим Господара.

МОМЧЕ: Спава Господар. Ручао, па сад спава.

ВУК: А шта ви то радите?

МОМЧЕ: Врапце терамо, да му у сан не улазе.

ВУК: Врапце ћерате?

МОМЧЕ: Шта се чудиш, чича? А како их ви терате, тамо у Аустрији, кад спава ваш ћесар?

Вук га зледа.

МРАК

VI

Пред Милошевим конаком. Два момка машу моћкама, терају врайце. Вук чека, премешијајући се с ноће на ноћу (иј. иијулу). Време пролази, пола минутиа, минути... Вук најзад приђе једном од момака.

ВУК: Је ли, брате, а кад Господар обично...

МОМАК: Ђути, јебем ти оца!

Вук се повуче. Чека. Ојети пролази време. Долази Нинковић. Заустии да каже неишо. Вук му даје знак да ћути. Нинковић се чуди. Прави уишине жесиво. Мала, дискрејна паниомима. Нинковић се крсии и чуди. Пролази време. Из конака изађе момче, каже неишо момцима, они пресјају да машу, изађу. Момче зледа Нинковића, зледа Вука па уђе у конак.

НИНКОВИЋ: Шта је ово, побогу брате?

ВУК: Ђутите, сад ће он изаћи.

Нинковић га зледа и чуди се. Враћају се момци, без ишјајова, и сјају с обе сјране улаза. Ојети време пролази.

НИНКОВИЋ: Ја ово не разумем.

Долази Давидовић, у бесћрекорном евройском оделу.

ВУК: Давидовићу, брате...

ДАВИДОВИЋ: Здраво, живо! Здраво, живо!

Журним корацима настѣавља ка конаку. На улазу засѣјаје и осврне се.

ДАВИДОВИЋ: Добродошао у Србију, Вуче!
(Несѣјаје у конаку)

Из конака ѿровири момче, звера око себе, хоће да уђе.

ВУК: Можеш ли ми изнијети какву столицу, синко, не могу ти овакав стајати више.

МОМЧЕ: Не може, чича.

ВУК: А што, дијете, да не може?

МОМЧЕ: Тако.

Момче улази у конак. Долази Амица.

ВУК: Добар ти дан, Амица.

АМИЦА: Дошепеса ли из Беча, српски списатељу?
(Улази у конак)

Нинковић све време жледа и чуди се. Журним кораком долази Архимандрит Меленѣије Павловић, са шаком ѿреко усѣа.

ВУК: Помаже Бог, оче Мелентије!

Меленѣије нешѣо неразговейно мумла и улази у конак.

НИНКОВИЋ: Бог и душа, ово је луда земља.

Из конака излази Милош са Меленѣијем, за њима цела свиѣа. Момче за Милошем износи сѣолицу.

МИЛОШ: Ја тебе кажем, човече божији, ономад, у петак, не једи, попе, пасуља, а ти нећеш да ме слушаш, већ једе док се не разболе. Па ко ће ти сад помоћи! А где је тај бербер, море?

Нинковић му ѿрилази руци.

НИНКОВИЋ: Помози Бог, Господару!

МИЛОШ: Јеси ли ти Никивор, берберин?

НИНКОВИЋ: Јесам.

МИЛОШ: (Меленѣију)

Он ће ти, зар, помоћи? Мој курац! Ко ме је год он крв из ушију пуштао, сваки је на они свет морао отићи. Је ли тако, Никиворе?

НИНКОВИЋ: *(После паузе)*
Јест, Господару.

МИЛОШ: Ми смо сад седећи људи. Не ваља јака јела да једемо. А пасуљ је за раднике који поља раде. Њин трбу може и камење скувати. Је л' тако, Никиворе?

НИНКОВИЋ: Јест, Господару.

Прилази Вук, сађиње се да Милошу скупи љуби.

ВУК: Господару...

МИЛОШ: Добродошао у Србију, Вуче! Како се живи у Бечу, код њиовог цара Вранца? Да ваља, не бисте сви под мој скут долазили... А што не дате столицу човеку, овако ром да дуби?

На то нико не реагује.

ВУК: Господару...

МИЛОШ: *(Нинковићу)*
А, оца ли ти јебем, један дан да си раније дошао, не би се оном псу више пустио да ме брије!

НИНКОВИЋ: Господару, ако хоћеш да те пси брију, а ти псе тражи, па нека те они брију. Ако ли оћеш људе тражити да те брију, а ти људе тражи.

МИЛОШ: Познајеш ли ти мене, море, ко сам ја?

НИНКОВИЋ: Познајем да си господар Милош.

МИЛОШ: Па како ти смеш мене тако говорити?

НИНКОВИЋ: Јован те брије ево година дана. И целу годину био је пас, да последњег сата службе. А ја ћу, пак, бити сутра пас. Тако ја нећу као пас да те служим, но као човек.

МИЛОШ: Ама, море, ако оћеш, оћеш, ако, нећеш, опет оћеш!

НИНКОВИЋ: То ја знам да ћеш ме угасити и у просјаке отерати. Зашто, Господару! Молим те, Бога ради отпусти ме! А ја сам и доста стар, не могу веће служити. Отпусти ме да ово неколико година поживим у твоме здрављу!

МИЛОШ: Баш, море, поживети нећеш. А служити ми мораш. Оћеш, нећеш! Одлази ми сад испред очију. И овоме попу одма крв из ушију да пустиш!

Меленије мумла нешто неразговейно.

МИЛОШ: Одлазите обојица!

Нинковић и Меленџије излазе.

- МИЛОШ: Много ја вама попуштам! Је ли тако, Амица?
- АМИЦА: Много, Господару! Требало је псу одмах педесет батина ударити.
- МИЛОШ: Јес, вала. Шта велиш ти, Давидовићу? Је ли требало пса одма повалити? Шта је? Што ћутиш, море?
- ДАВИДОВИЋ: Требало је пса одмах повалити, Господару.
- МИЛОШ: Тако, тако... Научићу ја вас памети. Видиш ли Вуче? Док ти по Јевропи књиге трукујеш, ја се овде са алама и вранама носити морам. Видиш ли ти то?
- ВУК: Видим, Господару...
- МИЛОШ: Кажем ја, немој толики пасуљ јести, попе, али не вреди...
- ВУК: Хтео сам, Господару... Пошто сам...
- МИЛОШ: Па сад, Давидовићу, спремај се за Цариград, али немој тамо да ми мутљаш са Русима иза мојих леђа, јербо ћу те... Ајде ти кажи, Вуче, је ли за чобане и ајдуке конштитиција и сенат? Мучу, још проговорили нису, а ти би њима јевропејске конштитиције давао! До јуче су им пси ноге глодали, док су на кочевима између Теразија и Стамбол-капије издисали; онда им је Милош добар био, кад је од паше београдског робље откупљивао и нејач натраг у народ слао, а сад вам Милош не ваља, оћете сенатори да будете! Ево вам га! А што ти, море, столицу не изнесеш за Вука?
- МОМЧЕ: Зато Господару, што сте наредили да се столица ни за кога не износи, само за вас.
- МИЛОШ: Донеси, море, није ово обичан човек. А сем тога, зар не видиш да је сакат, будало!

Момче одлази по столицу. Сви се смеју.

- МИЛОШ: Ајд, сад, оћу са нашим књижевником да се поразговорим.

Сви се клањају и излазе. Вук почиње да вади књиге из велике кожне џорбе.

- ВУК: Ево, Господару, донео сам...

- МИЛОШ: А шта вели руски посланик у Бечу?

ВУК: *(Прекида са вађењем)*
Руски посланик вас поздравља, Господару. Он цијени да ће Његова Екселенција господин Рибопјер веома спретно и одлучно подржавати на Порти ствар српске аутономије.

МИЛОШ: Ја, ја...

ВУК: А пошто би аутономија значила и слободну народну просвјету, могли бисмо сад учене Србе из Аустрије привући, па школе уредити где би се бистри момци наши спремали могли, како бисмо унапредак земљу по европскоме подобију уредили...

МИЛОШ: А вели ли што тај ђаво руски за наследну књажевску титулу моју?

ВУК: Вели, Господару, да то Русија не може од Порте званично тражити, јер тако што ни Акерманска конвенција, ни уговор о миру не предвиђа, већ да то питање депутација наша покренути мора.

МИЛОШ: Ја, ја... Јака Србија никоме није по вољи.
(Пауза)

Ајд да видимо шта у тој торби имаш!

Вук једва дочека. Поново прекоњава по торби.

ВУК: Ранкеова “Српска револуција”, у којој је истина о бојевима нашим и страдањима пред сву Европу изнета. Наше народне пјесме. Сада нас Европа другим очима гледа, када је душу народа нашег упознала. Сам велики Гете није речи штедео када ми је о љепотама наше народне душе изволео говорити...

МИЛОШ: Ко ти је тај, море?

ВУК: То вам је, Господару, један министар њемачки... и... пјесник.

МИЛОШ: Има ли шта још?

ВУК: “Милош Обреновић, књаз Србији; или Грађа за српску историју нашег времена”. Дјело којим се највише поносим.

МИЛОШ: Деде, то вамо, да видим!

Преврће књигу по рукама, као цџаницу.

ВУК: Ту је још и Гримова Српска граматика, посвећена Вашој Свјетлости, која је, као и мој Српски ријечник, у лаж утерала све оне који српски језик свињарским и говедарским називају. Ето, Господару, то је жетва и плод моје муке, јер у великој неимаштини, не имајући почесто за шта ћеци хљеб купити, радио сам за славу отечества и Ваше Свјетлости. И у напредак не очекујем ништа, него само милост вашу, како би још штогођ могао од смрти и заборава отргнути и на свијет издати, еда би се народ овај из мрака варварства на свјетлост просвешченија повратио. Тако ће се и ваша слава, Господару, коју сте на бојноме и политическом пољу стекли, још већма умножити и цијеломе свијету угодна бити.

Милош одлаже књигу.

МИЛОШ: Ко ће свету угодити...

ВУК: И још би вас препокорно молио за једно свињче, како би ове моје што у Земуну осташе прехранити могао... И нешто дрва, како би зиму у здрављу вашем могли дочекати.

МИЛОШ: Има ли шта још?

ВУК: Има. Хтјео бих Вашу Свјетлост научити читати и писати, како бисте примјер и пут општем просвјешченију показали.

Пауза.

МИЛОШ: Ма лепо каже Амица да си ти будала.

ВУК: Ево и Србији иде вријеме кад неће више неуки људи моћи земљом управљати.

МИЛОШ: Него ћеш ваљда ти и теби подобни управљати.
(*Смеје се дуго и жрохоћом*)

МРАК

VII

Милошев конак.

МИЛОШ: Изнесите они такум, што стојите ту преда мном, нећу вас јебати!

Момци износе прибор за бријање. Нинковић почиње да саиђуна.

НИНКОВИЋ: Звао си ме да ти будем бербербаша, и то на силу. Пак од среде нико ме не пита где ја лежим и имам ли трошка, или сам гладан или жедан!

МИЛОШ: Тако је код нас обичај. Ми оћемо човека да нас служи, а он има ли где и на чему лежати и има ли што јести и пити, за то нам није стало. Ајде, Вуче, читај мало те историје, да видимо је ли истина што си написао!

ВУК: *(Чиџа)*
Милош је за време војводства свога био у реду најславнији српски војвода. У јунаштву није уступао Вељку ни Чупићу, а од обојице се, као и од многи други, тим разликовао, што није био ајтација, који бећаре и ајдуке купе око себе, а кућевне људе презире, него кућевни човек, као и остали људи којима је владао и управљао...

МИЛОШ: Та не брије се тако, јебем ти оца! Већ узми овако. Сад ћу ти главу одсећи!

ВУК: *(Чиџа)*
Он није гледао да људе страом натера да га пазе и слушају, него је то тражио лепим речима и паметним и правденим владањем и управљањем. И зато су га сви његови војници и остали људи пазили као брата, а слушали га и поштовали као синови мудрог оца.

МИЛОШ: Добро му је ово, је ли, Амица?

АМИЦА: Добро је, Господару, него не ваља што у тој историји много Карађорђа спомиње.

МИЛОШ: Јес, то не ваља. То да се из историје брише!

ВУК: Како ћу га, Господару, брисати, кад је он ту историју собом стварао?

МИЛОШ: Ја сам га из историје избрисао, па ћеш га и ти из књиге. Ајд, још једном оно на крају!

ВУК: *(Чита)*
 Он није гледао да људе страом натера да га пазе и слушају, него је то тражио лепим речима и паметним и правденим владањем и управљањем. И зато су га сви његови војници и остали људи пазили као брата, а слушали га и поштовали као синови мудрог оца.

МРАК

VIII

Милошев конак.

ВУК: Заповједате ли, Ваша Свјетлости, да почнемо?

МИЛОШ: Чекај, море, да каву попијем!
(Пауза)
 Много си ми се, Вуче, ужурбао.

ВУК: Много послова ваља нам сада посвршавати, Господару.

МИЛОШ: Своје послове ја полако крају приводим. Много се војевало и борило, па се и уморило.
 А треба мало и поживети... Одереш ли ти какву овчицу, мој Вуче?
(Срче кафу. Пауза)

ВУК: Не, Господару, сада тек треба твоја нова слава да почне! Ја нешто мислим, е је дошло вријеме да ти за Србију оно што је некада Петар Велики за Русе био постанеш. Да Србију преобразиш и на путеве европејске, на путеве разума и закона изведеш.
 Очи све наше поробљене браће сада су у Србију и тебе упрте, Господару!
 Турско царство ће се распасти, доћи ће вријеме да Србија своју браћу окупља и да царство српско из мртвијех диже. Тај час ће свакојако доћи, и ако Србија за своју задаћу приправна не буде – то значи, ако се не уразуми и не просвијети – час ће проћи, и можда ће требати да прође нових пет стотина година под неким другим ропством, па да она поново главу дигне, као што је сад дигла.

А тај посао лежи на теби, Господару. Срби из Босне, Црне Горе и других наших крајева исто мисле и чекају час. Ти треба да започнеш дјело, а већ твој пресвјетли син, ако Бог да, Србе на топло море може извести. А да би се то постигло, треба почети одмах, јер нам ваља од самог почетка кренути.

Ево, дакле, Господару: у српском језику има двадесет осам прости гласова, који се најпаметније могу записати ево овим словима – а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з...

МРАК

IX

Милош, Амица, Архим. Мелентије Павловић.

АМИЦА: Нешто си много, Господару, овога Вука замиловао.

МИЛОШ: Што море?

МЕЛЕНТИЈЕ: Чувај се писмени људи, Господару!

МИЛОШ: Па и ти си, ваљда, писмен, попе! Значи, треба и тебе да се припазим.

МЕЛЕНТИЈЕ: Што сам ја писмен, Господару, тек колко мало молитве да прочитам, а и то не знам наизуст. И друго смо ти ми, дуовници. Ми вазда Богу божије, а Цару цареву дајемо.

АМИЦА: Као да писари наши немају друга посла него да за Вука оне слепачке песме преписују. А и кнезовима није право да му по народу слепце траже.

МИЛОШ: А што да им није право, оца им јебем, боље да се тиме забављају, него да против мене буне спремају.

МЕЛЕНТИЈЕ: Опет ти ја кажем, чувај се писмени људи, Господару!

АМИЦА: Сети се Милоја Ђака, Господару!

МИЛОШ: Шта имам, море, њега да се сећам! Нека га се сећа црна земља у којој је иструнуо.

АМИЦА: Јел писмен био Милоје Ђак?

МИЛОШ: Па, оно, јест знао нешто мало читати и писати...

АМИЦА: Па, јел диго на тебе целу смедеревску нахију?

- МИЛОШ: Вала јест, истина је, оца му јебем!
- МЕЛЕНТИЈЕ: Ето видиш, Господару! Учени људи вазда нешто снују и подижу буне против правитељства. И друга богохулна дела чине против реда и закона. Па видиш, Господару, да је Вук Јеванђеље на говор простог народа превео. Онда попови народу, значи, неће ни требати, него ће сваки свињар сам себи свете књиге да чита. Куда то води, Господару? Свако сам за себе да чита, свако сам својом главом да мисли! Онда ће једнога дана рећи да им, не само попови, него, да простиш, ни господар потребан није.
- АМИЦА: Лепо је рекао Милосав Лаповац да све писмене људе по Србији побити треба, како не би семе смутње по народу просипали.
- МИЛОШ: Чиниш волико, то не би ни тешко било, и онако их нема много.
- МЕЛЕНТИЈЕ: Све их је више, Господару! Множе се и шире ко куга. Ако се настави тако, сачувај ме Боже и саклони, једнога дана би цео народ могао писмен бити!
- АМИЦА: Лепо је Милосав Лаповац говорио...
- МИЛОШ: Шта би свет на то рекао? Ми сада и инострану политику водити морамо. А друго, добро је да књиге о нама у свет иду. Ако свет за нас не зна, како ћемо аутономију добити и како књажевску наследну титулу? Има ли што од Давидовића, из Цариграда?
- АМИЦА: Још ништа, Господару.
- МИЛОШ: Оца му јебем, он сад тамо, за новац што сам му дао, са послаником руским шампањ пије, и по чаршији се важан прави, уместо да послове народне свршава. Главу ћу му одсећи кад се врати! Не би ваљало баш све писмене људе побити, већ само оне који неће да слушају.
- АМИЦА: Знам, Господару, али кад већ пушташ да се књиге о нама праве и у свет иду, морало би се строго пазити шта се у њима напоље износи.
- Узми само те песме што их Вук по народу скупља, а ти му помажеш. Видиш ли ти, Господару, ко се у њима хвали и слави? Карађорђе, Чупић, Чарапић, Вељко... А где си ти, Господару? Да не кажем, где смо ми, остали? Све је то смишљено политическо дело, Господару! Ако их и не треба све побити, требало би бар Вука.

Х

Вук и певач.

- ПЕВАЧ: Нетко бјеше Страхинићу бане,
Бјеше бане у маленој Бањској,
У маленој Бањској крај Косова,
Да такога не има сокола...
- ВУК: Стани, ту смо већ говорили!
- ПЕВАЧ: Састала се четири табора
На убаву, на пољу Косову
Код бијеле Самодреже цркве...
- ВУК: Знаш добро да сам и то већ записао.

Пауза. Певач пије ракију из чупуре.

- ПЕВАЧ: Па шта оћеш онда?
- ВУК: Знаш ли што из новијих времена?
- ПЕВАЧ: Дабогме да знам.
- ВУК: Шта?
- ПЕВАЧ: Устанак кнеза Милоша на Турке.
- ВУК: Па и то смо већ, човјече...
- ПЕВАЧ: Шта ти ја могу.
(Пије ракију)
Знам и Бој на Чачку.
- ВУК: И Бој на Чачку само, да те Бог убије!
- ПЕВАЧ: Шта оћеш ти од мене?
- ВУК: Знаш ли неку из времена Карађорђево буне?

Пауза. Певач отпије.

- ПЕВАЧ: Не знам ни једну.
- ВУК: Како? Прошли пут си знао.
- ПЕВАЧ: Заборавио сам.
- ВУК: Шта је теби, човјече? Како се то може заборавити од
данас до сјутра?
- ПЕВАЧ: Стар сам ја, лако заборавим.

Вук за њеда.

XI

Милош и Вук.

ВУК: По значењу се глаголи могу раздјелити у три реда. Први: неки глаголи показују да ко ради што извјесно изван себе, што свагда мора стајати у винителном падежу. На примјер писати књигу, сећи дрва, копати виноград, јести љеб и тако даље. И ови се глаголи зову дјјствителни или послујући. Други ред: неки глаголи показују да се посао враћа на онога који га ради, на примјер бријем се, кајем се, надати се, накањивати се, и тако даље. Ови се глаголи зову повраћателни...

МИЛОШ: А што то од гуслара песме из Карађорђевог устанка иштеш? И то на силу, кад је човек заборавио?

Пауза.

ВУК: То су лијепе пјесме, Господару. Свијет нас по њима познаје.

МИЛОШ: А камо песама о Милошу, да ти јебем оца на матери?

ВУК: Па има... Устанак кнеза Милоша на Турке.

МИЛОШ: Да и шта још?

ВУК: Па... Бој на Чачку...

МИЛОШ: Јебем ти Бој на Чачку! Где сам ја тамо? Камо о мени као оно о Ђорђу што се пева, оно...

Кад је Ђорђе Србијом завладо,
И Србију крстом прекрстио,
И својијем крилом закрилио
Од Видина пак до воде Дрине,
Од Косова те до Биограда,
Вако Ђорђе Дрини беседио:
– Дрино водо племенита међо,
Измеђ Босне и измеђ Србије!
Наскоро ће и то време доћи,
Када ћу ја и тебека прећи
И честиту Босну полазити!

ВУК: Зар није лијепо, Господару?

Пауза.

МИЛОШ: Е, неће се више овде песме скупљати! Да се спремиш да у Београд идеш! Тамо ћеш у суду Наполеонове законе преводити на српски. Иначе ми Давидовић главу проби да се ти закони преведу. Ето вам, па се замајавајте!
(Пауза. Бесан је)
И нећеш ти никога овде описмењавати. Јок!

Зграби књигу из које му је Вук чииао и, најрежнвши се веома, прецеи је на две поле.

МРАК

XII

Малена собица са две сииеиене посииеље. У једној лежи Нинковић. Између посииеља жори свећа. Улази Вук, дођега се до своје посииеље и седне.

ВУК: Спавате ли...?

НИНКОВИЋ: Јадно ми моје спавање.

ВУК: Ја у Београд одлазим, господине Нинковићу, додуше под силу, али ћете се ви сад моћи у овој нашој собици малко проширити.

НИНКОВИЋ: Ја вам се начудити не могу како сте без морања у Србију долазили. Овамо више нико не долази кога љута невоља не гони.

Пауза. Вук поиие да се свлачи. Скида каиуи, оииасује ииулу...

ВУК: Невоља, невоља... У цијелом ми је тијелу некака срдња и незадовољност и нестрпјељивост... Како ми што најмање није по вољи, одма ми удари у ноге, као да утрну доље у стопалима... То ми је све дошло од срдње и зलोвоље... А за то сам имао, Богу хвала, довољно повода...

НИНКОВИЋ: И ја ћу гледати да се некако измакнем... Отишао бих у Цариград. Кажу да тамо поштен човек, макар и Србин, може на миру свој занат радити...

Вук је завршио свлачење. Леже у посииељу. Зуре преда се.

ВУК: Тешко вуку с псима другујући,
И јунаку с рђом путујући...

Вук дуне у свећу.

МРАК

XIII

Руско њослансиџво у Цариџраду. Рибойџер, Буџењев и Давидовиџ.

РИБОПЈЕР: Из примедаба што их је ваш кнез у свом писму ставио на мој нацрт хатишериџа о аутономији, који сам саставио према највишој вољи Государа Императора и према односним одредбама Једренског уговора о миру између Русије и Турске, јесно се види, господине Давидовиџу, да Милош хоће да буде некакав српски самодржац! Он неће да има Народни савет, састављен од старешина дистриката или “нахија”, како бисте се ви, по турски, изволели изразити, што није ни чудо, већ жели да има само свој лични Савет, који би по својој вољи могао постављати и смењивати.

БУТЕЊЕВ: Његова Екселенција, царски посланик Рибопјер има потпуно право, братац! Тиме ће ваш кнез навући негодовање Государа Императора, који о судбини српског народа тако усрдно и несебично брине. Государ Император стара се о српском народу као брижни отац, и нема никако у виду да остави тај народ самовољи једног амбициозног самодржца, који ће интересе народа па и словенства, употребљавати као залог у својој личној политичкој игри.

РИБОПЈЕР: Шта је мени, као представнику прве силе у Европи, до Милоша стало? Мене се Милош и не тиче, ја имам народ у виду, и нећу ништа више да знам!

БУТЕЊЕВ: Очигледно је, братац, да ваш кнез своје личне интересе народним интересима претпоставља.

ДАВИДОВИЋ: Ја, као одани поданик и службеник, о личности и намерама свога књаза ништа сем речи најдубљег почитовања не бих изрећи могао, али опет ми је дужност да вам пренесем жељу и молбу највиђенијих представника српског народа, да се од неприкосновеног Савета народних старешина никако не одступа. Такође сматрам да би и Народна скупштина била пожељан елемент конституи-сања чврсте и на правима засноване унутрашње управе.

РИБОПЈЕР: Русија не сматра Србију независном државом да би се у њој могло успоставити кнежево самодржавље, нити је сматра републиком, да би цео народ, преко Скупштине, управљао народним пословима.

Уосталом, у непросвећеној земљи, каква је Србија, Народном скупштином се лако може манипулисати. Но, без обзира на све, ми нисмо овде да у Србији сејемо семе француске демократије.

МРАК

XIV

Преговори на Порџи.

- РИБОПЈЕР:** Порта је погазила Акерманску конвенцију и Србима није дала ниште што је с Русијом уговорено односно њих. Затим је наступио рат 1828, проливена је крв и закључен Једренски мир 2. септембра 1829. године и шестом тачком тог мира уговорено је за Србе да се услови Акерманске конвенције без најмањег одлагања испуне. Од закључења истога мира прошло је осам месеци; питам Његово Превасходство реис-ефендију, шта је до овога часа за Србе учињено? Да ли им је шест отргнутих дистриката, хоћу рећи нахија, враћено?
- РЕИС -ЕФЕНДИЈА:** Наша влада готова је да испуни одредбе Букурешког мира, али тамо нема ништа о враћању шест нахија.
- РИБОПЈЕР:** Нисте ме добро разумели. За шест нахија не позивам се на Букурешки уговор, него на Акерманску конвенцију и Једренски уговор.
- БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА:** За нахије: пожаревачку, јагодинску, крагујевачку, рудничку, пожешку, ваљевску, за тих шест нахија молили су Срби да се из њих уклоне муселими и Порта је готова да испуни српску молбу.
- РИБОПЈЕР:** *(Давидовићу)*
Које су нахије које Срби траже? Чини ми се да су друге! Ове што их је побројао бегликчи-ефендија, ја нисам за њих ни чуо. Побројте ми нахије које Срби траже.
- ДАВИДОВИЋ:** Крајина, Црна Река, Параћин, Крушевац, Стари Влах, Јадар и Рађевина, Ваша Екселенцију.
- РИБОПЈЕР:** Ето, то су нахије које Срби траже и које по Акерманској конвенцији и по Једренском миру треба да се Србији врате.
(Давидовићу)
А какве су ово нахије што их је побројао беглички-ефендија? Покажите ми их на карти!

- ДАВИДОВИЋ: *(Показује)*
То су нахије које Србији већ припадају.
- РИБОПЈЕР: Тако ви хоћете да дате Србији оно што већ и онако имају, и што никада ни губили нису?
- БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА: То су нахије које ћемо им дати.
- РИБОПЈЕР: А зове ли се то вратити? Дати човеку оно што и онако има?
- БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА: Ми ове нахије знамо. Друге не знамо.
- РИБОПЈЕР: А ја и сав свет знамо за ове нахије... Како беше, Давидовићу?
- ДАВИДОВИЋ: Крајина, Црна Река, Параћин, Крушевац, Стари Влах, Јадар и Рађевина, Ваша Екселенцијо.
Ове нахије су на дан закључења Букурешког уговора припадале Србији. Тога дана Србија је била састављена из осамнаест нахија, данас их има само дванаест. Срби траже и осталих шест које им је Porta одузела.
- РИБОПЈЕР: Признајете ли, бегликчи-ефендијо, да постоји Србија? Признајете ли да је Србија била састављена из осамнаест нахија? Porta је против обећаног опроштења унела огањ и мач у Србију и откинула јој шест нахија. Ја тражим онакву Србију, каква је у Карађорђево време и у време закључивања Букурешког мира била. Ја тражим оно што је уговором предвиђено. Дајте ми то, па крај!
- РЕИС-ЕФЕНДИЈА: Ето, даћемо шест нахија: пожаревачку, јагодинску, крагујевачку, рудничку, пожешку, ваљевску, за које су српски депутати молили да им се уклоне муселими.
- РУБОПЈЕР: Ви опет исто! Ја нећу да знам шта су Срби у прошла времена тражили. Дајте им оно што смо уговорили: слободу вере, аутономну управу и тако даље, а најпре шест отргнутих нахија, које сам вам набројао.
- РЕИС-ЕФЕНДИЈА: Ми не знамо које су те нахије.
- РИБОПЈЕР: Ви ништа не знате, с вама човек мора имати анђеоско стрпљење. Ја сам вам их три и четири пута до сад набројао, могли сте упамтити. То су нахије...
(Гледа у Давидовића)

- ДАВИДОВИЋ: Крајина, Црна Река, Параћин, Крушевац, Стари Влах, Јадар и Рађевина.
- РИБОПЈЕР: Ето!
- БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА: То што сада Срби траже, то не чини шест нахија, него петнаест.
- РИБОПЈЕР: Све нахије што их Срби траже не чине више него шест, а ако су тих шест из више делова састављене, то су само делови а не целе нахије.
- БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА: Ето сам Ала-Џеизар има четири нахије под собом.
- РИБОПЈЕР: Шта је то Ала-Џеизар?
- ДАВИДОВИЋ: Крушевац, Екселенцијо!
- РИБОПЈЕР: Именујте ми те четири нахије које Ала, Ала... Крушевац има.
- БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА: Е то не знам; нисам донео све хартије да бих могао да видим.
- РИБОПЈЕР: Па како сте дошли на конференцију без потребних хартија?! Ова конференција је, значи, празан разговор; ви само говорите, а ништа не знате! Ала, Ала...
- БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА: Ала-Џеизар, Екселенцијо!
- РИБОПЈЕР: Ала-Џеизар био је некада престоница српска, под оним који је у њему столовао и пропали су Срби. Значи, Ала... то јест Крушевац је увек био део Србије. Ја вам опет понављам: дајте ми Србију каква је била у време закључења Букурешког мира, дајте јој шест отргнутих нахија...
- ДАВИДОВИЋ: *(Декламује)*
Крајина, Црна Река, Параћин, Крушевац, Стари Влах, Јадар и Рађевина.
- РЕИС-ЕФЕНДИЈА: У томе што Срби траже има више од три стотине сахата простора.
- РИБОПЈЕР: Каквих три стотине сати!? Говорите, а не знате ништа! Ево вам карта Србије, ево вам тих шест нахија... Где су те нахије, Давидовићу?
- ДАВИДОВИЋ: Ево их овде, Екселенцијо. И овде.

РИБОПЈЕР: Гледајте овамо: један степен има петнаест сати; Србија нема ни три и по степена у ширини и четири у дужини, то би било највише у ширини педесет, а у дужини шездесет сати!

РЕИС-ЕФЕНДИЈА: Зар је све оно где Срби живе Србија, па да се сва она земља где се они налазе њима да?

РИБОПЈЕР: То имате право да није све оно Србија где Срби живе. Срба има у Босни, у Албанији и у Цариграду, па зато ни једно ни друго ни треће не припада Србији, нити ће јој припадати. Мада има и супротних мишљења, али оставимо будућности да о томе просуди.

Ја тражим ону Србију у којој су Срби онда били кад су се као савезници заједно с Русима борили против вас.

РЕИС-ЕФЕНДИЈА: Ми других нахија не знамо, него ових шест: пожаревачку, јагодинску, крагујевачку, рудничку, пожешку и ваљевску... То што Срби траже износи више од три стотин сати.

РИБОПЈЕР: Казао сам вам колико сати у Србији има! Како мислите три стотине сати?

РЕИС-ЕФЕНДИЈА: Унакрст.

РИБОПЈЕР: Унакрст?! Унакрст идући по овој соби истераћу сто сати!

(Почиње да им демонстрира идући по соби)

Хоћете ли ви да испуните уговор или нећете?

БЕГЛИКЧИ-ЕФЕНДИЈА: Е, ако ћемо по уговорима, шест нахија које треба да вратимо Србији су ове: пожаревачка, јагодинска, крагујевачка, рудничка, пожешка и ваљевска.

Пауза.

РИБОПЈЕР: Ви, значи, хоћете да кажете да Турска нема ништа да врати Србији. Је ли тако?

Пауза.

РЕИС-ЕФЕНДИЈА: Тако.

РИБОПЈЕР: Реферисаћу о томе господару Императору!

МРАК

XV

Пред Милошевим конаком. Сунчан дан. Певају ђице. На миндерлуцима Хусеин-паша и Милош. Две младе девојке им приносе чибукe, ракију, мезе...

ПАША: Леп дан данас, пријатељу Милоше.

МИЛОШ: Јес вала, особито је леп, Хусеин-пашо.

Пауза.

ПАША: И српске птице лепо певају.

МИЛОШ: Јес вала, и оне оће да ти угоде, Хусеин-пашо.

Пауза.

ПАША: Лепа је земља Србија...

МИЛОШ: Лепа је али сирота, Хусеин-пашо.

Пауза.

ПАША: Ја.

Пауза.

ПАША: Скупа је слобода... Није за сиротињу.

Пауза.

МИЛОШ: Па, оно... Чиниш волико, можда би се и нашло нешто.

ПАША: Е, та ти је већ боља.

МИЛОШ: Али, опет, да не буде изван памети.

ПАША: Стара турска мудрост вели: не можеш и да стиснеш и да прднеш.

Пауза.

ПАША: Слобода нема цене. Мада не разумем што сте запели толико. Шта ћете ви Срби са слободом?

Пауза.

МИЛОШ: Колико?

Пауза.

ПАША: Добра ова ракија...

МИЛОШ: Питам колико?

Пауза.

ПАША: Петсто хиљада гроша у новоскованим златницима од двадесет гроша.

МИЛОШ: Ух!

Пауза.

МИЛОШ: То је за...?

ПАША: Светлог падишаха Махмуда, Алах нека га чува!

МИЛОШ: А наследна кнежевска титула?

ПАША: Милостив је Алах. За великог везира, реис-ефендију и бегликчи-ефендију убичајене своте, као прошли пут. А за остале чиновнике већ како следује, знаш и сам. Још остаје...

МИЛОШ: Вала, јебем ти ту слободу, и тих шест нахија и ту наследну титулу!

ПАША: Двеста педесет хиљада гроша за мене. Разуме се у златницима од двадесет гроша.

Пауза.

МИЛОШ: Нека буде. Али, добићеш их кад хатишериф у Београд стигне.

МРАК

XVI

Док "Српска банда" свира њесму "Болан ми лежи Кара-Мусџафа", улазе војници књажеве ѓарде, свешћенство са Меленџијем Павловићем, званичници. На зачељу храмље Вук. На овој свечаности, разуме се, није присућна ни једна жена.

С једне стџране улази Хусеин-џаша са Беџликчи-ефендијом и свићом. С друђе Милош са Давидовићем и својом свићом.

Прилазе једни друћима. Милош и Хусеин-џаша се љубе. Хусеин-џаша оџрће Милоша раскошном царском харванијом, зајим узима хайишериф савијен у свићак, џољуби ѓа, џринесе челу џа ѓа џреда Милошу.

ХУСЕИН-ПАША: Ваша Светлости, ово је знак високе царске милости, коју сте ви и српски народ верном службом и оданом покорношћу заслужили. Уживајте је у срећи и миру!

*Милош целива хаѿишиериф и ѿклони се везиру. Заѿим искорачи ѿ-
казујући народу – ѿј. ѿублици – хаѿишиериф у високо ѿодигнуѿој руци.*

НАРОД: Живео!!!

Милош се враћа на своје местио и ѿредаје свиѿак Давидовићу.

ДАВИДОВИЋ: (Чиѿиа)

“Хатишериф султански од 7. ребјул евела 1246. или од 3. августа 1830. године, који говори о правима Србије.

Будући да је српски народ предмет моје посебне царске благонаклоности, одлучио сам следеће:

– Речени народ извршаваће слободно своје богослуженије у својим црквама.

– Њихов садашњи књаз Милош Обреновић биће признат књаз реченог народа, и ово достојанство биће наследно у његовој фамилији. Он ће вршити у име моје Високе Порте унутрашњу управу у тој земљи, заједно са Саветом састављеним од поглавара земље.

– Чланови овога Савета или Сената, уколико не учине какву тешку кривицу против моје Високе Порте или против закона и уредаба земаљских, не могу се ни сменити ни удаљити од звања.

– Што се тиче оних шест нахија, о томе је закључено да се наименују комесари од стране моје Високе Порте и од руског двора, који ће имати налог да извиде право стање ствари и по томе ће се после поступати.

– Власти моје Високе Порте неће се мешати ни у унутрашња дела ни у судска решења исте земље; осим данка, ни једне аспре неће захтевати, а данак ће се плаћати одсеком.

– У Србији биће слободно устројавати болнице и школе за обученије српске младежи.

– Турци неће више пребивати по деловима Србије изван градова.

– Ако Србин из сопствене воље неће да служи Турчина, овај не може никојим начином захтевати од њега насилну службу.

Ово је моја висока заповест, а ти, везиру београдски, упознаеш с њом и вишеречени народ, да добро упозна моју благонаклоност, произишавшу из моје царске милости.”

Народ кличе. Овације. Милош ѿоново истѿуѿи. Иза леђа му сѿиоји Давидовић, из ѿеја је извукао ѿаѿирић са кођа књазу шаѿуће унаѿред ѿри-

премљени љовор. Милош љовори, љовремено засћајкујући и дискрећино се осврћући љрема Давидовићу, очекујући да чује шексћ.

МИЛОШ: Тако, браћо, постадосмо и ми од данас народом који има сопствена своја права. Што смо више од стотине година желели, зашто смо више пута крв проливали, зашто смо себе, ћецу и имању своје губили, зашто сам се ја, ево већ петнаест година и дању и ноћу трудио, све то получисмо данас.

Описати радост у којој пливам нисам заиста кадар, но силно ју чувствујем, лице моје сведочи вам то. Речима изразити не знам, сузе нек вам буду залог, сузе радости, које ми сад очи наводњавају.

Срећни роде, срећна Србијо, ко се икад надао да ћеш до ове тачке доћи?! Ко је икад мислио да ће Србија, на пољу Косову у ропство обраћена, икад главу дићи?! Сад ју диже! Радуј се томе и ти света земљо отечества нашег, радуј се и ти роде, прељубазни роде мој!

Хвала султану! Хвала императору Николају Павловичу!

НАРОД: Да живи султан! Да живи Николај Павлович!
Амин, амин, амин...

Поклици. музика.

МРАК

XVII

Свечана процесија. Милош са Хаћћишиерифом заденућим за љојас, великом ућаљеном свећом у руци, оћрнућ царском харванијом. Свеићћеници у злаћћним одеждама, великодосћојници, народ.

Свеићћеници љевају, народ кличе. Звоне звона.

Процесија улази у цркву, одлази у дубину, љрема оліћару. Пред враћћима цркве Вук љресреће Давидовића.

ВУК: Честитам, Димитрије!

ДАВИДОВИЋ: Хвала!
(Хоће да уће у цркву)

ВУК: *(Не љуићћа га)*
Велико си дјело за отачество извршио...

ДАВИДОВИЋ: *(Цима руку, хоће да њрође)*
Благодарим!

ВУК: Сад си у великој милости код Његове Свјетлости, па те као брата молим да ми се у невољи нађеш. Ја овако више не могу. Он ми је сваки озбиљан посао онемогућио. Рад на скупљању пјесама, на сабирању нових ријечи, на писању историје – све стоји. Та зар сам ја у Србију дошао законе преводити и препуштен спрдњи његових чиновника бити? Сем тога, болестан сам, тресе ме грозница, а он ми не да пасош да у Земун пређем код својих, да се понегујем.

ДАВИДОВИЋ: Закони су нам сада важнији од свега. Да у овој земљи има закона и теби би било боље.
(Оштрџне се и крене. Засијане)
А та твоја реформа језика и онако нема будућности. Не знам што си толико запео!

Давидовић уђе у цркву. Појање се њојача.

МРАК

XVIII

Милошев конак у Београду. Улази Милош, бесан, баца свечано одело са себе, кида дуџмад, виче на момке.

МИЛОШ: Скидај то, оца ти јебем! Брже! Зови Давидовића овамо!
Улази Давидовић.

ДАВИДОВИЋ: Дозволите, Господару, да још једном изразим своје...

МИЛОШ: Сенат, је ли? Сенат ће са мном власт делити! Преко Сената да ми главе дођете? А ко ће бити у Сенату? Јел и то свршено? Ти, мој брат Јефрем, кнез Васо...

ДАВИДОВИЋ: Господару...

МИЛОШ: Цео живот мој ја радим за овај час, а ти да ми га загорчаш!

ДАВИДОВИЋ: Зар ја, Господару, који сам све учинио...

МИЛОШ: Ђути, оца ти јебем, сад ћу главу да ти одсечем!

Пауза. Милош насћавља да се свлачи.

МИЛОШ: Оца ти јебем на матери, жива ћу те одерати па ћу да те обесим на вр' Стамбол капије!

Пауза. Милош се свлачи и ђо мало смирује.

ДАВИДОВИЋ: Господару, верујте ми да сам изричито тражио и од Рибопјера и од реис-ефендије да члан о Сенату у хатишериф не уђе...

МИЛОШ: *(Не слуша ђа, ђунђа)*
Конституције европејске... Ево вам га!

ДАВИДОВИЋ: Ја сам све снаге своје заложиио да се ови тешки преговори што повољније реше. Можда су моје заслуге мале, али ово што сам у Цариграду учинио сматрам својим животним делом. И зато ми, ако допустите, веома тешко пада...

МИЛОШ: Ти чинио! По теби и твојим Русима, знаш кад би ја ово добио? Ево ти! Да није Милош злато од Београда до Цариграда просуо, могли сте ви тамо још по године преговарати. Оћеш рачун, сенаторе? Ево ти: султану петсто хиљада гроша и још триста хиљада за исељење Турака из вароши београдске, бегликчи-ефендији хиљаду алија и десет хиљада гроша, реис-ефендији двадесет хиљада гроша, хади-ефендији двадесет хиљада гроша, па онда долази сир-ћатиб, силихтар и башчо-хадар султанов, па онда сераскер-паша, кајмакам-паша, ћехаја-бег, ахмеци-ефендија... А њиховим секретарима и драгоманима ни броја се не зна!

Осим бакшиша и поклона београдским пашама и њиховој тевабији, то износи милион и четресто двадесет три хиљаде двеста осамдесет четири гроша и двадесет седам пара! То је исплатио Милош! А на то добије још и Сенат, приде! И још Хусеин-паша двеста педесет хиљада гроша потражује...

Јеси ли тражио да Сенат у хатишериф не уђе?

ДАВИДОВИЋ: Јесам Господару, тражио сам.

МИЛОШ: Јеси, мој курац! Лепо је говорио Милосав Лаповац да вас књижевнике све побити треба. И треба!

И тебе и оног Вука кљакавог. Оца му јебем на матери, он ће мени о Караћорђу књиге да пише и песме да трукује. И то мојим новцем!

Шта мислиш ти, да га ја од милоште држим овде у Србији и раним? Него га држим да га на оку имам. Ако ми у Беч одмагли, може да пише шта он оће, а овде има историју да пише како ја кажем!

Да вам јебем оца сенаторског обојници! Ти и Вук мислите да се закони стварно за то преводе што их ја у Србији мислим уводити? Ту сте ме, мислиш, уватили? Ево вам га! И теби и њему! Знаш кад ће ти закони на светлост дана изаћи? Кад на врби грожђе роди, ето кад!

МРАК

XIX

Милошев конак у Београду. Милош и Хусеин-паша на миндерлуцима.

ПАША: Е, вала, свршисмо и то.

Пауза.

МИЛОШ: Леп дан данас, Хусеин-пашо.

Пауза.

ПАША: Јес, вала, особито је леп, пријатељу Милоше.

Пауза.

МИЛОШ: Слушај како тице лепо певају.

ПАША: Ваљда и оне осећају слободу, пријатељу Милоше.

МИЛОШ: Шта знају тице?

ПАША: Али ти знаш, пријатељу Милоше!

Пауза.

МИЛОШ: Узми ракије, Хусеин-пашо!

ПАША: Али ти знаш, Милоше!

МИЛОШ: Ја знам, Хусеин-пашо.

ПАША: Па?

МИЛОШ: Узми ракије!

ПАША: *(Одгурне ракију)*

Ја сам своје обавио. Сада је на тебе ред.

Пауза.

МИЛОШ: Шта то, Хусеин-пашо?
ПАША: Двеста педест хиљада у злату!
МИЛОШ: За шта, Хусеин-пашо?
ПАША: За слободу!
МИЛОШ: Откад се то слобода новцем плаћа, Хусеин-пашо?
Хусеин-паша устјаје. Пауза.

МРАК

XX

Милошев конак. Улазе Милош и Амица и два момка који уносе велику барокну фојтељу налик на иресйо.

МИЛОШ: Овде, чини волико. Овде да је ставите. Не ту, оца ти јебем, овде сам рекао. Не, није добро, с оне стране је носите. Тамо. Шта велиш, Амица?
АМИЦА: Ту је добро, Господару.
МИЛОШ: Није добро. Померите је мало. Ту. Е, сад је добро. Шта велиш, Амица?
АМИЦА: Ту је добро, Господару.
МИЛОШ: Није добро! Овамо! Овамо, море! Е, тако.
(Седа у фојтељу)
А?
АМИЦА: Прекрасно, Господару!
МИЛОШ: Нека види изасланик цара Вранца да смо и ми Јевропа, доста смо на патосу, по турски, седели, сада ћемо мало да се уздигнемо.

Устјаје, загледа фојтељу.

МИЛОШ: Јел би и ти мало пробо, а?
АМИЦА: Па...
МИЛОШ: А?
АМИЦА: Па...
(Примиче се фојтељи)

МИЛОШ: Сиктер, море! Ту само ја смем седети. Ако видим некога да је ту сео одма ћу му главу одсећи. Стока без репа сте ви, није то за вас.

Давидовић је ушао и љеда.

МИЛОШ: Је ли тако, Давидовићу?

Пауза.

ДАВИДОВИЋ: Тако је, Ваша Светлости.

МИЛОШ: Шта ме гледаш?

ДАВИДОВИЋ: Вук је ту, моли да га примите.

АМИЦА: Терај га, море, Господару, у мајчину!

МИЛОШ: Велиш? Зашто. Амица? То је наш књижевник, вилософије доктор и учених друштава члан. Ми смо сад Јевропа, Амица! Морамо учене људе почитовати.

АМИЦА: Ако ти кажеш, Господару.

МИЛОШ: А ти, шта кажеш?

АМИЦА: Треба их почитовати, Господару.

МИЛОШ: Е па, ајде, онда, доведи га!

Амица излази.

МИЛОШ: *(Седа у фојелеу)*

Ради ли се на обележавању граница, Давидовићу?

ДАВИДОВИЋ: Ради се, Господару. Само турска страна затеже. Руси се с њима натежу, а могли су нам лако Једренским уговором задобити под власт целу земљу осим тврђава.

МИЛОШ: То су ти твоји Руси, шта оћеш сад! Лако би њима било, у садашњим приликама, да израде да нам се уступе и саме тврђаве, али ред је да остане увек по штогод што ће Срби желети, како не би заборавили на коју страну се имају клањати. Оца им јебем, на кашичицу нам милост дају!

Улазе Амица и Вук.

МИЛОШ: Шта је, море, господине Вуче?

ВУК: Господару, ја сам увијек ваш одани слуга био и за славу отечества и Ваше Свјетлости радио...

МИЛОШ: Па шта оћеш сад, море?

ВУК: Моја је једина жеља да се забављам с наукама и књижевним пословима. Зато вас молим, као господара народа српског – кад ме већ поред себе не трпите – да ми учините велику милост и дате ми пензију, да би могао спокојно живети ће ми је воља и овај мој посао радити, не бринући се...

Момак уводи Нинковића.

МИЛОШ: Бријачу, где си ти? Зар, јебем ти оца твога у дупе, оћеш да си ти већи господар од мене, да ја све слуге по тебе шиљем?

Пауза.

МИЛОШ: Говори, море, што ћутиш?

НИНКОВИЋ: Два месеца, господару, мени нико гроша дао није...

МИЛОШ: То је зато што много говориш. Скрати језик, па ћеш плату заслужити. Спреми се да ме обријеш, јербо чекам посланика цара Вранца, па да не каже да смо ми Срби простаци. Сад ћемо се са европејским принчевима дружити, па морамо на њих налик бити.

На улазу се појављује Јоаким Вујић. Вири. Нинковић сајуња Милоша.

МИЛОШ: Ене-де, Јоакиме. Долази овамо, море! Ево ти га, Вуче, још један књижевник, Јоаким Вујић, само много забавнији од тебе, уме лепо да нас за вечером насмеје.

Јоаким звиждуће.

МИЛОШ: Шта је, Јоакиме? Ти не познајеш господина Вука?

ЈОАКИМ: Најбезобразнији и најзлобнији господин Вук Стефановић Караџић, тфилозофије доктор, каликутически кокошију краљ, од бундева и јогурета и тикава без семена кавалер, аркадическа марва с дугим ушима.

Слепаца и слепица буљукбаша, с лепи и шарени тица туђи перци накићени гавран. Над корњачама и жабама Ђорделибаша, слепарски песми преписатељ. Од гусала капелмајстор, удри-звекан, дедак-баша, думлек-бостанци-баша, индијанско-турско-татарско-каравлашко-циганско-шијачко, Ђордели-ђаур олди имена ималац, уживалац, прасац, балавац!

Будала, ни говну равна, тобожњи научник, од све учене господе српске назван Бандула и просјак. Он само брука и срамоти свој народ по свијету којекаквим сљепачким спрдаријама, а да је паметан, макар и мало, он би овце

чувао у Тршићу с брашаницом преко леђију, као што је то његово право занимање одувек и било – а не мухабету народ учити и писменој, паметној господи слова доказивати.

Сви се смеју.

МИЛОШ: Шта си се умудрио, Вуче. Ти се ваљда не љутиш на нашега Јоакима. Та сваки двор мора будалу имати. Јел тако Јоакиме?

ЈОАКИМ: Тако је, Господару.

МИЛОШ: Ето видиш! А што се пензије тиче, ми пензије странцима не дајемо.

ВУК: Ја онда молим да ми се пасош да, да у Земун пођем, да жену и ђецу видим и да се од грознице понегујем.

МИЛОШ: Пасош иштеш? Није ти зар добро у слободној Србији? Јеси ли завршио. Давидовићу, прописе о цензури, да видимо оће ли се Вуку допасти?

ДАВИДОВИЋ: Јесам, Господару.

МИЛОШ: Ајде, читај море!

ДАВИДОВИЋ: *(Чиља)*
У Србији неће се ни једна књига печатити у којој би написане биле:

1. Хула против Божества.
2. Против вероисповедања христијанског.
3. Мисли против правитељства српскога и његови членова.
4. Мисли против правитељства страни и њихови чиновника.
5. Пристрасна ружења и грђења личности, чие му драго, у књигама или рецензијама књига.
6. Које би биле писане с писменима љ, њ и ј, по ортографији познатог писатеља Вука Стефановића Караџића.

Исто књиге које би биле писане без малог и великог јера и без писмена јери.

Да се списатељи књига српски и писари канцеларија наши у Србији, по примеру Руса, придржавају ортографије која се у црковним књигама нашим набљудава.

ВУК: Зашто то, Господару?

МИЛОШ: Сад, кад смо слободна земља, морамо и ми цензуру имати.

АМИЦА: Кад смо слободна земља, Господару, било би лепо да и нама каквих племенитих титула даш, као што спахије у Влашкој и Молдавији имају.

МИЛОШ: Може! Ево, ти, буди гроф Рундов, Давидовић гроф Шаров, а Вук...

ЈОАКИМ: Барон Кљакави!

МИЛОШ: Е та ти је добра!

ЈОАКИМ: А ја, Господару?

МИЛОШ: Ти буди барон Голаћ.

Церекају се.

МИЛОШ: Шта велиш, Давидовићу? Јел добро ово?

ДАВИДОВИЋ: Добро је, Господару.

МИЛОШ: Па смеј се онда, оца ти јебем.

Давидовић се смеје.

МИЛОШ: Тако, грофе, тако! На нашем двору мора весело бити. Весело! Весело! Ми смо сад слободна земља. Смеј се и ти Вуче, шта си се смрзо, сад ћу главу да ти одсечем!

Сви се смеју, све јаче и јаче, све хистеријичније. Милош скида берберски ђешир са себе, брише остатаке сајунице.

МИЛОШ: Доста! Шта се церекате ко луд на брашно, да вам јебем оца на матери!

Улази музика, свира. Улази ђарда, свиџа, долази Екселенција са праињом. Милош му излази у сусреш. Клањају се један другоме.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Његово апостолско Величанство цар Франц I наложио ми је да Вашој Светлости предам ово високо одликовање, као знак његове особите наклоности. Такође ми је наложио да вам честитам на свему што сте учинили за свој народ.

Ставља Милошу орден.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА: Ми поздрављамо јачање националних покрета поробљених народа. Поздрављамо рађање независне српске државе. Поздрављамо ваше приступање заједници цивилизованих европских земаља.

XXI

Собица у суду. Вук замоћан којекаквим сћарудијама. Писар пише и кришиом најтеже ракију из чушуре. Давидовић.

ДАВИДОВИЋ: Како стоји са превођењем закона, Вуче?

ВУК: Сам си рекао.

ДАВИДОВИЋ: Шта сам рекао?

ВУК: Стоји.

ДАВИДОВИЋ: Рекао сам: како стоји?

ВУК: Па, велим ти, стоји.

Давидовић ћући.

ВУК: Болестан сам. Грозница ме тресе. Је л' штогођ учињено да ми се пасош изда?

Пауза.

ДАВИДОВИЋ: А где су ти остали чланови законодателне комисије?

ВУК: Ту су.

ДАВИДОВИЋ: Где, ту?

ВУК: Ту доље, у кавани, ракију пију.

Пауза.

ВУК: Зашто и за кога ми ово радимо, Давидовићу?

(Пауза)

Слушај шта овдје стоји!

ДАВИДОВИЋ: Ја знам шта ту стоји.

ВУК: Опет слушај! "Власт са слободом и законом темељ је дружине грађанске. Темељ и образац државни или грађански закона, који правитељство за народ издаје, ваља да су чиста и вечита права природе..."

Овако се у Србији ни за двеста година неће мислити! А док се ја са овијем овдје замајавам, помреће старци који најлепше пјесме по Србији знају.

ДАВИДОВИЋ: Неће ни ово до века трајати. Србија мора у Европу ући, или ће начисто пропасти!

ВУК: Овај народ је на тиранију свикао, мој Давидовићу. Народ боље разумије Милоша но тебе и мене. Србија ће у Европу ући тек онда када овај народ буде престао из сопствене утробе тиране рађати.

Улази Момче и полуошворених усџа љеда у љисуџине. И они љедају у њеџа сем љисара који ни на џиџа не обраџа љажњу.

ДАВИДОВИЋ: И?

МОМЧЕ: А?

ДАВИДОВИЋ: Шта си дошао?

МОМЧЕ: Пасош за господина Вука.
(*Вади харџиџу из каџе*)

ВУК: Дај овамо!

Вук развиџа љаџир, љрелеџе очима садрџај, меџа се у љиџу, сџуџиџа љаџир.

ДАВИДОВИЋ: Шта је, Вуче?

ВУК: Ево шта је!

(*Чиџа*)

“Ја, Амиџа, први и последњи, који имам власт давати свакоџаке пасоше, и мушком и женском и старом и младом, и здравом и кљасту, обџављуџем настоџашчим пасошем да показатељ сего г. Вук Стефановић из Трџиџа, у Јаџру, одскора прозџавџи се Дробњак из Петниџе, полази одавден скелом у Земун, а одатле доклен му тоџага траје.

Љични опис:

Име и презиме: Вук Стефановић Караџић из Трџиџа, у младости козар, а сада списатељ српске граматике.

Уста су му: као чарапин почетак.

Нос: као модри патџиџан.

Зуби: као уџички опанџи.

Особити знакова: нема, али кад би се човек остраг добро загледао у њега, рекло би се да је у једну ногу приром.

Ова наџскверниџа фигура полази у Земун фамиџиџи своџој, зато и препоручуџемо надлеџним сербским властима да му преџи у Земун препрџатствовале не би...”

Вук и Давидовић се љедају. Момче љрсне у љромоџласан смех, који расџје све више и више.

XXII

Земун. Вук са скромним ѿрићљаѡм на ледини. Из дубине, у сусрећи му долазе деца. Машиу из далека.

ВУК: Ђецо моја...

САВА: Vater! vater!

ДЕВОЈЧИЦЕ: Papi! Papi!

Син га љуби у руку, он жрли девојчице.

ВУК: Wo ist die mutter? Хоћу рећи, ће вам је мати? Јесмо ли рекли да ћемо српски говорити?

РУЖА: Mutti ist krank.

ВУК: Лежи ли?

МИНА: Лежи. Има ватру.

Вук седа на ѿрићљаѡ и узима Мину на колено.

ВУК: Проћи ће то. Све ће проћи...

САВА: Ја сам чуо да је Србија сад слободна. Хоћемо ли сад сви у Србију прећи?

Пауза.

ВУК: Овако ћу му рећи: ја све мислим да сам боље што заслужио, и да ће срамота бити народу српском што ја овако живим...

Пауза.

ВАСИЛИЈА: Хајдемо, папи, зима је.

ВУК: Хајдемо ђецо!

Ослоњен на сина и окружен девојчицама, у белим лејришавим хаљиницама, Вук се лагано удаљава. После неколико корака застѡне, осврне се и жледа ѿрема Србији. Мрмља.

ВУК: Вратићу се ја. Кад-тад!

Настѡавља да корача, окружен децом, одлази у дубину и несћѡје у мраку.

КРАЈ

***Одлазак
Дамјана Радовановића***

ЛИЦА

ДАМЈАН РАДОВАНОВИЋ, 73,
историчар, професор Универзитета у пензији, академик

ВОЈИСЛАВ-ВОЈА РАДОВАНОВИЋ, 38,
професоров син, доцент Философског факултета
(романска књижевност) и песник

Госпођица ЕЛЕОНОРА РАДОВАНОВИЋ, 72,
професорова сестра, учитељица у пензији

АВДОТЈА ВАСИЉЕВНА ПРОПАШКИНА, 68,
домаћица у професоровој кући

СИМЕОН К. ПЕТРОВИЋ, 59,
специјални саветник у Министарству просвете

РАКА ЈЕЗДИМИРОВИЋ, 63,
професоров пријатељ, сликар

ОЗРЕН-БАТА ВУЈИЋ, 70,
сељак

Први и Други агент Специјалне полиције

Догодило се у Београду, 13. и 14. августа 1941, године

Просирана одаја која је у истио време и радни кабинет са библиотеком, и салон и спаваћа соба. Пуно књижа и хартија, досија нехајно расутих, види се да се стиановник собе њима служи.

Грамофон и плоче.

На зиду велика картиа свеија и више мањих полиитичких маја разних региона из разних историјских еиха.

Портиреи младе жене рађен уљаним бојама.

Соба је намеишена са укусом и релативно богаио, али све је, ипак, ненамеиљиво прожеито ајмосфером мемле и распадања.

Професор је у великој, удобној, фотиљи, заваљен, заиворених очију. То је човек који је, ујркос годинама, сачувао извесиан шарм и свежину. Експлозиван. Прилично слаб у ногама. Одевен је солидно и уредно. Није у собним цићелама.

Поред професора (који не оивара очи) у пегелари се дими велика, жућкастиа циџара.

Са грамофона доиру звуци неке средњовековне, мондијске пјесме.

На прозорима су дебеле завесе. Гори мала стиона лампа.

У собу улази Авдоија Васиљевна са посљужавником на коме је доручак и калџице за срце.

Музика се завршила а плоча се и даље окреће, крчећи и шуићећи.

Професор се ирене и посејне за циџаром.

Авдоија зауставља грамофон.

АВДОТЈА: Ви опет нисте спавали? Баћушка слатки, седамдесет четврта вам је, а ви ноћу грамофон навијате! Господи, Господи! Доктор Сава вам капџице за срце шаље, а ви!...

ПРОФЕСОР: Просуди и сама, Авдотја Васиљевна: моја ћакнута сестрица чим очи отвори, радио пушта. Радио трешти... како оно иде... “Три мале сестре као три руже стално улицама круже...”
(Закашље се)

Проклетство! Напољу окупација, унутра Елеонора... “Три мале сестре...” Лудница!

А шта има за доручак? Пекмез од шљива? Нељуштених... са петелкама и кошчицама... чај од нане... фуј!

Александар Македонски кад је залутао у пустињи Макран, овакво ђубре није јео.

Али, шта ћеш! Шљива нас је одржала. То ти је специфична историјска особеност. Како се Карађорђе обогатио? Тресао

шљиве са гране, свиње ранио, Аустроугарској продавао, џебану куповао! С Турцима војевао. Хе, хе.

Банда је то, Авдотја Васиљевна! Зар, ако је рат, петелјке да глођем? Видели смо ми још ратова!

АВДОТЈА: Ево и сланинице сам нашла, баћушка, два чаршава јорганска, нова, дала сам за сланиницу... срце ми се цепа.

ПРОФЕСОР: Ма пусти, Авдотја Васиљевна, пусти... Ђаво однео и чаршаве! Него, отвори тамо комоду, на дну остало коњака, да испијемо са сланином, то може, а?

АВДОТЈА: Па, оно, може, баћушка, што се мене тиче, ал што се тиче доктора Саве.

ПРОФЕСОР: Драга моја Авдотја Васиљевна, медицина зна да обдукује... То је, углавном, оно што она зна. Шта? Цигаре да бацим, коњак да бацим, сланину – и да не говоримо, и да спаднем на пекмез од шљива. Ха, ха, ха! Сипај, драга моја Авдотја Васиљевна. А доктору Сави – шипак!
(Покаже шипак)

Авдоија сервира доручак, размешта тањире, чајник, итд. Професор почине да једе.

АВДОТЈА: А што је јутро лепо, сунчано! Кад бих завесе мало размакла, окна отворила, ваздух да уђе, баћушка?

ПРОФЕСОР: Докле ћеш ти мене, Авдотја Васиљевна, с тим прозорима мучити? Ако Елеонори једну ствар морам триста пута да понављам, ти ме поштеди! Зар ја, под старост, морам германске кохорте под својим прозорима да гледам? Ја, можда, крај овога рата нећу дочекати, па зар да умрем са сликом фелдјандармерије у очима? Зар ја немам право да умрем иза спуштених завеса? Ко сме то право да ми ускрати? Ти?

АВДОТЈА: Далеко било, баћушка. Бог с вама!

ПРОФЕСОР: Или госпођица Елеонора, моја сестрица?

АВДОТЈА: Немојте, баћушка...

ПРОФЕСОР: Или Воја? Воја. Ха, ха! А је л' ту Воја?

АВДОТЈА: Није. Изашао је.

ПРОФЕСОР: Много ми се он нешто мува! Боље би му било у соби да седи. Е, мој синко!

(Зайали нову циџару)

На кога се изроди? Мањ да није на Елеонору?

*(За шренушиак се засмеје, па оиетш падне у резигнацију.
Пауза)*

Ма нек све иде бестрага!...

Има ли новина?

АВДОТЈА: *(Збунш се)*

Па... има их, у кући су негде...

ПРОФЕСОР: Донеси, донеси...

У врайшима се шјављује Елеонора, висока, сшечена, с великим носом, у црном, са чшйком. За шом дошшре и звук радија.

ЕЛЕОНОРА: Дошао је онај твој селак.

ПРОФЕСОР: Ко?

ЕЛЕОНОРА: Онај, брате, Озрен!

ПРОФЕСОР: А, Озрен-Бата Вујић! Па, пусти га; што га не пустиш? И, молим те, тај радио... знаш како смо се договорили: *pianisimo!*

Елеонора нашрави једну шримасу и изађе. Улази Озрен, у чакширама и са шајкачом у руци. Орловски нос, с брковима. Носи некакав завежљај.

ОЗРЕН: Помаже Бог, професоре!

ПРОФЕСОР: Ајде, ајде, Озрене Вујићу! Остаде ли мало коњака, Авдотја, за Озрена? Шта, нема више? Е, Бога му!

ОЗРЕН: Нека, нека. Донео сам ја шљивовицу, жута ка' месечина.
(Вади флашу)

ПРОФЕСОР: Шљивовицу је донео, чујеш ли, Авдотја Васиљевна? Ха, ха!

ОЗРЕН: Ја шта!

Авдошја сшша.

ПРОФЕСОР: Ајд, наздравље!

ОЗРЕН: Здраво!

ПРОФЕСОР: И, шта кошта то, с обзиром на ову “укопацију”?

ОЗРЕН: Нека. То ја онако. А донео сам и за продају. Ево.
(Вади из завежљаја једног шовећег зеца)

АВДОТЈА: Па то личи на правог, правцатог зеца.

ПРОФЕСОР: То личи, што се мене тиче, на три киле мяса, живе ваге.

ОЗРЕН: Кад се уреди има да бидне две киле, чисто. Па сад, ако 'ћеш...

- ПРОФЕСОР: Шта? Ти још питаш? Купио бих и две киле пољских мишева, само да се од овог пекмеза растанем!
Само... ја с парама слабо стојим.
- ОЗРЕН: Сви стоје слабо данас... Оно, има неки способни људи, неки лопова, па ондак црноберзијанци, то јест, уопште она багра што не оре, но промеће паре кроз шаке.
- ПРОФЕСОР: Ма, нек иду с милим Богом... Ја, дакле, с парама слабо стојим...
- ОЗРЕН: Те паре су мени увек биле сумњива работа. Даш човеку, претпоставимо, кило сланине јали џак кромпира, а он теби, с опроштењем, неке папире... држава јамчи, и то... И ондак држава побегне, и шта сад! Него, брате, ти мени дај нешто онако, како да кажем, чврсто...
- АВДОТЈА: А шта фали парама? Паре су добре. Паре су врло добре! Треба целу кућу, значи, растурити!
- ОЗРЕН: Па, не кажем ја за кућу.
- ПРОФЕСОР: Има ли још оних чаршава?
- АВДОТЈА: Мало их остало. Све сам нове подавала.
- ПРОФЕСОР: Хм... А шта велиш... имам неке сребрњаке... нешто заостало из старих времена.
- ОЗРЕН: Па сад... сребрњаке третирамо. То може.
- ПРОФЕСОР: *(Прећура по једној кућици)*
Носи зеца, Авдотја!
- Авдотја са зецом завијеним у новину, излази у кухињу.*

Кухиња.

Елеонора седи поред радио-апарата и прелистава "Кувар". Воја стоји поред прозора и чита новине. Кад се враћа отворе, он несигурно крије новине иза леђа и истовремено намешта цвикере који хоће да му спаду с носа. Он је нервозан, силно под империјализмом, помало хистеричан.

АВДОТЈА: Ваш папа је, господин Воја, новине тражио.

ВОЈА: *(Нервозно, неспокојно)*

Тражио... Па ја сам рекао да сам изашао, то јест, да тако кажете тати...

АВДОТЈА: Ја сам рекла, господин Воја, Боже опрости; ја сам вашег папу слагала, господин Воја; јер ја знам како је то, с једне стране црвени с друге бели, или црни, сахрани Боже, са сваке стране по неко, вуче свако на своју страну, а ти ко крпени лутак...

ЕЛЕОНОРА: Је л' ви то, Авдотја, покушавате да нам пренесете утиске из времена револуционарних смутњи у вашој земљи?

ВОЈА: Ја за тату апсолутно нисам ту, то јест, не ја, него новине. А најбоље, ни ја ни новине да му не излазимо на очи.

ЕЛЕОНОРА: Ти се, Војиславе, не можеш од оца крити у његовој рођеној кући. Та ствар се мора разумно рашчисатити. Он то мора да схвати!

ВОЈА: *(Под ѿемјерайуром)*

Ја не знам... Изгледа да сви ми нешто не схватамо, то јест, ништа не схватамо. Ја не знам куд да се окренем, ја немам избора! Схваташ, тетка? То је ужасно, али ми смо, просто, стављени пред свршен чин.

Ја не могу пред оца да изађем и да с њим говорим. Како да с њим говорим?

А шта сам могао да учиним? Шта ја могу да учиним? Да кажем Сими Петровићу, ви сте, ви сте фашиста, или да кажем, ја нећу с вама да разговарам? Ја морам с њим да разговарам! Схватите ви то!

(Пауза)

А, сем тога, они држе масу људи на Бањици, у логору, и другде. Заређају по кућама, дигну људе с вечере, из кревета, ноћу. Људи не знају ништа, не разумеју ништа; просто, завучеш руку у кућу и извучеш шаку људи, па на Бањицу. Ви сте таоци!

Схватите, они нас држе у шаху, на један монструозан начин. Јер, мени дође Сима Петровић и каже, од тебе зависе таоци! Од мене! Како од мене!? То нема везе! Али они створе везу! Ужасну везу!

Јеси ли ти наш пријатељ или непријатељ? Ништа ја нисам, ја не знам ништа, молим вас, пустите ме!

А! Значи, непријатељ! Да бисмо се заштитили од непријатеља, ми имамо таоце. Ако си ти непријатељ, Немци ће убити таоце! То је веза!

А шта ја да кажем? Убијте таоце! Само ја да будем чист.

А они убију таоце. Па онда убију и мене. Или, још горе, одведу ме у Главњачу.

А како ја о томе да говорим са оцем? Он је спустио завесе, слуша музику! И једну реч му кажи, он бесни, урла!

ЕЛЕОНОРА: Много ти петљаш! Добро, рат, рат! Није ово први ни последњи пут. И шта? Не можеш ти то да распетљаш. Наше је да ћутимо. Да будемо мањи од маковог зрна. То је наше. Док ово не протутњи.

- ВОЈА: *(Не слуша, наставља своју мисао)*
А Сима Петровић неће ни да трепне! Схватите, то је змија!
А овамо, дружи се с песницима, то јест, пробај да га одбијеш.
И воли интелектуалне разговоре, “књижевне теме”!
(Смеје се иронично)
Све ја о њему знам – али, шта вреди!
- АВДОТЈА: Господин Воја, то ће проћи, све ће то проћи; као вода... А данас имамо диван ручак!
- ВОЈА: Био је учитељ у Миријеву, пре рата. А сада, он контролише Министарство просвете, интелектуалце у шаци држи! Он је страшно срећан због тога. Он зато ову власт од срца воли. Искрено!
- ЕЛЕОНОРА: Треба се стрпети. Важно је, синко, да не дођу комунисти. Ту би био свему крај.
- ВОЈА: Ма пусти, богати, тетка! Шта си навалила, комунисти, па комунисти! Шта може да буде горе од овога?
- ЕЛЕОНОРА: *(Злобно)*
Је л’? Па кад је тако, како да схватимо то што штампаш збирку песама, уз помоћ тог истог Симе Петровића?
- АВДОТЈА: Немојте тако... Сви смо грешници. Бог нека пресуди, тешка су времена! А, ево, зеца смо добили...
- ВОЈА: То је друго! Немој ти ту да мешаш моје песме! Моје песме немају с тим везе.
- ЕЛЕОНОРА: Море, нађе се веза, кад треба.
- ВОЈА: Схвати да ми не знамо шта ће сутра бити! Схвати, ми не знамо ништа о својој будућности, а то је страшно! Можда је ово последња и једина прилика. Можда више никада нећу моћи да штампам те песме. Ја морам ту прилику да искористим. Ти не знаш колико је то за мене важно! И шта ме се, онда, тиче каква је власт? Пљујем ја на власт! Те песме су, за мене, важније од свега другог! Не, можда нису важније баш од свега, али страшно су важне. Ја можда нећу преживети овај рат; а ја хоћу да те песме остану!
И шта ме се тиче ко држи штампарије!
- ЕЛЕОНОРА: Војиславе, мени је тога доста! Мене глава боли од тих разговора.
А шта ви то, Авдотја?... Зец! Је л’ то купљено?
- АВДОТЈА: Да, Професор је купио. Дао је неке сребрњаке Озрену. Све ће из куће отићи!

ЕЛЕОНОРА: Па мора се нешто јести. А ја баш читам *Кувар*, сто и један начин за припремање кромпира. Да видимо, можда има нешто добро за зеца....
(*Прелисџава*)

АВДОТЈА: Знам ја седам начина за зеца.
Ту је било ловиште, одмах до нашег имања. А моја браћа ловци. То јест, официри, бели, Бог да им душу прости, а зечева су волели да лове.
Па се то изађе на коњима. А ми гледамо. Мужици све с моткама, а пси мршави...
Боже, Боже, куд нестале оно време! Као ведро воде кад излијеш на земљу... А били су лепи, стасити мушкарци.

ЕЛЕОНОРА: А, ево: “Печења... дивљач... зец”.

АВДОТЈА: А где су сада...

ЕЛЕОНОРА: Молим? Ево, ту пише: зец. Сад ћу да читам.
“Чим захладни, то јест чим отпочне сезона лова, има и дивљачи: зечева, јаребица, патака, све се то може добити на тргу...” Глупости! Ма шта ми он ту прича... Кажи ти мени конкретно: две главице лука ситно исецкати, литар воде, кашика бутера и то, а не “чим захладни...”! Уосталом, сада је лето.

АВДОТЈА: (*Уздахне*)
Боже Господе милостиви... као вода...

ЕЛЕОНОРА: Аха, ево: “Како можете добро да спремите зеца:
Кад купујете зеца пазите да није сувише матор. Пазите, исто тако, да му ране нису покварили главне делове, рптеницу, бутове...” Значи, треба гађати у споредне делове. Овај *Кувар* много закера. Рат је ово, брате слатки, рат. Ту ти се гађа у све делове.
“Ако вам продавац не одере зеца, радите овако...” Продавац није одрао зеца.
(*Развија сасвим харџију и сџавља зеца ђред себе*)
“... радите овако: одсеците све четири ноге повише колена.”
Војиславе, наоштри ми онај касапски нож. Војиславе! А хоћеш да ручаш зечетине?

ВОЈА: Ма пусти ме, сад, тетка! Зар не видиш како ми је?

ЕЛЕОНОРА: Како је, да је, мора се данас јести!

АВДОТЈА: (*Прене се из сањарења*)
Нека, господин Воја, нека. Ја ћу.

ЕЛЕОНОРА: Зар те није срамота, Војиславе! Млад си, снажан, а хоћеш да нас две старе жене мучиш! Ту треба мушка рука.

ВОЈА: Добро, брате, тетка, само не вичи.

Оштри нож. Звук оштријења праћи до краја Елеонорино чињање.

ЕЛЕОНОРА: Е, добро. "Положите зеца на леђа репом к вама..." Овако некако.

(Намењена зеца)

"Јаким и оштрим ножем..." Видиш, каже: оштрим ножем. "Јаким и оштрим ножем засеците попречке по трбуху близу прегипа задњих ногу..." Добро, то ћемо после. "... издигните на том месту кожу, па је вуците да ослободите бутове. Кад је стражњи трап одран, обрните зеца, да му је глава до вас, а трбух увек навише окренут. Левом руком ухватите бутове, а десном вуците кожу себи;

(Проба како би то изгледало)

она се лако свлачи све до предњих ногу, ноге извуците једну по једну; заокружите ножем око главе, одвајајући добро уши; сада вуците и даље; кожа ће сићи до њушке..." У загради пише: "лица", добро... "... ту засеците ножем и свуците потпуно кожу; извадите очи и зубе."

Воја баца нож и излећи из кухиње.

ЕЛЕОНОРА: Војиславе! Шта му би?!

Авдоија одсујно гледа занети у своје усјомене.

ЕЛЕОНОРА: Све се то пореметило! Не, не! Нема никаквог реда! Нико никог не поштује! Ово не слуги на добро.

(Појачава радио и узима сама да оштри нож)

Улази Озрен.

ОЗРЕН: Госпоја, професор те зове.

Авдоија без речи одлази са Озреном у професорову собу.

Професорова соба.

ПРОФЕСОР: Јеси ли чула? "Апел српском народу"! Битанге су то! Деценијама ја говорим. Битанге и шљам!

Донеси новине, молим те! Овај добри човек не зна да чита, али је чуо.

ОЗРЕН: Ја. Кроз улице људи говоре. А ја, сиромас, неписмен. Па, ако је, велим, та апелација народу српском, треба то свакојако да чујем. Треба, каже, тући комунице, а Шваби, вели, част и

слава, и то потписали сви виђени Београђани. Ал' ја се досећам да је то опет нека преваранција, као што су увек српски народ, то мислим нас, муфљузи превозили преко воде.

АВДОТЈА: *(Гунђа)*

Е, и овде је нечастиви стигао да посеје своје семе. Црвени и бели, црвени и бели! Све се то располутило. Та то нам, Боже ме опрости, нечастиви мишоловке поставља!

ПРОФЕСОР: Добро, донеси, молим те, те новине.

АВДОТЈА: Лажу новине, баћушка, слатки, лажу! Ништа ја њима не верујем. Тако су и онда писали: “Керенски ће да спасе отаџбину”, а после, држи – не дај, Керенски је издајник, и тако редом. А ко кога ту спасава, питам ја вас? Ко кога спасава, ко кога сахрањује?

ПРОФЕСОР: Ама, шта је теби, Авдотја Васиљевна? Хоћете ли ви благоизволети мени новине да донесете?

АВДОТЈА: Новине?

ПРОФЕСОР: Да, молио бих новине. Зар ти мислиш да ја не примећујем да се данас од мене новине крију. Шта мислите сви ви? Да сам ја излапео? Шенуо? Да ми је склероза мозак појела? Старкеља завесе навукао, дани му се побркали! А! Е, то ћете ви да извините, и ти и онај сметењак, мој син! Да извините! Мој мозак ради! Као воденица! Јеси ли разумела? А новине сместа донеси!

АВДОТЈА: *(Излазећи мрмља)*

Е, како се то окреће, окреће, црвени – бели, бели – црвени, а увек изађе на исто. Као кад неко вара на картама. И знаш да вара, а да га ухватиш не можеш.

(Излази)

ПРОФЕСОР: Схваташ ли ти ту игру, пријатељу? Већ месец дана они то припремају! Све ја знам! Све!

Схваташ! Донесу ти хартију – потпиши овде! И шта сад? А једног дана они ће отићи. Доћи ће други и рећи – издајниче, против нас си потписао, против ослободилаца! А ти у животу ниси желео ништа друго осим мало тишине за размишљање и, евентуално, коју добру цигару...

Улази Авдоија носећи новине. Ђуџке их љуби професору.

- ПРОФЕСОР: Дај, да видимо шта су подлаци смислили.
Добро... “Немачка побеђује на свим фронтovima”... Тај виц смо већ чули... Аха, ево: “Апел српском народу”
- ОЗРЕН: То, то; то је та апелација.
- АВДОТЈА: Боље баците ту газету, баћушка. Срце непотребно узрујавате.
- ПРОФЕСОР: “Српски народ доживљава тешке дане...” и тако даље. Добро... “У тренутку када огромна већина нашег народа јасно увиђа да је то једини пут нашег националног спасења, шака туђинских плаћеника и саботера по наредбама злочиначког болшевизма својом безумном акцијом доводи у питање све напоре на сређивању наших прилика...” чујеш ли ти ово; како нам они сређују прилику... “и намерно покушава да у земљи изазове пожар уништења и истребљења, у варљивој нади да ће тиме нешто помоћи својим господарима. Разбојничке банде, састављене од комуниста и одбеглих робијаша, који су се одметнули од власти, упропашћују народну имовину, убијају и пљачкају наше суграђане и угрожавају животе невиних жена и деце. Сваки трезвен и паметан Србин схвата опасности којима је једна побеђена земља изложена када се у њој помути мир”... чијете ли ви, Немци су нам донели мир!... “Овакав мучки и недостојан начин борбе не одговара витешком духу нашег народа”... Јаки смо ти ми витезови! Ха, ха, ха! То мисли, ваљда на оне што су Турчину петсто година шетали опанке, док је он облегао њихове блатњаве жене на земљаном поду поред огњишта!
“Наш народ није комуниста, нити има ма какве везе са овим међународним рушиоцима најсветлијих тековина европске културе. Због тога не смемо више скрштених руку гледати како нас они на наше очи гурају у понор.”
Шта кажеш ти, да ли је наш народ комуниста? А?
- ОЗРЕН: Је л’ мене питаш? Ма не разбирам ти ја те њихове швапске псовке... А! Ти питаш за комунце? Па сад... слушај... комунци то ти је... како да ти кажем... чуо сам да је један њихов одред украј Саве умлатио два швапска курира... А Пто се тиче... чујеш, они су, значи, објавили рат швапској сили... и, како да ти кажем, војске дођу и прођу...
- ПРОФЕСОР: Добро, а свете тековине европске културе? Пази, то те питам онако као овлашћеног представника српског народа.
- ОЗРЕН: Па, како да ти кажем... ја од култура знам за кукуруз и шеницу, ондак за овас и то... а, да, не реко ти за јечам.

- ПРОФЕСОР: Добро, пошто смо чули глас народа, да идемо даље.
“Дужност је сваког правог српског родољуба да свима силама настане да се онемогуће паклене намере комунистичких злочинаца.
Зато позивамо целокупни српски народ да одлучно у свакој прилици и свима средствима помогне нашој власти у борби против ових злотвора српског народа и његове будућности!”
Ево, ту су и имена потписника... академици, професори Универзитета, лепо... славни уметници, политичари, банкарари, и тако даље. Нећу да им читам имена. Сви су ту. Али, доћи ће дан када ће зажелети да промене име, а оно ће остати записано и деца ће моћи да га прочитају у сваком уџбенику историје.
- АВДОТЈА: Та шта кажете, баћушка! Ви сте учен човек, али ја сам једну револуцију већ претурила преко главе. Заташкаће се то, баћушка, заташкаће се! Ти што су потписали, ко зна да не освану једног дана већи комунисти од оних што сад по шумама ране превијају. Ко зна! Можда ће такви још боље проћи од правих комуниста, чак ако и дође црвена власт можда ће боље проћи, знам ја те ствари...
- ОЗРЕН: Колико сам ја сватио мојом сељачком памећу ово заплетено питање, ти госпођо оћеш да кажеш – говно, с опростењем, увек исплива.
И то му је, као, та апелација? А ја мислио Бог зна шта.
- ПРОФЕСОР: Како није Бог зна шта? Па у томе и јесте ствар! У томе што их власт приморава да буду подлаци... или већ оно, како си се ти изразио... говно.
Они од интелектуалаца, бре, хоће да направе крпу. По њима људи који мисле постоје зато да би смишљали оправдања за њихове политичке смицалице. Е, мој пријатељу! Схваташ ли ти то? Је л' ти то допире до памети? То је власт над животом и смрти! Знаш ли ти шта значи узурпирати безусловну власт над животом и смрти? А ти седиш и бавиш се лепом уметношћу! Ха, ха! Лепом уметношћу! А они пијуцкају ракију са киселом водом, или, рецимо, коњак, и праве спискове. Овај је мртав, овај жив, схваташ! Ударају крстиће. И ти седиш, пишеш; можда пишеш песме – а зашто не песме?, а не знаш да си мртав!
Или, рецимо, пишеш историју, као ја. Замисли – историју! Ха, ха, ха! Све дивне ствари, царства, градови, храмови, а историја – то су спискови! Да, пријатељу! Спискови мртвих поданика. Ето, то ти је то.

И шта? Ајде, одупри се! Ти само мислиш да можеш да бираш. Резултат је исти. Са списка своје име нећеш избрисати. И није важно да ли су то ови или они. Сви који имају моћ да праве спискове живота и смрти, исти су у мојим очима.

ОЗРЕН: Ма то је све некака спрдња. Ја сам мислио, то је нека стварна апелација.

Ајд' сад, у здравље, морам д' идем да нешто привредим својима...

А њијова слобода, кој ће ми то ђаво! Видео сам ја леђа многим овдашњим владама!

(Излази)

ПРОФЕСОР: Да, видео си леђа, а шта су твоја леђа видела.

Апел! Хм! А Немци, праве се луди, као, ми немамо појма. Не би ли се наши међу се поклали. А нашим то не треба два пута рећи.

АВДОТЈА: Е, баћушка слатки, ту мени на револуцију мирише. Кад брат брата коље, ту до револуције није далеко.

А како је код нас крв текла! Е! е!

ПРОФЕСОР: Ма ти, брате, свуда твоју Русију трпаш.

АВДОТЈА: *(Дубоко уздахне)*

Како је не бих трпала! Младост ми је тамо сахрањена.

(Пауза)

И време је тамо некако другачије текло...

ПРОФЕСОР: *(Палећи циџару)*

Да; садашњоста нам се увек привиђа са дозлабога грубим и баналним лицем... Али нама прошлост стоји на располагању. На један чудесан начин. Не само наша, лична прошлост, већ цела та муљевита збрка светског времена. Јер ми имамо драгоцену моћ да из те муљевите, сумњиве збрке издвајамо црвене нити духа, и да, онда од њих састављамо, за своју душу, једну нову целину... Такорећи једно платно... једну кулису коју постављамо између себе и бездана.

АВДОТЈА: Ви сте учен човек... вама је лакше.

(Пауза)

А, можда вам је, баћушка, баш зато и теже?...

ПРОФЕСОР: *(После паузе)*

Прошло је наше, Авдотја Васиљевна, прошло...

Знаш, ноћас док сам седео у фотељи и слушао мало музику, придремао сам, и Милица ми дође у сан. Не онаква као кад је умрла, него као на овој слици, иста таква...

Ја као седим у овој столици, у којој сам стварно спавао тог тренутка, и као спавам, а она прилази, стаје више моје главе и посматра ме. Ја знам да спавам и чиним страховите напоре да се пробудим, али не могу.

То, у ствари, и није сан, него нека чудна обамрлост. Свега сам свестан а не могу да испустим глас ни да учиним покрет. Мучим се да само мало одшкринем капке; осећам да ће, ако то успем, нестати укочености, да ћу успети да се покренем и да је ословим.

Она све стоји и ћути. А ја осећам како време истиче. Схватам да ће ускоро ишчезнути а да нећу успети да је ословим, и почиње да ме облива хладан зној по целом телу. И заиста ње нестаје. Одлази а да нисмо измењали ни речи. Јер мртви, када дођу у сан, не могу да проговоре све док их ти први не оловиш...

Професор заваљен у фојшељи, ћути. Авдоија се кришом прекрсти. Професор се нагло штргне.

ПРОФЕСОР: (Другим тоном)

Тако ти је то, драга моја.

Идућег лета биће десет година како је умрла, а често ми изгледа као да је све трајало један тренутак. И време које смо провели заједно, и тих десет година. Као два тренутка. А оно велико време живота, она унутарња целина мог осећања живота, која се ваља кроз моју свест већ седамдесет година, изгледа ми као велика пустиња у којој сам сам једини становник. Све друго, сви догађаји, сви људи, сва трајања, изгледају ми сада као тренутни посетиоци те моје пустиње времена, или као снови, или као тренутне варљиве слике које затрепере у локви воде.

А и те локве су, верна моја Авдотја Васиљевна, скоро исушене...

Добро, добро, нећемо више о томе. Ми стари смо некад проклето сентиментални.

Ево, погледаћемо мало новине. Хоћеш? Њихово смешно *Ново време*. Ево!

(Прелистава новине)

“Брзе хајке на псе, сачувале су Београђане од случајева беснила”...

“Данас излази из штампе V издање, Др А. Шмаус, *Немачки у 100 лекција* са кључем. Изванредан и *неоиходан* уџбеник”.

Па онда ово: “Купите још данас карту источног бојишта, да би лакше пратили извештаје о немачким победама.” То ти се не свиђа? Ево: “Из медицине – како ћемо се одбранити од мува”...

“Ангажовање нових чланова Народног позоришта”...

Или, да погледамо програм биоскопа: “Последњи дани Помпеје (*Die letzten Tage von Pompei*) сцена незапамћене страве и ужаса. Љубав, разврат и оргије у декадентном граду Помпеју. Главна улога Марија Корда. Додатак – најновији журнал *Deutsche Wochenschau*.”

Нећеш то? Добро. А ово: “Још један циркус у Београду.” Има и слика: “Циркуски акробати на ивици седмог спрата. Станко Кочка, акробат циркуса ‘Амар’ изводи жонглерске игре на огради терасе *Новог времена*.”

Ево: “Уметничко позориште”: “*Два цванцика* под ведрим небом”. Ево, фотографија: “Чланови *Уметничког позоришта* на проби *Два цванцика*”.

Шта, ни то те не занима? А, пази: “Подизање нове железничке станице у Београду...”

Ма, шта је теби Авдотја Васиљевна? Ја читам све смешне ствари, да те развеселим, а ти...

АВДОТЈА: Нека, баћушка. Нешто ми је срце жалосно. Него, да вратим ту газету госпођици Елеонори, она још није прочитала... тражиће.

ПРОФЕСОР: Не, не, чекај... Ево! “Наставак листе потписника Апела српском народу.” Чекај, да видим...

АВДОТЈА: Шта ће вам то, баћушка? Пустите...

ПРОФЕСОР: Ма, чекај, брате! Чекај!

(*Промењеним тоном*)

Војислав Радовановић, доцент Филозофског факултета...

Војислав Радовановић...

(*Пауза. Тихо*)

Воја... Зато ви од мене кријете новине... А? Значи, продао се, а? Подлаци...

(*Урла*)

Крпе! Шљам!!!

Покушава да устстане, изгледа као да ће да му позли. Авдотја која скупила новине с пода, иришчи да му помогне, хоће да га врати у фојељу.

АВДОТЈА: Нека, баћушка, нека! Смиљује се, ако знате за Бога!

ПРОФЕСОР: (*Још последњом снагом жрчевићу заурла*)

Шљам!!!

(*Па се немоћно сипусти у фојељу. Задихан је*)

Значи тако... тако. Каже, што не спавам! Јер знам ко ми је син! Лепо каже Озрен – говно! Говно!

(*Тешко дише*)

Улази Елеонора, енергична и нарођушена.

ЕЛЕОНОРА: Овде се нешто десило?

Авдоија јој даје знак да ћути и показује јој новине на поду.

ЕЛЕОНОРА: *(Афектирано)*

Слушај, Дамјане, ти мораш најзад да се уразумиш и да схватиш. Јер та ствар се мора рашчистити. У овој кући влада једна несрећена атмосфера. Овде се, допусти, не зна реда. Ја одавно намеравам да ти то кажем. У реду, ти се туђиш од свог сина, од своје сестре. Добро; ти си се од детињства туђио, у реду, то је твоје право, мада је све то мало сумњиво. Али, допусти, ово се граничи са хаосом, овде је све пуно једног нездравог електрицитета, најзад ти имаш слабо срце, а и ми други имамо по нешто, допусти, свако има по нешто, али ту неки ред мора да се успостави. Ја имам право да то захтевам! Јер, твој син мора да се крије, да се крије од тебе по кући; не, то није нормално, то је, допусти, абнормално, то је неред. А ова кућа је, то ти не можеш да порекнеш, то ти не смеш да порекнеш, била увек кућа поштена и од реда. Ја сам годинама ћутала, али ја то више не могу. Твој син је несрећан човек, збуњен, болешљив, најзад – он пише песме. Њему ће, можда, ове године изаћи књига. Господин Петровић из Министарства се заузео, он му свесрдно помаже. Кад то већ рођени отац неће. Ти си га натерао да постане научник, а он је у души песник. Допустите, да ли си икада читао његове саставе? И шта ти мислиш? Полиција је ту да нас штити од бандита, и министарства су ту, и све то! И кад они позивају народ на ред, шта ти мислиш, они нас штите од револуције, од бољшевизма. Они штите поредак! Теби то није важно, је ли?

А кад ти провале радници овамо, питаћу те, кад ти изгазе те тепихе, те књиге, и географске карте старог века; пуни коломости, угљене прашине, смрде! Ко ће да те штити? Ко ће да штити ред и поредак? Шта? Он треба јадник да каже – извините, тата ми не да да потпишем, да одбије? Шта, допусти, да га воде у полицију, у Главњачу, да пуштају на њега батинаше, да агенти стан испреврћу! Шта? Да нас за комунисте прогласе, за црвене! Ти си стар, теби не би ништа. А Воју да муче, да га мрцваре! Допустите, он је нежан, слабуњав, носи цвикере, допусти, треба то рашчистити! *(Она сикће, брзо, зајенушено, немогуће је прекинути и зауставити)*

ПРОФЕСОР: *(Са гадљивим умором)*

Носите се сви одавде...

(Заура)

Носите се!

Пойодне исцпоџ дана. Професор седи заваљен у својој фоштели. У соби је тишина. По неки сунчев зрак пролази кроз саставе завеса. Пригушено осветљење. Професор седи затворених очију.

Враћа се тихо отварају и на њима се бојажљиво појави Воја. Он гледа неколико тренутака у собу, као да "исцитује шерен". Затим уђе и затвори врата за собом. Лагано и несигурно пролази професору који не отвара очи, и недалеко од њега се зауставља не знајући шта да учине.

Професор најзад отвора очи. Види се да хоће да ђлане, али искра беса се одмах изгуби пред резигнацијом и слабошћу.

ВОЈА:

(Током целоџ разговора џовори веома џрозничаво, исцрекидано, нервозно)

Ти ниси ручао... Ми смо зеца сачували...

ПРОФЕСОР: *(Уморно)*

Ма, иди с милим Богом...

Пауза ђуна нелаџодности.

ВОЈА:

(Несигурно)

Тата, ја нисам дошао због себе... Мислио сам да уопште не долазим... Ја знам, то није решење. Наравно, ти си у праву, то није решење...

Али, стави се у мој положај, једва сам прекорачио праг... схваташ... ја сам рекао Авдотји да сам ја за тебе одсутан, апсолутно одсутан, али десило се, и ја сам морао... ја сам праг прекорачио са стрепњом... али морао сам, јер то је тако неочекивано, ја на то нисам рачунао, ја сам веровао да се господин Петровић ипак неће усудити... и... стави се ти сад у мој положај... морао сам да дођем.

ПРОФЕСОР: *(Гледа џа презриво и црицалује цигару уздржавајући бес)*

Хоћете ли, господине, да ми учините задовољство и да ме лишите свога присуства?

ВОЈА:

(Један тренутака ћути у недоумици)

Не, ја знам... тата... само немој да се узрујаваш... али ја ти то морам рећи.

Из професора најзад провали бес, он скочи из столице, сав у ђрчу, љушећи се, зграби сина за њрса и почне да га удара где сишће и како сишће. Овоме падну цвикери с носа. Сипарац му поцепа оковратник, шамара га бесомучно, дахћући и крклајући. Најзад сасвим изгуби снагу и дошешура се до фойеље. Гуши га срце. Једва дише. Воја изражи цвикере на поду, сав је рашчупан, исцепање кошуље. Поново сипавља цвикере на нос. Једно сипакло је њрсло. Исход цвикера му теку сузе.

ВОЈА: Ти мислиш да сам ја намерно, промишљено... Ти мислиш да ја то желим. Није тако, веруј ми! Увек сам замишљао и желео нешто друго, а не оно што ми се дешавало у животу. Можда нисам умео... Некако се све само деси, а ја некако стигнем кад је све готово...

ПРОФЕСОР: Чујем да је господин спремио збирку песама... да је пребродило проблеме штампања, рационализације хартије... за то господину није мањкало спретности!

ВОЈА: Па јесте, то јест господин Петровић ме је такорећи натерао да однесем издавачу, знаш, он сматра да су то врло вредне песме, и он је обећао да ће видети у Министарству око финансирања и око дозволе. Он је змија, ја знам, али шта ме се тиче!...

Знаш, ја ти то морам рећи сада, јер ми тако ретко разговарамо, најзад, зашто не сада... ја бих можда и напустио универзитетску каријеру и посветио бих се писању песама, ја све више осећам да без тога не могу. Ти ћеш разумети... то ми надокнађује све оно друго што не могу да досегнем ни умом ни руком... Једино то ме испуњава миром и радошћу... Не, чекај, морам до краја да кажем, никад ми ниси допуштао да кажем до краја... То писање је за мене... Није важно. Али, господин Петровић сматра да би било врло корисно да ја наставим своју универзитетску каријеру кад се ово несређено стање у земљи мало смири. Само, он сматра да би требало да се преоријентишем са романске књижевности на германску... не... у реду, то је већ цинизам... Опрости... ја сам сав слућен, говорим невезано... још ти нисам рекао...

ПРОФЕСОР: Дај ми ту чашу с водом.

Воја му даје. Професор вади кутијицу с таблетама и попије једну. Пауза.

ПРОФЕСОР: Знаш шта, синко... Опрости за ове батине... и разиђимо се. Као што до сад нисмо могли да људски разговарамо један с другим, боље је да то ни сада не покушавамо. Ја сам стар, и морам полако да се мирим са свим стварима на овоме свету, па се и са овом морам помирити.

ВОЈА: Али, тата... не, то је једна збрка... и како ту човек да исплива, како да зна... Не можеш...

ПРОФЕСОР: А, не; нема ту збрке. Збрка служи зато да се забашури кукавичлук.
Ајде, остави ме сад...

ВОЈА: Не, није, тата, то је, пре свега, збрка! Затим, ту су таоци, па најзад, и ја сам ту, тата!
Срамота је говорити, знаш, ја имам тридесет осам, рецимо близу четрдесет, и то све звучи детињасто. Можда сам ја и детињаст, али се често тешим, говорећи себи да су детињасте баш они који верују да су чврсти и зрели. Најзад, то је свеједно. Ја сам се мало заплео. Свеједно!

Али, све то, ти таоци, то изненадно насиље, и уопште, та борба, рат, и те странке, и Главњача, и то, куда кренути – све се то сплиће и затвара круг око мене. Ја не могу да се испетљам! Не могу напоље! А ја бих хтео напоље, разумеј ме, ја бих хтео!

Слично је било и раније, није то само због овог рата, али, тај круг се сада стеже. И веруј ми, тата, једина права, једина стварна преокупација мога живота било је петљање и запетљавање у те лепљиве замке властитих мисли! А оно што сам ја у животу радио, оно чиме сам се, споља посматрано, бавио, веруј ми, то је за мене увек било споредно. То је било лажно! Један наметнути ток који се одвијао сам од себе, ван моје воље и жеље, и ја ту ништа нисам могао да учиним. Ја не знам, ја сам у души пун збрке! И ја не знам ко сам!

И шта? Све се то одвија као један ђаволски механизам који је унапред склопљен тако да се може одвити на један једини проклети начин. И ти се стално надаш да ће се десити у механизму нека грешка, да ће се десити нешто непредвиђено, неочекивано. Али, ђавола, тата, механизам се лагано и неумољиво расплиће на један уредан и доследан начин, и ти не можеш да мрднеш!

Ето, то је, тата!

ПРОФЕСОР: Е, мој синко! Мој песниче! Ниси открио Америку. А збрку си направио. То јеси.

А сад није час да се расветљавају светске збрке. Сада човек може једино да се згрчи, да се не да да га срозају. Једино то. Био је овде, пре четири дана, Милисав Живковић, мој студент. Разговарали смо. Овде се озбиљно ствара покрет отпора.

- ВОЈА: Знам; комунисти. Не верујем у идеологије. Оне су изговор за нешто друго. Мени су ту руке везане. Мени је жао, али ја ту нисам у дилеми, тата.
- ПРОФЕСОР: Сувише смо ретко разговарали, Војиславе, нас двојица. Не знам где је била грешка; само, изгледа, да то није било случајно.
Ја желим да ти помогнем... али...
- ВОЈА: Не, ја нисам дошао да ми ти помогнеш, ти ми не можеш помоћи, а можда мени помоћ и није потребна. Ја сам дошао због тебе, тата. Дозволи... не, ти ми ниси дозволио да кажем. Не, чекај, није реч о мени... Није им било доста што сам ја... Они хоће... једном речју, они хоће с тобом да говоре.
- ПРОФЕСОР: Са мном? А о чему бих то ЈА могао са њима да говорим? И који су то "они"?
- ВОЈА: Па, знаш... господин Петровић, господин Симеон Петровић, то јест, не као господин Петровић него званично, као специјални саветник Министарства просвете.
- ПРОФЕСОР: Чујеш ти! Кажи ти том твом Петровићу...
- ВОЈА: Чекај, тата, ту ствар морамо полако... сасвим опрезно...
- ПРОФЕСОР: Ма јеси ли ти свестан да су то обични подлаци! Какви саветници, бре, какви министри! Па то су обични ниткови и подрепаши! То су, бре, слуге једног беспримерног, вулгарног терора. Бога ти твога, па то су људи који хоће да униште и ово мало човечанске глазури којом смо једва премазани.
- ВОЈА: Без обзира, тата, ситуација је жалосна, у реду; али без обзира, треба видети, треба то некако решити...
- ПРОФЕСОР: Ма шта хоће, бога им њиховог подлачког? Аутограм? Потписао бих ја њима! Смртну пресуду бих им потписао!
- ВОЈА: Он је само рекао да хоће да дође, да хоће с тобом да говори... и, знаш, ја тебе разумем, али ту треба мало стрпљења.
- ПРОФЕСОР: Седамдесет и три године! Дани су ми избројани, и неће подлаци да ме пуне да на миру умрем! Неће!
- ВОЈА: Саслушај ме, тата, и само немој да се узрујаваш, све ћемо то средити, треба да ме послушаш. Ево, ја сам овако мислио: господин Петровић је мени наклоњен, у реду, знам шта мислиш, али у овом часу... једном речју, мислим да се могу поуздати. Зато сам мислио, онај зец, знаш, то јест да ми

позовемо господина Петровића на вечеру... Не, не, чекај, без увреде, знам ја ко је он, све је то шљам, тата, достојан презира, али час није за бирање; па онда да поменем и то, он цени моје песме, и све је то с једним достојанством, нема ту, тата, бојазни. С друге стране, ма шта ми мислили, ситуација је таква, политика, стање је ратно. Мора се, тата! Све је то у границама... У остави има неког старог вина. И тај разговор ће за вечером некако боље проћи и ствар ће се некако средити.

ПРОФЕСОР: *(Засмеје се)*

Ти си стварно изгубио главу!

(Нагло се уозбиљи)

Знаш ли ти, бре, ко сам ја? Знаш ли ти шта сам ја за те твоје Петровиће, и остале жандаре из Министарства просвете!

ВОЈА:

Тата, не можеш тако, друго је то време, не знаш ти њих. За њих нема пардона, на све су они спремни, тата. И господин Петровић је спреман. Он је фини према мени, али ја знам да је спреман, и знам да користи своју моћ. Они имају страшну власт. Они наше животе, тако рећи, између два прста држе. Чувај се, тата, сви се морамо чувати, ја те молим, било би страшно опасно. Не знаш ти шта они раде, по затворима и на другим местима. Они муче, они ломе руке и ноге, као оно, знаш, Старом Вујадину, ја сам мислио то је фигура, народни песник, и тако даље, али они то раде, тата, ја знам, ја сам видео човека који је био тамо, боље да га нисам видео. Ако неког осумњиче да је комуниста, тата, или само симпатизер, томе кидају живо месо. А могу да прогласе кога хоће! То је власт, тата!

ПРОФЕСОР: Зар си, синко, толико заплашен?

ВОЈА:

Јесам. Заплашен сам. Они су у стању да с тобом учине ствари после којих ти више ниси човек. А не можеш ништа! То није ствар твоје снаге и воље, ни твоје етике. Постоји доња граница човечности, испод које када се сиђе, човек бива уништен, а његови поступци, тата, не могу се више мерити моралом.

А када се то заврши, ти онда више ниси ни жив ни мртав. Остаје љуска без људске сржи. И бол за који не желим да претпоставим до ког степена може да се попне.

Учини што те молим! Због мене га позови.

Пауза. Професор ћути сиушћене главе. Затамњење.

Тријезарија. Вече истој дана. Авдојџа пошћавља за вечеру. Воја, одевен за вечеру. Нервозан.

АВДОТЈА: Шта хоће они од професора, господин Воја?

ВОЈА: Не знам шта хоће. С Петровићем сам говорио кратко. Само, каже, уживај и брини о поезији; о свему ћемо разговарати када се видимо. То је било преко телефона.
Ђаво да их носи!

АВДОТЈА: Професор је цело поподне био узнемирен. Само нешто мрмља и пуши. Ја сам три пута пепељару износила. Није добро, господин Воја! Није добро

ВОЈА: Авдојџа Васиљевна; бојим се да је све кренуло наопако. Није за мене важно, ја и онако нисам ни за шта. Али, тата! Он као да упорно гледа некуда изнад наших глава. Ја, лично, тамо видим само мрак. Ипак, знате, тешко би ми пало да се разочара. А они могу свакога да слома! Све друго су бајке.

АВДОТЈА: *(Послујући око сћола)*
Несрећа, господин Воја. И краја нема. Отаџбину једну, изгубила сам; људи, које сам волела, нестали. А ево, сада, стиже ме и овде исто. До зида нас притерали...

ВОЈА: Авдојџа Васиљевна, ово нико не зна, и не сме да зна, а вама морам да кажем. Кад је било да се потпише, ја сам њих молио, и обећали су ми да неће, ако ја потпишем, тражити од тате. Рекли су, биће доста да ти потпишеш, Сима Петровић је рекао, а професора нећемо узнемиравати. Он је мени, значи, обећао, а ево опет му није доста. Опет долази да тражи нешто.

АВДОТЈА: Ђаво увек дође по своје, не може се ту, господин Воја, помоћи, знам ја. Увек дође.

ВОЈА: Кад су рекли да од тате неће тражити потпис, ја сам онда потписао, мирне душе, Нисам размишљао, јер сам знао да би се он одупро, ако би од њега тражили. А тада би га они уништили. Уништили би сву његову снагу, уништили би сва његова уверења.
Мени је та његова снага, и ненамерно, много зла нанела, али ја не бих могао да поднесем да гледам како се руши.

АВДОТЈА: *(Завришава пошћављање)*
Драги мој господин Воја, нема ту мудрости, има само трпљења. Ако је време за несрећу, она ће доћи. Све што ми радимо није важно, сви ми стојимо пред несрећом, можда само један корак.

Звоно на вратиима. Воја се џрџне.

АВДОТЈА: Отворите, господин Воја. Ја ћу јавити професору и госпођици Елеонори.
(*Звоно. Авдоија се џрекрси*)
Господи, Господи!
(*Излази*)

Воја одлази да отвори. Ускоро се враћа, уводећи ђ. Петровића у џриезарију. Г. Петровић, уијећнуи у џамно одело с џруџама, очигледно се осећа неџријатино саиџи.

СИМЕОН: О! Ово је један, изван сумње, карактеристичан амбијент. Стара београдска кућа. Да, да, млади мој пријатељу, у таквим кућама су се изграђивале наше часне традиције. То је оно што зовемо “добра кућа”.
“Човек из добре куће”, то је мени увек уливало поштовање, и једну дозу поверења. Да, да... то су те наше старе куће. Драго ми је, Војиславе!

ВОЈА: Седите, господине Петровићу, изволите! Тата само што није. Сад ће он.

СИМЕОН: Не смета, не смета, сачекаћемо. Вама младима се увек жури. Ако, Војо, то младост тражи, ако!
А ја сам навикао да чекам. Начекао сам се ја у животу, мој Војкане!
(*Пауза*)
Само, никада нисам изгубио из вида народну мудрост. А народна мудрост каже... “ко чека – дочека!” Тако је то, мој песнице!
Шта је, нешто си ми забринут?

ВОЈА: Не, то јест, у питању је тата...

СИМЕОН: Сви родољуби су данас забринуте, пријатељу. Али – полако! Истераћемо ми змију из рупе! То је наша брига, а ви песници, вама је допуштено да будете мало комотнији. Држава вас разуме. А што се тиче мене лично – ја песнике волим, душу бих дао за њих. У реду, ја сам ту, можда, лаик; шта ћеш, кад бисмо сви отишли у песнике, шта би од државе било?
Ти не мислиш тако, а?

ВОЈА: Нисам рекао... Углавном се слажем.

СИМЕОН: Немој! Чика Сима зна вас добро! Сви ви песници мислите – е, да нама власт падне шака, како бисмо средили ствар! Је л’ тако?

- ВОЈА: Ја не знам, господине Петровићу... можда неки и мисле...
- СИМЕОН: Немој, Војкане, сви ви тако мислите! Знам ја! Ако, ако, ви имате слободу да мислите и измишљате, то је ваше право. А наше је да подметнемо леђа. А?
(*Тајше за енерџично и срдечно*)
- ВОЈА: (*Љубазно-збуњено слеже раменима*)
Па, јесте...
- СИМЕОН: Јесте, него шта! Али, поезија је потребна држави. Док сам био учитељ, знаш, док ме отаџбина није позвала на другу дужност, ја сам се систематски трудио да развијем код деце, код мале деце, љубав према поезији. Јер, узмимо граматику, шта ће њима граматика, па свој језик човек зна и без граматике! Али, поезија, господине мој, поезија!
Узмимо Ђуру Јакшића, частан човек, учитељ, васпитач. У реду, алкохолочар, али, код песника, то је друго; то је тај дерт, или, како да кажем, уопште, то. Једном речју, ми песницима то допуштамо, али они су, зато, нама дужни. Они су дужници државе. И држава од њих очекује! А дугови се морају плаћати, господине!
- ВОЈА: Да, да... А хтео сам да вас питам, то, за тату, он је, знате, доста ослабио, није баш у снази, и не знам да ли ће бити у стању...
- СИМЕОН: То је, мој Војиславе, једна, поштовања достојна, старост. Ми то ценимо, и ми се уздамо у ауторитет те старости.
- ВОЈА: Ја сам мислио, знате... доста је болестан... Хтео сам, у ствари, да питам...
- СИМЕОН: Ништа ти не брини, пријатељу, о свему ми водимо рачуна. То је наша дужност. Нећемо ми професора изложити, једном речју, неком деранжману. Ништа ти не брини. Ми бринемо!
- Улази професор у прајњи Г-це Елеоноре. Сима му прилази жусиџро.*
- СИМЕОН: (*Љућивиши ђејтама*)
Симеон К. Петровић, специјални саветник Министарсва просвете.
- ПРОФЕСОР: Добро вече.
- СИМЕОН: За мене је част да ступим у дом тако угледног српског научника. Могу вам рећи, господине професоре, да Воја не пропусти ни једну прилику да вас не помене у разговору, а ми смо у последње време доста разговарали, је л' тако Војо?

Професор њросѣрели Воју оѣровним њоѣледом.

ВОЈА: Па да, то јест како се узме, много или мало... али, ево, да вам представим своју тетку...

ЕЛЕОНОРА: Госпођица Елеонора Радовановић. Искрено се радујем, господине Петровићу, што сте дошли.

СИМЕОН: Хвала вам, госпођо.

ЕЛЕОНОРА: Ми се видимо први пут, зар не, али ми смо се, дозволићете, преко Воје, је л' тако, на неки начин...

СИМЕОН: Савршено тачно, госпођо.

Улази Авдоѣја, носећи њослужавник.

ВОЈА: А ово је наша, тако рећи члан, то јест домаћица породице.

АВДОТЈА: Авдотја Васиљевна, избеглица испред црвене револуције, руске.

СИМЕОН: О, драго ми је, госпођо. Ја сам, знате, тада радио у комитету за избеглице. Ми смо од свег срца... јер то је било онда, знате, мајчица Русија, додуше покојна, али то је традиција кроз историју... то ће већ професор боље...

ПРОФЕСОР: Изволите за сто, господине.

СИМЕОН: Хвала.

ЕЛЕОНОРА: Изволите, изволите, трпеза је, додуше, скромна, али пошто је сад рат, свуда влада један недопустив неред, па ето и на трпези...

СИМЕОН: О, па то је дивљач! Гле! Како је то дивно! У данашње време дивљач се разбежала, нигде је нема. А за мене је дивљач посланица првога реда.

Почињу да се служе.

После извесног времена. Вечера је у њоку. Г. Пеѣровић одсеца још један комад зечейѣине и сѣавља ѣа себи у ѣѣѣир. Већ се зајѣиурио. Професор мало једе. Исѣѣѣивачки и у исѣѣо време с ѣрезрењем ѣосмаѣира ѣ. Пеѣровића. Воја је нервозан. Пију вино.

СИМЕОН: Молим вас, знате ли ви, они шаљу децу, деца врше диверзије, то су злочинци; деца пале новине по киосцима, цепају плакате, еј, пале камионе! Знам ја све, то се зове СКОЈ, ударају на омладину, хоће омладини душу да загаде, нико отаѣбину не поштује! Али, отаѣбина ће се постарати да њима сабије рогове.

ЕЛЕОНОРА: Да, што се тога тиче реда мора да буде. Апсолутно је неопходно. Знам ја шта су деца. Деца су склона неочекиваним подухватима пуним нереда, деца су, допустићете, склона расулу. То је паклени комунистички план, регрутовати децу за авангарду анархије. Знам ја децу. Двадесет пет година сам се с њима носила, и наравно оболела сам на жучи!

СИМЕОН: *(Испијајући вино)*
Отаџбина ће њих гвозедном шапом! Не, то што они раде то је... то је... како да кажем... не само подло, у реду, али какав је то стил, молим вас, сипати човеку отров у шприцер! Говорим о господину Космајцу, оно прошлог месеца, у бифеу код Сикимића. Па молим вас лепо, јесмо ли ми... јесмо ли ми... како се оно каже... јесмо ли ми Борџије, или тамо неки италијански апотекари, тровачи! Нека ми уважени професор опрости, ја залазим у његову парцелу, да се тако, у једној народској фигури, изразим. Али, одмах се ограђујем, ја говорим о историји, с обзиром на то да су Талијани наши савезници, значи, поштовања достојна нација. Но, то је данас; а онда Талијани су били нешто друго, огрезли у један католички средњи век. Не, ни речи, код нас је друго, наравно; ја то говорим смело, ја се слажем са историјском науком, то су доказане чињенице. Симеон Немања, Свети Сава, отац српске писмености, додуше свештеник, али православни. То је култура, господо! Најмоћније царство на Балкану, ево ту је професор, па нека каже. Сад, Душана да и не помињемо, Стефана Душана. То је био капацитет. Ако украдеш десницом – на пањ! Сеци десницу! То је био ред! Полиција и просвета!

После извесног времена. Вечера још њираје. Г. Пејировић је још црвенији, њије вино.

СИМЕОН: Господин Вујковић се возио мотором, и онда кажу, није народна власт. А могао је да се вози аутом, господо. То је пропаганда! Црвена!
И, он иде авалским друмом. Пазите! Осам сати. Он иде на посао, на Бањицу. Кад, иза окуке, заседа. Црвени бандити. Па не, то је нечувено! Срећом, тај олош не зна честито ни да пуца, војни бегунци, скитнице, ко зна! Можда Јевреји! Невероватне ствари! Не знате ви.
(Пије)

Али, то је недопустиво! Па онда, то цепање плаката, немачких прогласа. Немци су раздражени, они траже ред, што је разумљиво, они пишу плакате. Ви знате Немце, професоре, кроз историју; Немци, брате, траже – ред, ред, и ред! Или – ред и рад! А Срби, брате, никако не могу да се навикну! Знате шта: ја бих основао министарство за ред. Зашто да не? Ви ћете се смејати. Али, професор ће ме разумети, његово око гледа научно на свет, то вам је као један монокл, као једна диоптрија; и кад ствари сагледате научно, онда вам постаје јасно.

А што се тиче тих плаката, ако хоћете, прогласа, то Немце дражи. Замислите ви: они обдан штампају – бандити обноћ цепају! Не, то је за наш народ карактеристично, пословично! Ту мислим, ви професоре погађате, на Скадар на Бојани: радници обдан граде, а народ обноћ разграђује! Само што у овом случају не могу да кажем за плакате “разграђује”, а “расцепује”, то не би било књижевно, ту би ме Воја већ узео на зуб; али, фигура је ту.

Уосталом, ви можда предосећате, ја у овом случају имам један нарочит разлог. Ево, имам ту, где је, аха, ево, нов плакат, свеже одштампан. Ви већ погађате, то је моја мала слабост, ја скупљам плакате. То ми дође као нека пасија, то је, тако, мој мали порок.

А добијем их директ из штампарије – из машине. Имам везе у штампаријама; знате, Министарство просвете...

После извесног времена. Вечера је љри крају. Симеон много једе и љије. Воја је нервозан, много љије. Професор се скоро ничега не доћиче. Авдоћја са несћокојсћвом љогледа у љрофесора, а Елеонора љраћи с љажњом излађање расћричаног Симеона Пећровића.

СИМЕОН: Шта ми желимо? Ја се приближавам, полако, теми о којој сам хтео са вама да поразговарам, господине професоре. Шта ми желимо? Ми желимо оно што сваки уљуђен човек жели, једном речју, човек који се може похвалити извесном дозом цивилизоване пристојности у свом Weltanschauung-у. Будимо мало далековиди, господо! Да, у реду, Немци су ту, окупација, је ли? Добро. Али ја вас позивам поново да додате мало далековидости погледима којима покушавате да продрете у будућност. Окупација има један статус, сасвим привременог карактера, а главна опасност, господо, то је опасност... ви већ погађате моју мисао... то је опасност од – комунизма.

Ево, међу нама се налази особа, допустите госпођо да се вашом поштованом личношћу послужим као примером којим ћу поткрепити тежину својих речи, међу нама се налази особа која је лично искусила последице слома једне поштовања достојне царевине, слома који је изазвао нико други до подмукли комунистички црв који је са беспримерно подлом упорношћу нагризао блиставу царску јабуку док се није распала, ја се надам само привремено.

Ти се, Војо, не љутиш што се ја изражавам овако фигуративно, са извесним прикривеним песничким склоностима, али ја се овде осећам заиста пријатно, и дозвољавам својим речима да мало слободније залепршају.

Али, да се вратим на ствар: међу нама се налази особа која је... која је... на својим леђима осетила последице једног тешког друштвеног хаоса, а ко је за тај хаос одговоран? Одговор је сувишан. Али никада није сувишно изговорити паклено име “комунизам”, као упозорење и опомену! Сетите се како је цела Европа скупљала прилоге за гладне у Русији!

Ево, допустите ми да замолим госпођу, ево, реците госпођо, ја вас молим!

АВДОТЈА: Знате, господине... то су такве ствари... нема ту шта да се прича. Живот ће прегазити и ружно и лепо, звао се он комунизам, или како било.

Сви ти догађаји... све се то ваља преко нас, господине, и не пита нас за мишљење. Не пита чак ни политичаре. Ја сам била у Русији, царској Русији, таква дама да бисте се ви зачудили, али не треба говорити... А људи међу којима сам живела... ви их овде нисте могли срести, сви су у Париз отишли, схватили су на време оно што сам ја схватила мало касно... А и ви ћете то морати да схватите.

СИМЕОН: Госпођо, ја вас разумем! Ни речи! Ја разумем ваше стање. Али, треба ту поверења, госпођо. Ви сте поштени, дозволите да кажем, простосрдачни. Ви се не љутите? Али, треба имати мало лукавости, па прозрети ову игру. Видите – Немци. Они мисле да су нас поробили, да су освојили животни простор, то је једна фикс-идеја. Ја ћу вам открити суштину те ствари. У питању је лукавост, национална лукавост, госпођо. Јер како би се српски народ одржао на овој ветрометини кроз векове, без једне националне лукавости, је л' тако, професоре? Како би се припремио за мисију коју му је историја наменила за стварање једног моћног балканског царства, ја идем далеко, али то је идеја, госпођо!

Дакле, ево у чему је ствар; ми користимо Немце, да, користимо их као брану против комунистичке опасности. Имам смелости да направим овакву фигуру – они су “лауфери” у склопу наших лукавих, далекосежних планова!

Јер, знате ли ви, ко ће победити у овоме рату? Ја вам то говорим у пола гласа, као људима поверљивим. Енглеска, господо. Енглеска ће победити, као увек, и донети нам поново праву слободу, оличену у пристојној, разумној и уљуђеној грађанској демократији!

(Издучува се и искаши чашу вина)

Ја сам се малчице распричао... Али, дозволићете, овај зец, па ово вино... то човека, брате, разгали. А ми, Срби, имамо ту пасију према печеном месу.

ЕЛЕОНОРА: Не, господине Петровићу, ја сам хтела да вам кажем, иако је касно, ја сам вас неуморно слушала, јер ваше речи, признају, делују просто охрабрујуће, оне падају као мелем. Знате, ја сам жена, рећи ћу то отворено, у годинама, и ја сам почела да губим наду... тај хаос, тај стални страх да бандити не закуцају на врата. Ја често ноћу не спавам, ја то први пут признајем, ја своје укућане не желим да декуражирам, али та стрепња, та несигурност, то је неиздрживо. Ја их сањам, ја их сањам како ноћу проваљују у моју собу, снажни, длакави, са црним прљавим ноктима, ја осећам у сну како дахћу, осећам задах који им испарава из раздрљених груди. Знојаве кошуље су им залепљене за тело, они ломе намештај, они цепају моје шустикле, цепају, цепају!

Али, ваше речи уливају наду да ће здраве снаге овог друштва победити.

СИМЕОН: Да, ми ћемо победити. Ни ви, ни остало поштено грађанство нема разлога да стрепи. Ми смо српски народ опоменули. Ту мислим на апел што су га потписали сви највиђенији српски грађани, на челу са академицима, научницима, еминентним уметницима, песницима и тако даље. Сви они били су једнодушни, то су најмудрији људи нашег народа, сви су они без резерве осудили разбојничке и рушилачке акције групице црвених бандита, бољшевичких слугу. Професоре, ја се извињавам, ваше име није међу њима, али то је само зато што смо поштовали ваш мир и ваше године, а и зато што сте нам ви дали достојног наследника свог имена, тако је Војо, немој да црвениш, достојног наследника чији потпис стоји, ако тако смем да кажем, раме уз раме са потписима наших најумнијих глава.

Али, ја ћу вам одмах признати, професоре, да ми, ипак, не можемо да се одрекнемо старих проверених ауторитета, и ви ћете то одмах схватити када вам ускоро изложим циљ своје посете.

Авдоија уноси кафу.

СИМЕОН: О, хвала вам. Вечера је заиста била изврсна и време је у пријатном разговору тако брзо протекло. Замало да заборавим, имао сам једну малу жељу, ево, уз кафу, ако би Воја хтео да нам прочита неку нову песму, то би онда било, како да кажем, то би била права посланица једне интелектуалне вечере. Знате, једна од најдражих ствари за мене је то што могу да се похвалим да уживам извесно поврење наших младих интелектуалаца, нарочито песника, а Воја ми је од свих њих најдражи! Ајде, Војо, немој да се снебиваш, немој да те сад стари чика-Сима моли!

Воја који је исио мно́го чаша вина устјаје несиђурно, ђомало се клаићећи.

ПРОФЕСОР: *(Који више не може да се уздржава)*
Војиславе, седи! Ни речи! А, ви, господине Петровићу...

ВОЈА: *(Грчевитио му ујада у реч)*
Не! Дозволи, тата! Ти никад ниси дозвољавао, увек си гушио, тата! Али, час је дошао! Ти ниси хтео да будем песник. Али, ти не можеш да угушиш то у мени. То је јаче, то је вулкан, тата! Од детињства преживам туђе мисли, да, опрости, ја то нисам желео. Желео сам да будем песник, а постао сам кукавни доцент. Преживао сам туђе мисли, да, сварене већ безброј пута. Понедељком, средом и суботом, у слушаоници, повраћао сам од три до пет те мисли. Ја молим за опроштај, тата, неоспорно, ја молим, али ја сам могао да ставим оглас: уважени доцент, Војислав, ха, ха, Воја Д. Радовановић, повраћа понедељком, средом и суботом од три до пет! Ја све молим за опроштај, ја увиђам, у реду, то је испад, али ја већ петнаест година горим од жеље, добро, од потајне жеље, да побацам све те папире, те уредно исписане папире, пуне мудрих цитата, мене ова крута крагна већ годинама гуши, молим, то је неуљудно, ја ћу вас замолити, опростите, опрости тата, можда ту нико није крив, али ја већ дуго осећам једну непристојну жељу да побацам све то. И ја ћу ту песму прочитати! Није важно да ли је лоша, ја сам целу ноћ над њом преседео, све ми се скупило... Ево, ту је негде, господине Петровићу, обратите пажњу, то је нова песма, то је све што могу да вам кажем. Све је то можда непристојно... опростите... али ја то морам да прочитам...

ПРОФЕСОР: Војиславе! Сместа одлази у своју собу, а ви, господине...

СИМЕОН: Ја вас молим, професоре, да саслушамо, апсолутно да саслушамо! Воја говори из душе, ја осећам, у њему нешто превире, ја познајем младе људе, он је узрујан, али ништа, ништа. Ништа није било! Напред Војо! Читај!

ПРОФЕСОР: Чујеш ли ти... пијана будало!...

ЕЛЕОНОРА: Али, дозволи, Дамјане, ти то не смеш! Ти га гушиш! А сем тога, пази! Ја инсистирам.

АВДОТЈА: *(Тихо)*
Баћушка, стрпите се, морате се смирити, овај човек је опасан, пустите, ускоро ће и онако отићи...

ВОЈА: Ево! Ја молим тишину! То је, на неки начин... Ево!
(Конценџирише се. Прилично велика ѧауза. Примеса ѧи-јансиѧа ишчезава из ѧеѧовеѧ ѧласа)
“Одјек смо давног, заборављеног гласа,
Избледелог лика, ослабелих моћи,
За право поприште недорасла стаса.
Нека нам опросте они који ће доћи!

Под корацима нашим тле се слама;
Бољим путем не могамо поћи.
Станиште наше, станиште је срама.
Нека нам опросте они који ће доћи!

Магла и пустош; заборављене стазе.
Ни једног пута, до пута ка самоћи.
То није поза – ноге у празно газе.
Нека нам опросте они који ће доћи!”

Нико не ѧрекида ѧишину. И Воја је сад мало збуњен. Песма се завршила и ѧеѧове снаѧе су с ѧом ишчилеле. Сви су у малој недоумици.

СИМЕОН: Ја морам да узмем реч да бих изразио извесну недоумицу. Да. Морам рећи праву реч. А то је – сумња. Ово је, Војо, нешто ново и неочекивано. Ја морам да затражим објашњење.

ВОЈА: Ја вам могу дати објашњење, као грађанин, у смислу, разумете, јавних дужности, ја пристајем и схватам, реч је о лојалности... али као песник, дозволите, ја не одговарам вама... То не значи да се ја одричем, напротив, ја сам вам дао свој потпис, и ви ме не можете спречити...

СИМЕОН: Ово је један неочекивани обрт... Ја не знам, господине професоре, како ви гледате...

ПРОФЕСОР: *(Тресне шаком о сѝо)*

Е, сад је доста! Доста! Јесте ли ме разумели! Доста је било спрдње!

СИМЕОН: Молим? У питању је био неспоразум! Моје намере нису никако биле у смислу спрдње... Јер, ово је...

ПРОФЕСОР: Реците зашто сте дошли овамо? У две речи! И изволите отићи својим путем!

СИМЕОН: Ја сам изненађен! Дозволите да посумњам... ви сте, можда, уморни... можда несвестица, или нека врста нервозе... Ја не знам како да тумачим ваше речи. Ја сам желео да сарађујемо, у смислу апела... неколико чланака у смислу комунистичке опасности, онако, кроз историју, али ваше држање буди у мени...

ПРОФЕСОР: *(Сав дрхти)*

Ја вас молим, господине, да ме поштедите сувишних речи, а што је пре могуће и свога присуства!

ЕЛЕОНОРА: Дамјане, ја сам поражена!

ПРОФЕСОР: Ти да ћутиш!

СИМЕОН: Моје изненађење се граничи... једном речју, ово је за мене неочекивано... У мени се буде врло непријатне сумње. Једино ако није... Дозволите да вас још једном упитам... да вам није зло, или нека врста несвестице... У том случају...

ЕЛЕОНОРА: Господине, ја вас неизоставно молим за опроштај. Ви ћете то разумети. Мој брат је слаб, мало је више појео, оптеретио се, а дијафрагма врши, знате, на срце врло непријатан притисак...

ПРОФЕСОР: Доста, доста! Ја захтевам да сместа напустите ову кућу! Чујете ли? Сместа!

СИМЕОН: Ја ово не разумем господине, и жао ми је што ће овај неспоразум изазвати...

ПРОФЕСОР: Напоље!

СИМЕОН: *(Мења ѿон)*

Господине, ви се заборављате! Чувајте се! Ви говорите са званичним лицем. Ја представљам државну власт!

ПРОФЕСОР: Доста је те ваше власти! Ем, Немце морамо да трпимо, ем још терор домаћих полуидиота!

СИМЕОН: Како? Како сте рекли?

ПРОФЕСОР: Терор домаћих полуидиота! Тако сам рекао!

СИМЕОН: Богами, ово ће по вас лоше да се сврши!

ПРОФЕСОР: Шта мислиш ти... ти... малоумниче. Мислиш, ја сам Воја? Је ли? Жао ми је само што нећу доживети да гледам кад вас буду вешали!

СИМЕОН: А тако, значи! Друкчије ћемо ми разговарати!

ЕЛЕОНОРА: Господине Петровићу, то је забуна, верујте мени, он се мало претоварио...

СИМЕОН: Не, не, госпођо! Ни речи!

(Професору)

Ја вас оптужујем! Ви сте симпатизар! Можда и члан! Бољшевик! Довео ме на вечеру, а само ћути! Наћулио уши, државне тајне да испипа! Ја вас оптужујем! Видећемо ми! А сад прекидам сваки разговор, али вам могу рећи да не напуштате кућу! Ни под каквим изговором!

(Излази)

Сушрадан. Професорова соба. У једном ућлу седе Авдоија и Елеонора и нешто шапућу. Воја нервозно шета у дружном крају. Професор седи у фојетли, пуши велику цигару и прелистава новине.

ВОЈА: Како се то глупо замрсило... Не... ја не могу да верујем, тата, ја не могу да верујем да не постоји неки излаз...

ПРОФЕСОР: *(Преко новина)*

Ама, шта је вама, људи? Је л' ово парастос? Шта ли? Шта сте се ту скупили, шапућете? Шта си се ти узшетао? Не могу новине на миру да прочитам. Шта је? Као да нешто чекате?

ВОЈА: Ма не, тата, то је просто једна мала нервоза...

ПРОФЕСОР: Не, то је једна обична, глупа паника! Зар зато што сам избацио из своје куће оног малог подлаца, зар је то разлог да се прави паника? Зар због тога не могу на миру новине да прочитам?

Видим ја шта је. Ви чекате да се нешто деси. А шта има да се деси, питам ја вас? Шта? Ајде, реците, шта то треба да се деси зато што је Дамјан Радовановић, члан Енглеске краљевске академије, члан Немачког историјског друштва, дописни члан Прашке академије наука, члан Историјског института у Њујорку и редовни члан Српске академије наука, шта по вашем мишљењу, треба да се деси зато што је тај

човек одстранио из своје куће једно мало полицијско њушкало које се издаје за службеника неког тамо окупацијског министарства просвете? Шта?

Ја вас молим да ме оставите да на миру прочитам новине и попушим своју цигару. Јер после тога морам да седнем да радим.

Зачује се звоно на улазним вратима. Сви се њиргну, али нико не њолази да отвори. Сви са стирејњом гледају у професора.

ПРОФЕСОР: Па шта је сад? Неко је звонио. Хоћете да ја идем да отворим?

Поново звоно.

ПРОФЕСОР: Ви терате комендију! Војиславе, иди, отвори врата!

ВОЈА: Али... тата, зар је могуће да не постоји неки излаз?...

Поново звоно.

Елеонора ђушке излази на врати, Воја вири за њом.

У собу улази Рака Јездимировић, човек старији али изванредно очуван, елегантан, вишка стаса.

ПРОФЕСОР: Гле, гле! Рака Јездимировић!

Авдоија и Воја се одишуњају из собе њошњо се њоздраве са њ. Јездимировићем.

ПРОФЕСОР: Па види како је млад, па како се дотерао! Смо ти цвет у рупици фали. Мора да се нешто крупно десило кад си се ти сетио онемоћалог Дамјана. Или си и ти одсвирао своје, па сад посећујеш остареле пријатеље?

Пољубе се.

РАКА: Гле ти старог заједљивца! А како срце, како ноге?

ПРОФЕСОР: Ма шта ће ми сад срце и ноге кад се машинерија истрошила. Остало ми је једино ово мало мозга, и снаге кол'ко да држим перо, па то користим да напишем још један рад. А, ти? Је л' још сликаш или се, не дај Боже, бавиш политиком? Или, можда, и једно и друго? Нисам видео твоје име међу потписницима оног жалосног зпела. Нису ти тражили, а?

РАКА: Е, баш ми је драго да се добро осећаш...

ПРОФЕСОР: Хоћеш нешто да попијеш? Тојесте не "нешто". Имам само ракије.

РАКА: Хоћу.

ПРОФЕСОР: Ено, тамо, на комоди. Узми сам, молим те. Сипај и мени. И, шта рече, чиме се сада бавиш?

- РАКА: Па, по мало сликам. Али, морам да радим, јер од сликања не могу да живим. Ко ме је данас до сликарства. Сад сам у Министарству просвете.
- ПРОФЕСОР: Шта кажеш? У Министарству? Што се тиче твог Министарства, могу да ти кажем само једну ствар...
- РАКА: Знам шта можеш да ми кажеш. Оно исто што си рекао Сими Петровићу.
- ПРОФЕСОР: Шта, ти знаш за тај глупи инцидент? Ма пусти, молим те! Испео сам будала што сам га примио у кућу. То не могу да прежалим. У ствари, Воја... Али, нећемо сад о томе! На све то не вреди трошити речи.
- РАКА: На жалост, мораћемо на то да потрошимо мало речи. Због тога сам и дошао, Дамјане.
- ПРОФЕСОР: Због тога? Да нећеш и ти, можда, да ме наговараш на неку сарадњу са овим криминалним властима? У том случају...
- РАКА: Чекај, чекај, молим те! Полако. Морамо да се објаснимо. Знаш ли ти ко је Симеон Петровић? Он ради, додуше, у Министарству просвете, али он је тамо делегиран директно до стране Специјалне полиције. Он је некада био учитељ, и тако даље, али то није важно. Чекај, не прекидај ме! Молим те, дозволи да кажем, све до краја.
Дакле, он ради за Специјалну полицију! И то врло поверљив човек. Он је отишао и направио галаму, оптужио те као непријатеља поретка! Ти си, очигледно, нешто говорио против власти, можда си га и лично извређао...
- ПРОФЕСОР: А шта ти мислиш? Измарширао сам га! Из-мар-ши-рао! Одмах сам га прочитао.
- РАКА: Па дабогме. Сад ми је јасно. Е, јеси луд, Дамјане! Знаш ли шта може теби да направи тај... тај кретен Петровић. Он је целу ноћ копао по архивама. Он је пронашао два твоја чланка, један из четрдесете, један из тридесетосме. Да, пријатељу, два твоја заборављена чланка у којима се ваљда говори нешто против фашизма, шта ја знам, и показао то тамо, као илустрацију твог непријатељства, и шта ли је напричао, ја не знам, испео си симпатизер комунистичког покрета!
- ПРОФЕСОР: Чуј, Рако, мене све то ужасно замара! Ја нећу да дозволим себи да мислим на те бедне политичке смицалице.

РАКА: Шта је теби? Ти си потпуно полудео! Ти ниси свестан каквој се опасности излажеш! Неопходно је што хитније предухитрити Петровића. Ја сам предузео већ неке кораке. Молим те да ме саслушаш до краја. Ситуација је крајње клизава. Видиш ли ти шта се ради по Београду. Логор на Бањици је већ пун. Немци траже таоце.

Него, пази овако. Постоји један начин који мора да упали. Ја сам већ припремио терен, говорио сам у Министарству. Њима треба подршка интелектуалаца, ауторитета, разумеш? Ја сам тамо свашта напричао о твојој лојалности и тако даље. Рекао сам да си обећао сарадњу, у ствари један чланак који ће говорити тако нешто отприлике о разорном деловању большевизма на европску културу, на тековине европске просвећености и тако у том смислу. Па сад треба то на брзину нешто спетљати, ако може ту, на лицу места, па да ја то однесем, и онда имамо адут. Ја бих средио да то још сутра изађе у *Новом времену*, и онда Петровић може да се убрише.

ПРОФЕСОР: Јеси ли ти пијан? Знаш ли ти, бре, ко је Дамјан Радовановић? Ти тераш спрдњу са мном! Или су те послали да по сваку цену извучеш од мене чланак против комуниста. Кад већ она гњида то није могла.

Е, не дам чланак! Не дам! Зар ја да се уплићем у те игре? Хоћеш ли Дамјана да наведеш на труле даске! Јок!

Је л' комунисти сарађују са Немцима? Не.

Је л' ваша власт сарађује? Да.

Не интересује мене да ли ће комунисти да узму власт. Али ја нећу да дозволим да правим од себе пачавру! Ни за чију љубав!

РАКА: Ма шта вичеш? Стани! Ти као да си с Марса пао! Ја ти живот спасавам човече, или у сваком случају, спасавам те тамнице! Није, бре, важно ко с ким сарађује. Баш ме брига! Реч је о томе да се спасеш непотребног мрцварења, затвора!

ПРОФЕСОР: Шта? Зар један од првих научника ове земље да стрепи од инсинуација једног полицијског подлаца! Од последњег шљама! Стидео бих се своје седе косе! Нећу ни прстом да мрднем!

РАКА: Па не мораш да мрднеш. На крају крајева, ја ћу да напишем. Ти само потпиши.

ПРОФЕСОР: А, је ли...? Да те питам нешто...

РАКА: Питај. Све ћемо уредити.

ПРОФЕСОР: Како напредује онај твој циклус слика? Онај што си га започео још тамо, пре рата?

РАКА: Ма чекај! Какве слике? Који циклус?

ПРОФЕСОР: Сећам се да си имао скице за низ слика... са темом: "Страдања српског народа 914-918". Па то питам, како напредује тај посао?
(Пауза)

РАКА: (Насмеје се кисело)
Баш си неозбиљан.
Добро. Смислио си провокацију, и шта сад? Шта треба да ти кажем? Да сам недоследан, хуља? Само реци, шта ти је по вољи?

ПРОФЕСОР: (Уморно)
Сам ти знаш...

РАКА: (Изнервирано, под ѿемјерајћуром, али са ѿризвоком ѿравдања)

Ја се нисам зарекао, знаш, да ћу страдања српског народа сликати на сопственој кожи! Ако свет оболи од лудачке склоности ка уништавању, ја му свој разум и своја осећања нећу стављати пред ноге. У име чега да ја своју нејаку, а за мене, дозволи, драгоцену егзистенцију, излажем бруталности сила које се овде боре.

(Пауза)

Да, да! Једни се, свакако, боре за разумнију и праведнију власт. У реду! Познајемо ту фразу. У реду! Али, дозволи ми да имам право да не будем сигуран у то да је иједна власт довољно праведна и довољно чиста, да бих ја због ње парадировао чистотом својих уверења и драговољно дао за њу главу!

Не бих ја људске главе тако олако давао за идеологију и нове поретке, па макар у питању био најлепши између свих поредака који је неко замислио у својој доконој добронамерности.

(Пауза)

Ја тако мислим, а ти мисли како хоћеш!

(Пауза)

Српски народ је страдао! То је чињеница. И ја сам као уметник говорио о тој чињеници. И шта хоћеш? Дозволи да се ту исцрпљује одговорност једног разумног човека.

Шта хоћеш, да изађем на Теразије, под вешала, и да вичем: доле окупација, доле рат, доле пакт, доле логори, доле Европа која глође властите кости! Да вичем, ја сам за

правду, пуцајте у јуначке груди, да раздрљим кошуљу, да поцепам дугмета, кравату и то! Је ли? Хвала, лепо!

(Пауза)

Или да идем у шуму, да се вучем по пећинама, планинама! Да припремам нечију власт, да припремам долазак правде! А?

Доста ми је! Доста ми је ујединитеља и ослободилаца! Витезова на белим коњима! Доста!

Постоји само једна ствар која ми је преостала. То је ово мало свести и разума. И ја то хоћу да сачувам, да то поштедим од мучења, од батинаша! Ништа лакше него изгазити, унаказити, једну људску лобању.

(Пауза. Резиђнирано, уморно)

Ма то је све јадна опсена, једна спрдња. Могу да потпишем шта год хоћеш. Све то нема апсолутно никаквог значаја. Треба се неоштећене лобање провући кроз тај шљам, који се са слепом јарошћу мува по овој несрећној вароши. То је једно мутно, отровно клупче прљавих мотива и страсти. Не. Потписујем све што треба! Све! И не трепнем!

ПРОФЕСОР: Ти! Друго си ти! Ти си сликар! Сети се шта каже онај писац што си га хвалио пре рата, сети се: “Ја сам теби увијек говорио – трговачки помоћници, угођачи клавира, декоратери излога, бријачи, сликари, све је то једна те иста сумњива врста људи! Све су то вјештаци, који раде искључиво руком!”

Према томе, видиш, прочитао вас је.

А зар ти мислиш да ће Дамјан Радовановић, који је педесет година непрекидно цедио све снаге из себе не би ли улио коју кап знања и науке у ову малу источну деспотију на периферији Европе, зар ти мислиш да ће тај Дамјан Радовановић, под седом косом и пред судњим часом, да се превари и да се уплаши подрепаша једне кукавне и кукавичке власти, једне карикатуре!

РАКА: Ти си се занео! Ти не знаш шта говориш! Ти си сенилан! А време лети! Не кошта те ништа. Ко зна шта ће с тим комунистима бити. Можда ће им се сваки траг затрети у овом идиотском рату. Потпиши, па да трчим у Министарство и у штампарију. Да предухитримо Симу. То је важно. Знаш, бре, шта се ради по Београду! Врше се рације! Купе се таоци! Интелектуалци! Бањица их је пуна! Врше се стрељања! Довољно је на неког прстом показати. Видиш какво је време! Сместиће ти она гњида да те одведу тамо. На Бањицу, код оног звера Вујковића; то би било идиотски, бесмислено...

ПРОФЕСОР: Ма иди, молим те! Мене да одведу! Дамјана Радовановића да одведу на Бањицу, због инсинуација оног подрепаша. Знаш ли ти, човече, шта сам ја учинио за науку ове земље? Знаш ли ти да има у свету научника који за ову земљу знају зато што ја у њој живим и пишем!
Ја одбијам да о тој теми даље разговарам!

РАКА: Ми се не разумемо. Ти си фанатик.
(Пауза. Другим тоном)
Спушта ми цитате о сликарима! Паметњаковић! Увек си ти био најпаметнији. Букова глава!
(Унесе му се у лице)
Страдаћеш, човече! И шта ћеш доказати?
(Пауза)
Ја идем. Не знам шта да ти кажем...
(Код вратица)
Здраво.
(Излази)

ПРОФЕСОР: Мене на Бањицу! Слугерања!

Професорова соба. Ноћ. Професор седи за радним столом и пише. Тишина.

Звоно на улазним вратима. Професор дигне главу за тренућак, па се одмах тоново удуби у рад. Поново звоно. Професор дигне главу, али механички, као да не схвата одакле сад њај звук.

Вратица на соби се отварају, улазе два агента, а за њима се појављују Авдојица, Елеонора и Воја, очигледно пробужени из сна.

I АГЕНТ: Вид' болан, овај још бдије!

II АГЕНТ: (Показује лежишмацију. Руцима, равнодушно извергла)
Специјална полиција. Ви сте ухапшени. Можете понети ћебе и цигарете.

ПРОФЕСОР: (Са огромном неверицом, сирого)
Молим?

II АГЕНТ: Можете понети ћебе и цигарете.

ПРОФЕСОР: Какво ћебе? Ко сте ви?

I АГЕНТ: (Као дејетију с којим не вреди губити време)
Ај' бола' стари не бобоњај...

ВОЈА: Господо, допустите, ово мора да је нека, како да кажем, нека забуна, збрка... то треба разјаснити...

II АГЕНТ: Ти одби, и не причај много!

I АГЕНТ: Стара, ако'ш донијет човјеку ћебе; а ти стари, ајде!

ЕЛЕОНОРА: Дамјане, Дамјане! Рекла сам ја да ће они провалити једне ноћи.

Авдоија узима са креветџа ћебе и ђуџке ђа савија, итражи по фијокама циђарџе.

ПРОФЕСОР: Ма шта ви хоћете? Да ме ухапсите? Мене да ухапсите? Мене?

I АГЕНТ: Тебе, стари, ја кога? Ај' не глуматај и не затежи! Шут' бола' мало.

ПРОФЕСОР: Је л' ви, бре, знате ко сам ја? Ја сам Дамјан Радовановић...

I АГЕНТ: Како не би знао, Дамјане, брате слатки? У налогу лијепо стоји – Дамјан.

ПРОФЕСОР: Ма јесте ли ви свесни ко сам ја? Шта значи моје име?

I АГЕНТ: Има л', стари, у тебе мозга? Лијепо ти кажем... Човјечански! А ти, бива, бобоњаш!

ПРОФЕСОР: Ја сам академик Дамјан Радовановић, професор београдског Универзитета! Члан пет академија наука...

Ађенџи ђа дохваџе и вуку ђа ирема враџима, ђурајуџи укућане. Професор је као у бунилу, као да не схваџа о чему се ради.

ПРОФЕСОР: ... Енглеске краљевске академије, немачког Историјског друштва...

II АГЕНТ: *(Авдоији)*
Дај, бабо, бре, то ћебе, старац ће ти крв проплује, на ладан бетон има да лежи!

Професора одводе у дубину сџана, кроз итриезарију и иреџсобље, ка излазним враџима.

ВОЈА: *(Трчи за њима)*
Станите! Ви не можете човека просто одвести!

ПРОФЕСОР: *(И даље виче)*
... прашке Академије! Историјског друштва у Њујорку...

I АГЕНТ: Шта си се ускопистио, бола', матори? А ти, цвикераш, одби!
Јер ћу ти одма' сасут' та стакла у очи!

ПРОФЕСОР: ... Редовни члан Српске академије наука!

II АГЕНТ: (Гура га. Сасвим је изгубио сриљење)
Доста бре, не сери! Мислиш, ако си матор, мож' да сереш
шта оћеш! Марш!

Изгурају га напоље и залује враћа Воји испред носа.

КРАЈ

Београд, 1970.

*Смрт̄ ѣуковника
Кузмановића*

ЛИЦА:

ПУКОВНИК ЈОВАН КУЗМАНОВИЋ,
ветеран из Првог светског рата

ХРИСТИВОЈЕ, његов брат

ЈЕЛЕНА, Христивојева жена

МАРИЈА (МАЦА), њихова кћи

САША, њена кћи

СПАСЕНИЈА, Јеленина мајка

ЛЕПА, њена кћи, Јеленина сестра

АНА, служавка у њиховј кући

СИНИША МЛАДЕНОВИЋ,
њихов рођак, припадник специјалне полиције

МИХАИЛО (МИША) АЛИМПИЋ,
из старе београдске породице, скојевац

БИРА ЈЕВЂЕНИЈЕВИЋ, црноберзијанац

Догађа се у Београду, у кући Христивоја и Јелене Кузмановић,
за време немачке окупације, током Другог светског рата.

I

САМОВАР ЂЕНЕРАЛА ЧЕРЊАЈЕВА

Дневна соба. Јућиро. Маца и Јелена.

МАЦА: Мама!... Ја мислим да се он неће вратити.

ЈЕЛЕНА: Вратиће се, вратиће се.

МАЦА: Ружно сам га, мама, сањала. Као, идем ја преко једног поља. Пара се диже из земље, а мени се вода цеди низ хаљину. Одједном, из оне измаглице, видим, помаља се он. Ја вичем, Благоје, Благоје, он ништа. Прође поред мене и опет се изгуби у оној магли.

ЈЕЛЕНА: Гуска си ти. Обична гуска.

Маца развија бонбону.

ЈЕЛЕНА: И, доста, већ, с тим бонбонама! Зуби ће ти поиспадати. А твој Благоје, већ ми на глави седи! Одлежаће рат у логору, божемој, као толики други, па ће се вратити. Толики свет је данас по логорима. Зет комуниста! Нек ми се не враћа кући! То му пиши, тамо, у логор.

Маца нервозно узима нову бонбону.

МАЦА: Мама!

Маца ђочиње да ђлаче.

ЈЕЛЕНА: Они раде испод земље, то се осећа. Рију! Ништа у твоју главу не улази. Бонбонице таманиш, једино то умеш. Ако ово потраје, неће бити ни бонбоница, ни нас! И мислиш ли, уопште, да почнеш с тим паковањем?

МАЦА: Мислим, мама. Ја тако желим да одем одавде!

Улазе Ана и Христивоје.

АНА: Госпођа, дошао је госпон Јевђенијевић. Донео је пуно ствари, госпођа, много лепих ствари за јести!

ХРИСТИВОЈЕ: Дајте да видимо то! Нека донесе, нека донесе!

ЈЕЛЕНА: Нека остави ствари, молим вас у предсобљу и нека изволи доћи овамо.

Ана излази.

ХРИСТИВОЈЕ: Ја, дозволи, не разумем то! Истерујеш ту своју пусту госпоштину, као да... Треба бити еластичан, прилагођавати се. Како друкчије да опстанеш у овако мрачним временима. А императив је опстати, зар није тако? Ако је био некад слуга код твог оца, сад може све нас да купи, заједно са...

ЈЕЛЕНА: Доста, молим те! Ја нисам заборавила која сам и чија сам.

Улази Тира.

ЋИРА: Клањам се, добар дан желим!

ХРИСТИВОЈЕ: Па, где сте, Јевђенијевићу, забога? Хоћете да помремо од глади!

ЋИРА: Е, госн Христивоје, мислите ви да је нама лако? Корупција, госн Христивоје, корупција! Свако иште. Одра се радећи, а они седе и ишту! И Шваба иште свој део, и полиција иште, и брадоње ишту, ако их нагазиш у селу.

ЈЕЛЕНА: Молим вас да ми видимо наш посао!

ЋИРА: Скоро да ми се више и не исплати да се овим послом бавим. Не знам колико ћу још издржати... Само, жао ми да вас оставим на цедилу, покојни газда Стојан био ми је добар, такорећи на пут ме извео. Све што знам од њега сам и научио.

ЈЕЛЕНА: Што се тиче новаца, ми новаца немамо; имамо само још нешто мало накита, и, тако, неких драгоцености, мада су све то, уствари, породичне реликвије.

ЋИРА: Па сад, могу и реликвије, мада, право да вам кажем, реликвије су, најчешће, кабасте. Најбоље се котирају златници, па, ако би се нашао још који...

ЈЕЛЕНА: Ма, какви златници, ајте, молим вас! Откуд нама златника?

ЋИРА: Па сад, госпа Јелена, ако ћемо баш да се питамо откуд, оно није да нема откуд, али, ако ви кажете... Па, ајде, с обзиром на покојног газда Стојана, примићемо, овога пута, и реликвије. Али, да знате, идући пут јок, неће моћи.

ЈЕЛЕНА: Шта сте донели, молим вас?

- ЋИРА: Целу поруџбину. Код мене нема да омане. Јесмо ли, до мојега, неки трговци, или нисмо? Кантица масти, од наших сељака, чиста ствар, без бриге. Онда, џакче брашна, пшеничног, злата вреди; ондак, од свињчета бут са бу-брежњаком, нешто вајзбратни и ребара; сто јаја, увијена у новину, цела, и има мало сира и кајкмака. То је поруџбина.
А имам и неке швапске конзерве. То може да стоји, јер ко зна колико ово може да потраје.
- ЈЕЛЕНА: Добро, узећемо све то, ако нам не зацениш.
- ЋИРА: До мојега, да заценим! Па, ја са вама радим скоро с губитком!
- ХРИСТИВОЈЕ: А кафу си заборавио?
- ЋИРА: А, да, и кафу сам донео. Немачка, официрска. Права. То се данас златницима плаћа.
- ЈЕЛЕНА: Ма, какви те златници спопали, уједи се за језик!
- ЋИРА: Добро, де! Да видимо шта сте спремили.
- МАЦА: Нисте нам, значи, од слаткиша ништа, овога пута...?
- ЋИРА: Ево једна кесица прави швапски бонбона!
- ЈЕЛЕНА: Бонбоне ја немам чиме да плаћам!
- МАЦА: Али, мама, само једна кесица...
- ЋИРА: Не треба ништа, то сам ја нашој лепој госпа Маци на поклон донео.
- МАЦА: О, хвала!
(Одмах вади бонбону)
Па, то су свилене!
- ЈЕЛЕНА: Онда, да се погодимо. Ево, има ту неког прстења и на-руквица. На крају кртајева, и то је златно.
- ЋИРА: Да, да, да. Да видимо. Квалитет, да, али, како да вам кажем, то не би могло никако да покрије све трошкове.
- ЈЕЛЕНА: Кожу нам ви гулите, Јевђенијевићу! Марија, донеси ба-бин самовар!
- МАЦА: Али, мама, ти знаш да је то за њу светиња, то би је убило!
- ЈЕЛЕНА: А оће шницле да једе и кафу да пије! Донеси, кад говорим!

Марија излази.

ХРИСТИВОЈЕ: То је ратна успомена, ђенерал Черњајев, знате... једна врста одликовања.

ЈЕЛЕНА: Тешко сребро, уметничка израда, из Русије, из царске Русије! Има му, ваљда, више од сто година.

Враћа се Марија са самоваром.

ЋИРА: Хм, сребро, да, да. Само, до мојега, кабасто је! Кажем ја, те ваше реликвије су кабасте. Ал, добро сад, ајде узећемо. Само...

ЈЕЛЕНА: Шта?

ЋИРА: Није доста. Још не покрива трошкове.

ЈЕЛЕНА: Како? Па, шта ви од нас хоћете? Душу да нам узмете?

ЋИРА: Знате: посао је посао. Ја сам код газда Стојана школу изучио.

ЈЕЛЕНА: (Мрмља)
Храни пса да те уједе!

ЋИРА: Шта кажете то, госпа Јелена?

ЈЕЛЕНА: (Зграби један крај оџрлице која виси Маџи о враћу)
Кажем: Јел ово може?

ЋИРА: (Ойићава оџрлицу на Маџином враћу)
Може. То би било довољно.

ЈЕЛЕНА: (Маџи)
Скидај!

МАЦА: Али, мама, па то је поклон од мога Благоја!

ЈЕЛЕНА: Тим пре! Скидај кад говорим!

Марија скида.

ЈЕЛЕНА: Изволите, господине Ћирице! Јесте ли сад подмирени?

ЋИРА: Хвала, госпођо.

ЈЕЛЕНА: (Виче)
Ана! Ана!

Ана улази.

ЈЕЛЕНА: Скувајте од оне кафе што је господин Ћирица донео.

АНА: Ја сам воду већ приставила, одма ће бити, госпођа!

ЈЕЛЕНА: Скувајте и за господина. Он може попиту у одајама за млађе. Довиђења, господине!

ЋИРА: Довиђења свима!

Ана и Ћира излазе.

ХРИСТИВОЈЕ: Баш добро, можемо кафицу да попијемо, кафица крепи срце, само не ваља претеривати. То никако! Ја сам, на пример, јутрос појео само две рибице и мало ајвара с лукцом и зејтином, одозго сам спустио две чашице шљивовице. Сад, још шољица црне кафе, а уз кафицу ћемо и попушити...

А где ли су остали, где је Сашица?
Зашто се она стално затвара у собу?

МАЦА: Нема јој Мише ових дана. Ти знаш, тата, како је она осетљива, моја Сашица!

ХРИСТИВОЈЕ: Шта може да му се деси? Ко седи с миром код своје куће, ништа не може да му се деси.

Ана уноси кафу. За њом улази Спасенија. Тешко се креће.

СПАСЕНИЈА: Неко мртвило. Нико не долази. Зашто нико не долази?

ЈЕЛЕНА: Па, рат је, мајко, забога!

ХРИСТИВОЈЕ: Седите, мајко, да попијемо кафицу.

СПАСЕНИЈА: Јелена, онај сребрни самовар – то да се из куће не износи, док сам ја жива. Покојникова воља је светиња.

ЈЕЛЕНА: Добро, мајко, рекла си нам то већ сто пута!

ХРИСТИВОЈЕ: Ана, где је пуковник? Зовите га да му се не охлади кафа.

АНА: Господин пуковник су једнако на тераси.

Ана излази.

СПАСЕНИЈА: Јербо је тај самовар мом Стојану ђенерал Черњајев поклонио.

Улази ђуковник.

ХРИСТИВОЈЕ: Седи да попијемо кафу! Шта радиш стално на тој тераси?

ПУКОВНИК: Чистим пиштољ. Затребаће. Хуље су преплавиле Београд! Бар са једним од њих да ми је да се обрачунам, кад већ не могу да будем тамо где ми је место!

ХРИСТИВОЈЕ: Ма, остави се ћорава посла. Кафа ће се охладити.

ПУКОВНИК: Хуље су град преплавиле, Јелена! Хуље, горе од Немаца. То се стреља по кратком поступку! Разумеш? Уза зид, и готово!

ЈЕЛЕНА: Ајде, богати, не причај којешта! Христивоје, крајње је време да почнемо са паковањем. Одлазак на село ми више не можемо одлагати!

ХРИСТИВОЈЕ: Па, јест, многи су већ отишли.

ПУКОВНИК: Пожури! Твоје колеге су већ у Лондону.

ЈЕЛЕНА: Златом плаћамо храну. Као да смо злато нашли на улици.

СПАСЕНИЈА: Само самовар сребрни да се не износи. Јербо, је то њему ђенерал Черњајев поклонио!

Спасенија почиње да дрема.

МАЦА: Ја се највише бојим бомбардовања. А, опет, они тамо руше пруге!

ХРИСТИВОЈЕ: До Прељине ради, ја имам гаранције! Од Чачка, све је у божјој руци, али то се нас не тиче.

Улази Саша. Хоће да прође кроз собу.

МАЦА: Сашице...

ЈЕЛЕНА: Ајде, Саша, и ти треба да се пакујеш!

САША: Опет то ваше путовање!

ХРИСТИВОЈЕ: То је у овој ситуацији, ипак, најбоље решење. Па, зар није тако Јоване. Ајде, сам реци!

ПУКОВНИК: Ништа немој мене да питаш! Ни до сада ме ниси питао. Ја, у сваком случају, нећу ићи.

Улази Лепа.

САША: Не могу да схватим шта вам је наспело с тим селом!

ЛЕПА: Знаш како је сад дивно на селу, Сашице!

МАЦА: Како ће се баба Ружа и деда Милоје радовати!

ЛЕПА: Сећам се оног воћњака иза куће. Сад има бресака.

ПУКОВНИК: А ти би бресака да се наједеш, Лепосава?

Пуковник се диже и њолази.

ЛЕПА: Куда ћеш? Седи с нама!

ПУКОВНИК: Идем да поседим на тераси.

Пуковник излази. Саша излази за њим.

- ЈЕЛЕНА: Христивоје, твој брат се све чудније понаша.
- ЛЕПА: Тешко му пада све ово.
- ЈЕЛЕНА: Па, и нама, ваљда, тешко пада. Имамо и ми душу! Па се опет понашамо нормално.
- ХРИСТИВОЈЕ: Знам да је увек био мало на своју руку.
- ЈЕЛЕНА: Живи у кући као неки злодух. Као да смо му ми криви што је пропала земља! Јесмо ли ми за то криви?
- ЛЕПА: То је склоност ка меланхолији. Понекад сам и ја таква. Па, све што смо волели, то је у прошлости.
- ХРИСТИВОЈЕ: У реду, кафу смо попили, договорили смо се, сада треба мало прилећи пред ручак. А ручак ће данас, надам се, бити као пре рата. Да Бог поживи нашег Ћиру.

Христивоје излази.

Спасенијај се њрѓне из сна.

- СПАСЕНИЈА: Оде! Како тихо сад корача, као да клизи изнад патоса. А некад је био много бучан. Кад иде, мислиш, тресу се зидови! Да оће Бог да ме узме!
(Прекрсти се)
- ЛЕПА: Ко клизи, забога, мама, изнад патоса?
- СПАСЕНИЈА: Ко клизи! Стојан клизи, дете, твој отац!
- ЈЕЛЕНА: Ајде, мама, да се одмориш, могла би и ти мало да прилегнеш пред ручак.
- СПАСЕНИЈА: Оћу, оћу, дете. Помози ми само, ноге ми утрнуле, не држе ме више. Добро, добро је. А Стојан се тако лако креће. Клизи!

Јелена изводи Спасенију.

- МАЦА: Све ми се понекад учини као сан.

- ЛЕПА: А мени, као да су ме пробудили.

Ћира, који носи велику ѡорбу, самовар, иѡид., и Ана. Ана ѓа ѡраѡи ка излазу. Ћира засѡјакује и усѡуѡи је ѓрли и љуби, она се брани и кикоће. Он вади из ѓеѡа Маријину оѓрлицу и даје јој.

- АНА: За мене!
(Љуби ѓа, сѡавља оѓрлицу у недра)

- ЋИРА: Не, ту! Пропашће ти доле.
(Ваѡа је)

- АНА: Не сад, видеће нас!

- ЋИРА: До мојега! Сад је дошло моје време!

II

КАД СВЕ ОВО ПРОЂЕ, КАО РУЖАН САН,
МИ ЋЕМО СЕ ВРАТИТИ И ПОЧЕЋЕМО НОВИ ЖИВОТ

Сашина соба. Саша и Миша.

САША: Страшно сам бринула.

МИША: Успело је. Упали смо у болницу и ослободили га.

САША: Кога?

МИША: Ни ја не знам тачко ко је. Али, то није ни важно. Важно је да је почело! Ми смо, уствари, били у обезбеђењу. Успели смо да их држимо на одстојању неко време, док није ауто са нашим замакао иза угла. У том повлачењу изгубили смо Слобу.

САША: Погинуо?

МИША: Не. Ухватили га. А мој отац се спрема на матурантску годишњицу! Каже, ти то не разумеш! Ти си жутокљунац. Од тог напада више се нисам враћао кући. И нећу се ни враћати.
Донета је одлука да се нас петоро хитно пребацимо на слободну територију.

САША: И ја?

МИША: И ти – Јанко, Света, Миланче ти и ја.

Саша га загрли.

МИША: Буди спремна за прекосутра. У седам, на старом месту. Топло се обуци, и води рачуна да се не издаш пред својима.

САША: Бојала сам се само да не кажу, сутра крећемо; а тебе нема...

МИША: Данас ће Јанко добити последња упутства, па онда, на пут! А после, кад све ово прође, ми ћемо се вратити и почећемо нови живот!

САША: Ти заиста верујеш у то?

МИША: Бићемо срећни, Саша! Сви ћемо бити срећни.

III

КАКО СМО, НЕКАДА, ВЕРОВАЛИ У ОВУ ЗЕМЉУ!

Дневна соба.

Пуковник чистишишишпољ. Расиросиширо је велику крју и по њој је поређао делове расишављеношшишишпоља, канйишцу са уљем, чейишкцу, ишид.

Христивоје чииа новине.

ПУКОВНИК: Објасни ти мени како смо то ми изгубили рат за шест дана? Ајде, објасни! Како? Ја ћу ти рећи. То се зове издаја! Ми, који смо прешли Албанију, ми то знамо, схваташ! Нема изговора, господине министре! Крвљу смо ми стварали ову земљу. Ја сам је стварао својом крвљу, ја лично! А ви сте то профућкали за двадесет година. Па, за шта су, онда, изгинули најбољи синови ове земље, за шта? Ја ћу ти рећи. Ни за шта! Теби говорим, теби господине министре! *(Луја му по новинама. Христивоје не реађује)* Чим сте сели на власт, после рата, најбоље људе сте елиминисали да вам не сметају. И то се, онда, наравно, завршава издајом! Имаш пример у властитој породици. Логички изданак твоје међуратне политике је Синиша Младеновић, типични колаборационист! А његовог оца је пред мојим очима разнела граната деветсточетрнаесте, схваташ?

Кроз собу пролази Ана, носећи два-ири празна кофера. За њом иде Јелена с њуним рукама сивари.

ЈЕЛЕНА: Јел још ту мали Алимпић?

ХРИСТИВОЈЕ: Изгледа да су још у Сашиној соби.

Јелена излази за Аном.

Улази Сјасенија, одевена за излазак, са шииајом и шеширом. С муком се ујуђује према предсобљу.

ХРИСТИВОЈЕ: Куда сте се ви, мајко, упутили?

СПАСЕНИЈА: А? Шта кажеш?

ХРИСТИВОЈЕ: *(Виче)*
Куда сте пошли?

- СПАСЕНИЈА: Идем моме Стојану.
- ХРИСТИВОЈЕ: О, Боже! Јелена, Јелена!
- СПАСЕНИЈА: Ћути! Немој да је зовеш. Она ми неће дати. Стојан ме зове, морам да идем, синко!
- ПУКОВНИК: *(Гунђа)*
Ма иди, бабо, с милим Богом, већ једном!
- ХРИСТИВОЈЕ: Седи, мајко, одмори се .
- Христивоје посади Спасенију у столицу.*
- СПАСЕНИЈА: Неће Бог да ме узме. Неће! Ти мог Стојана ниси волео, знам ја. Бог нека ти плати! А Стојан се у три рата тукао и Србију спасавао, никад у леђа није био рањен. Благо Стојану, те је отишао на време, поштедео га Господ. А, јесам ли вам причала како је Стојан удавио Бугарина у бачви вина?
- ХРИСТИВОЈЕ: Мајко, све ће бити добро, треба само да се одморите, да одспавате мало. Најважније је сачувати добро расположење и у најтежим приликама.

Из Сашине собе долазе Саша и Миша.

- МИША: Добар дан.
- ХРИСТИВОЈЕ: Како је младићу? Како је поштована породица Алимпић?
- МИША: Хвала, сви су добро.
- ПУКОВНИК: Одавно те нема.
- МИША: Па, тата не воли да много излазим, боји се да ми се нешто не деси.
- ХРИСТИВОЈЕ: Исправно. Господин Алимпић је разуман млад човек. И способан.
- МИША: Могу ли да погледам, пуковниче?
- ПУКОВНИК: Мој стари “браунинг”, волим да је чист. Зато ме је увек добро послужио, у рату и у миру. Увек нека хуља натрчи.
- СПАСЕНИЈА: А који беше овај, дете?
- САША: Миша, нано, зар се не сећаш? Мој друг.
- ХРИСТИВОЈЕ: Ајде, мајко, сад да те поведем да се одмориш, Време је.
- СПАСЕНИЈА: А, не! Одо ја сад на гробље.

ХРИСТИВОЈЕ: После, мајко, после, ајдемо сад у собу, да прилегнеш.

СПАСЕНИЈА: Пусти ме, море, знам ја шта радим! Ви светиње не поштујете?

Спасенија се оћима Христивоју и хоће да крене према враћима.

МИША: (Тихо Саша)
Да идем ја?

ХРИСТИВОЈЕ: Чекајте, мајко!

Христивоје ђокушава да задржи Спасенију.

Ућрчавају Јелена и Леја.

ЈЕЛЕНА: Шта је то, опет, мајко? Лепосава, прихвати је!

Јелена и Леја хваћају Спасенију.

СПАСЕНИЈА: Ништа ти не разумеш! Ништа.

ЈЕЛЕНА: Ајде! Ајде! Ни речи више! Ајде! Саша дођи. Мајка њу, знате слуша као мало дете.

Јелена и Леја одвлаче Спасенију.

ХРИСТИВОЈЕ: Ето, старост, младићу... Можда ћемо и ми тако једног дана.

ПУКОВНИК: Мислиш да си далеко?

ХРИСТИВОЈЕ: Сад је на вама, младићу, да наставите тамо где смо ми стали.

ПУКОВНИК: Красну сте им баштину пставили... Зато сам, брате, волео војну службу – нема жена, поштује се ред, избегава се хаос.

ХРИСТИВОЈЕ: Познавао сам и јако сам ценио вашег поштованог прадеду. Био је човек пун елана. То су били они жилави људи који су стварали Србију.

ПУКОВНИК: Слушај, немој да гњавиш човека! Показали сте ви шта знате. Доста ми је ваше демагогије, ја сам то слушао двадесет година, и ја то више нећу да трпим! Нећу!

ХРИСТИВОЈЕ: Па шта сам ја рекао? Шта сам рекао? Извините, мој брат је, сасвим, изгубио нерве, и, ја, просто, не знам шта да кажем на све ово...

ПУКОВНИК: *(Рейтешира њишићољ којеџ је, у међувремену, очистио и склоио)*

Куш! Сад ћу ја да ти пресудим!

ХРИСТИВОЈЕ: Ти си луд! Спусти то! Ја се извињавам, али он је потпуно луд!

Бежи из собе.

ПУКОВНИК: *(Смеје се)*

Кукавице! Колаборанти!

САША: Деда, шта то радиш, забога!

ПУКОВНИК: Угрожава ме, душо, видиш да ме угрожава! Целог живота ме угрожава. Ја ћу га, стварно, једног дана убити. А, шта је он радио деветсто осамнаесте, док смо ми крварили по рововима? Ладио муда на француској ривијери, ето шта је радио! Да имам коју годину мање, не бих ја сад овде седео. Опет бих ја био у неком рову... На неком Мачковом камену.

IV

ИСТОРИЈА ТРАЖИ СВЕЖУ КРВ

Дневна соба у њолумраку.

Улази Леја и њали свећлосћ. Заћиче Мацу, у једној фоћелји, како се ѡрза из дремежа.

ЛЕПА: Шта ти ту радиш, у мраку?
 МАЦА: Придремала. Донела, бајаги плетиво, али мене тако лако савлада сан.
 Тето! Можда ће се он, ипак вратити!
 ЛЕПА: Вратиће се, кћери, вратиће се.
 МАЦА: Тако сам га лепо сањала. Чим сам склопила очи, то ми је дошло. Видим, као, море... Велико, велико море. Погледам, кад, с мора иде велика, бела, лађа. И право на мене! А у лађи мој Благоје! Весео, весео, Боже, како је био весео!

Марија, сањарећи, одвија бонбону и сћавља је у усћа.

ЛЕПА: Е, како је некад било весело у овој кући... А ја сам, у души, остала весела. Само, шта то вреди! Ти и не памтиш Стеву. Био је леп, снажан. Кад је полазио у Француску, рекао је, остави све и пођи са мном. Сећам се, било је то у дворишту, у хладњаку смо седели, љубили смо се. Ти си одрасла, могу то да ти кажем. Притиснуо ме уза зид и љубио. Онда је то рекао: остави све и пођи са мном.
 Ја нисам могла све да оставим. Хтела сам Стеву, али ту, у овој кући, у том хладњаку, да певам с њим за овим столом, сви да буду око мене. А то није могло!
 Најлепше је било кад увече седимо сви око стола, прозори отворени, мирише из баште, а Стева седи уз мене, нога уз ногу и почиње тихо да пева.

Кроз собу ѡролази Саша, носећи неке сћвари.

МАЦА: Саша! Шта ти је то, сине?
 САША: Спремам се и ја за пут. Пакујем своје ствари.
 МАЦА: Дођи мало овамо, дођи! Некад смо нас две тако лепо причале. А, онда, девојчица порасла, мајку заборавила. Само се затвара у своју собицу...
 Сад, кад одемо на село, бићемо мало више заједно, а? Боже, колико цвећа тамо има! Па ћемо нас две опет да причамо. Зашто ћутиш? Зашто само ћутиш, душо?

САША: Па, с ким у овој кући уопште може људски да се разговара? Свако само себе гледа, свако сања своје болесне снове. Видите ли ви на шта личи тај живот?

Маца њлаче.

САША: Зашто стално плачеш, мама, зашто плачеш, смири се, добро, шетаћемо, причаћемо, браћемо и цвеће, и цвеће ћемо брати, добро!

Маца стијежне Сашу у загрљај.

МАЦА: Ти ме, уствари, волиш, јел да ме волиш?
(*Јеца*)
Опет ћемо бити срећни, сви ћемо бити срећни! Тето, и ти ћеш бити срећна! Сви! Сви! Све ће ово проћи, опет ће бити весело, као пре! Мора бити тако!

САША: Хоће, мама, проћи ће, све ће проћи.

Улази Јелена.

ЈЕЛЕНА: Шта је то, опет? Галама! Сузе!

ЛЕПА: Ништа, Јелена, ништа.

ЈЕЛЕНА: Она је полудела.

Улази Ана са њосућем и њочиње да њосијавља сњо за вечеру. Јелена наљло њрекине и њуији све време док се Ана бави у соби.

Ана излази.

ЈЕЛЕНА: Молим те, објасни ми шта се то дешава!

ЛЕПА: Ништа! Сви сте нервозни. И немој да вичеш!

ЈЕЛЕНА: (*Виче*)
Ја вичем? Зар ја вичем?

Улази Ана са осњалим њрибором за вечеру. Јелена оњеи њуији. Ана, у њишиини, довришава њосијављање сњола.

ХРИСТИВОЈЕ: Јел готова вечерица? Јесте, јесте, вредне ручице све су пригодовиле.

Велика је истина да човечији организам ништа тако добро не крепи као поподневни сан. Сваке вечери се пробудим, свеж, као мало дете. Тако сам сачувао ведри-ну и животни оптимизам. А, ево, имам тачно седамдесет година. Јел би ми дали толико? Не би. И с правом.

Улазе Сѡасенија и Јелена.

ХРИСТИВОЈЕ: Како сте мајко?

СПАСЕНИЈА: А?

ХРИСТИВОЈЕ: Питам, мајко, како сте?

СПАСЕНИЈА: Како Бог оће, синко. Ето тако.

Улази Пуковник и без речи седа за сто. Убрзо улази и Саша.

Сви су за столом. Гледају један другох изход ока и ћућећи ћочињу да једу. Извесно време траје нелагодно ћућање.

ХРИСТИВОЈЕ: За који дан ћемо отпутовати, а после, кад све ово прође, као ружан сан, ми ћемо се вратити и почећемо нови живот.

Чује се звоно на улазним, вратицама.

ХРИСТИВОЈЕ: Шта је то сад? Ко то звони у ово доба?

ЛЕПА: Не волим кад ноћу звоне.

Улази Ана.

АНА: Дошли су господин Младеновић.

ХРИСТИВОЈЕ: Синиша!

ПУКОВНИК: Само ми је он фалио! Знао сам ја да ће нека хуља да натрчи.

ЈЕЛЕНА: Јоване, не заборави под чијим си кровом!

Улази Младеновић.

МЛАДЕНОВИЋ: А, породица је још за вечером!

ХРИСТИВОЈЕ: Није важно, улази, улази! Па, где си ти, где си ти? Од како си узео власт, од породице си дигао руке. Ана, дајте столицу за господина!

МЛАДЕНОВИЋ: Добро вече, добро вече тетка Јелена! Пуковниче! Добро вече свима!

ЈЕЛЕНА: Синиша, ти си нас потпуно заборавио.

МЛАДЕНОВИЋ: Посао, посао. Код нас се ради даноноћно. Бако, како сте? Ето, бака ме се не сећа. Ја сам крив. Стварно нисам одавно био.

ЈЕЛЕНА: Седи овамо, за сто, послужи се.

МЛАДЕНОВИЋ: Хвала.

ХРИСТИВОЈЕ: А ови моји се уплашили кад си звонио. Мислили богзна ко! Е, Синиша, Синиша...

ЛЕПА: Баш лепо што си нас се сетио, што си дошао да поседимо заједно, као некад.

МЛАДЕНОВИЋ: А, како сте ви, пуковниче?

ПУКОВНИК: Слагао бих када бих рекао да сам добро.

- ХРИСТИВОЈЕ: Мој брат је неизлечиви песимист. Него, реци ти нама, какво је право стање ствари, ти имаш информације из прве руке.
- МАЦА: Хоће ли рат скоро да се заврши?
- ЈЕЛЕНА: Ми се, баш, спремамо да се склонимо мало на село.
- МЛАДЕНОВИЋ: Да ја вас нешто питам. Долази ли још овамо онај Алимпић? Знам да је раније долазио.
- ХРИСТИВОЈЕ: Миша? Долази. Што?
- МЛАДЕНОВИЋ: Кад је био последњи пут?
- ХРИСТИВОЈЕ: Па, данас. А што се ти распитујеш за њега?
- МЛАДЕНОВИЋ: Данас?!
- ХРИСТИВОЈЕ: Да, данас. Па, шта је сад?
- МЛАДЕНОВИЋ: Знате ли ви кога примате у кућу?
- ЈЕЛЕНА: Шта хоћеш да кажеш?
- МЛАДЕНОВИЋ: Вашег су Алимпића, драги моји, заврбовали комунисти.
- ХРИСТИВОЈЕ: Ма, шта причаш!
- МЛАДЕНОВИЋ: Утврђено је да је Алимпић узео учешћа у препаду на Државну болницу који су комунисти извршили пре недељу дана. Полиција га већ увелико тражи по Београду.
- ХРИСТИВОЈЕ: Зар је то могуће? Онај Миша!
- ЈЕЛЕНА: То је тај твој оптимизам! Јеси ли ти знала за то? Је ли, Саша? Одговарај!
- ПУКОВНИК: Пустите дете, Јелена!
- ЈЕЛЕНА: Дете! Видиш ли ти шта раде та деца?
- ПУКОВНИК: Па, морају деца, кад нема ко!
- СПАСЕНИЈА: А шта се то десило, који вам је сад андрак?
- ЛЕПА: Ћути, мама, ћути.
- ХРИСТИВОЈЕ: И он има образа да долази у моју кућу! Да нас све упропасти. Па то је нечувено, бескрупулозно! Ту је седео, данас је ту седео! Лицемер! Шта сад да радимо, Синиша?
- МАЦА: Каква несрећа, Боже мој, каква несрећа...
- МЛАДЕНОВИЋ: Срећа да сам дошао на време. Знате ли ви, можда, где би он сад могао да буде? Зна ли то неко од вас?
- ЈЕЛЕНА: (Саша)
Знаш ли ти где је?

САША: Не знам. А и да знам, не бих вам рекла!

ЈЕЛЕНА: Шта кажеш!

ПУКОВНИК: Смири се, Јелена.

ЈЕЛЕНА: Шта се ти мешаш? Шта ти хоћеш?

МЛАДЕНОВИЋ: Ви, пуковниче, изгледа, не схватате озбиљност ове ситуације.

СПАСЕНИЈА: А зашто сви толико галамите?

Саша пође из собе, Синиша је ухватио за руку.

МЛАДЕНОВИЋ: Врати се, Саша! Никуда сад нећеш ићи.

ПУКОВНИК: Ма тебе бих ја...

Пуковник одлази у своју собу.

МЛАДЕНОВИЋ: Шта је пуковнику?

ЈЕЛЕНА: Није нешто с њим у реду. Чудно се понаша ових дана. Толико ми је непријатно, Синиша!

МЛАДЕНОВИЋ: Ви, надам се, схватате... Саша ће морати да нам каже где се налази њен млади пријатељ. Момка морамо ухватити.

Улази Пуковник с пиштољем у руци.

МЛАДЕНОВИЋ: Пуковниче! Јесте ли ви луди?

ПУКОВНИК: Не мрдај, пуцаћу!

ЈЕЛЕНА: Он је луд!

ХРИСТИВОЈЕ: Јоване!

ПУКОВНИК: Даље од мене! Даље!

МЛАДЕНОВИЋ: Пуковниче, спустите оружје!

ПУКОВНИК: Ђут! Слушај моју команду: лези!

МЛАДЕНОВИЋ: Он је стварно луд!

ПУКОВНИК: Лези!!!

Пуковник нишани у Синишу. Синиша леже. Пуковник га разоружава.

ПУКОВНИК: Марија, донеси конопац из оставе, дебљи!

ЈЕЛЕНА: Марија, не мрдај!

ПУКОВНИК: Ако у року од једног минута не донесе конопац, пуцаћу у њега. Дајем часну официрску реч!

ХРИСТИВОЈЕ: Иди, Марија, он не влада собом.

Марија излази.

МЛАДЕНОВИЋ: Пуковниче, ово живота може да вас кошта. Још није касно да се опаметите. Дајем вам последњу шансу...

ПУКОВНИК: Ћут! Ни речи!

СПАСЕНИЈА: Е, какво је ово време...

Марија доноси коноџац.

МАРИЈА: Ово је најдебље што сам нашла.

ПУКОВНИК: Христивоје, везуј га!

ХРИСТИВОЈЕ: Јоване, зашто си нас упропастио!

ПУКОВНИК: Пуцаћу!

Христивоје везује Синишу.

ХРИСТИВОЈЕ: Синиша, видиш ли шта је урадио! Шта је урадио!

ПУКОВНИК: *(Тихо, Саши)*
Знаш ли где је сад Миша?

САША: Знам, али...

ПУКОВНИК: Рано ујутру, чим прође полицијски час, отићи ћеш и обавестићеш њега и његове да могу да преузму заробљеника. Дотле ћу га ја чувати.
(Христивоју)
Јеси ли добро везао?

ХРИСТИВОЈЕ: Јесам. И нека те ђаво носи!

ПУКОВНИК: Тишина! Ово је ванредно стање. Захтевам строгу дисциплину.
(Проверава везе на Синишиним рукама)
Дужи се ти! Ајде, овамо! Научићу ја вас памети. Полази!

Пуковник смеића везаној Младеновића у фојељу.

СПАСЕНИЈА: Све се добро свршило, хвала Богу! Сад идем да спавам.

Спасенија излази.

ПУКОВНИК: А сад, одлазите у своје собе, да вас не гледам више!

САША: Могу ли ја да останем с тобом, дедице?

ПУКОВНИК: Иди, боље и одспавај мало. Не брини. Биће све добро.

ЈЕЛЕНА: Јоване, неће ти ово тек тако проћи!

ПУКОВНИК: Остав! На лево круг! Марш у своју собу!

V

ДОЋИ ЋЕ ЋАВО ПО СВОЈЕ

Сјаваћа соба Христиивојева и Јеленина.

Ноћ.

Христиивоје, у оделу, сјава, ђојреко на кревету. По мало и хрче. Јелена, Леја и Маца седе или ходају ђо соби. Савладао их умор. Сви су изђужвани и ђодбули.

ЈЕЛЕНА: Како може да спава! Како може сада да спава!

(Пауза)

Ћео дан сам паковала...

ЛЕПА: Видим ја да нећемо више никуда отићи, Јелена.

МАЦА: Мама, зар нисмо могли да кажемо да не знамо ништа? Зар нисмо то могли?

ЈЕЛЕНА: Престани већ једном да брбљаш! Ово нису снови, у фотељи, после ручка. Ово је окупација, схваташ? Окупација!
Христиивоје, како можеш да спаваш? Како можеш да хрчеш?

Христиивоје се буди.

ХРИСТИВОЈЕ: Зар сам хркао, душо? Извините.

ЈЕЛЕНА: Сад си нашао да спаваш!

ХРИСТИВОЈЕ: А шта могу? То је природна потреба организма. То је јаче од мене.

ЈЕЛЕНА: Увек си само бринуо за природне потребе свог организма. Увек само то! Добро варење у рату и у миру, то је била твоја девиза!

ХРИСТИВОЈЕ: Како можеш, Јелена, у оваквим тренуцима...

ЈЕЛЕНА: Па, зар ниси сварио скоро све што су генерације Апо-столовића крваво стекле?

ХРИСТИВОЈЕ: Немате ви мени шта да пребаците. Зар се нисам, мајковићу, целог живота борио за ту породицу! Шта хоћете више од мене? Ја сам човек стар, и природно је да лако заспим.

ЈЕЛЕНА: Преспавео си ти цео живот. Ти се борио за породицу! Ти си се борио само за своју гузицу, и ни за шта више!

ХРИСТИВОЈЕ: А ко је годинама покривао махинације Стојана Апосто-ловића? Ко је спречио дебату у Скупштини о увозу застареле опреме за рудник бакра? А да не помињем запушавање уста штампи, и остале ситнице. Лепо би се татица провео! Народни добротвор!

ЈЕЛЕНА: Капитал је утрошен на твоју каријеру. Ко је куповао гласове? Ко је плаћао банкете? Подмићивао министре? Ко?

Маца њихо јеца.

ЛЕПА: Доста! Доста! Прекините с том свађом, ако за Бога знате! Како можете једно другом тако да говорите? Зар ћете сада, на крају живота, све да покварите?

ХРИСТИВОЈЕ: Марија, сине, иди, провери кроз кључаоницу, види шта се тамо дешава.

МАЦА: Мало се бојим, тата.

ХРИСТИВОЈЕ: Само тихо. Шуњај се као мачка!

МАЦА: Идем, идем, тата.

Маца излази.

ЛЕПА: Шта си то наумио, Христивоје?

ХРИСТИВОЈЕ: Не може се са мношћ тако!

Маца се враћа.

МАЦА: Тата, они разговарају.

ЈЕЛЕНА: Како, разговарају?

МАЦА: Чула сам гласове.

ХРИСТИВОЈЕ: Богаму, па шта сад разговарају? То не могу да разумем.

ЈЕЛЕНА: Не можемо овако да чекамо јутро!

ХРИСТИВОЈЕ: Не, не! Он мора заспати! Онда ћемо сви тихо да уђемо. Ја му извлачим пиштољ, ти Лепа и ти, Марија, стојите спремне да га зграбите за руке, ако се пробуди, а ти, Јелена, одвезујеш Синишу. Онда везујемо њега. Уз помоћ Синише савладаћемо га, мада је још јак, ђаво да га носи!

МАЦА: Стрица да вежемо! Али, тата!

ХРИСТИВОЈЕ: А Синиши ћемо лепо објаснити да је мој брат луд, али да му треба опростити, јер он се толико намучио у ратовима, рањаван је у главу.

ЈЕЛЕНА: А, ако Јован не заспи? Ако не заспи, мораћемо да зовемо полицију. Нема друге!

ЛЕПА: Зашто је то баш нама морало да се деси! Мирно смо живели свој живот, и били смо срећни.

ХРИСТИВОЈЕ: Мораћемо ножем.

ЛЕПА: Шта кажеш?

ХРИСТИВОЈЕ: Ножем. Јер, конопац је дебео.
(*Јелени*)
Мораш тренутно да расечеш Синиши везе, док се Јован не пробуди.

ЈЕЛЕНА: Чекај, чекај, није још ни заспао.

ХРИСТИВОЈЕ: Ништа не брини, познајем ја свог брата. Обојица лако заспимо.
Марија, провири, можда је већ заспао, не може он издржати до зоре, и он је матор, богаму, одлази, знам ја свог брата!

Марија излази.

ЈЕЛЕНА: А можда смо ми, уствари, лаковерни, он, можда, то само прети? А кад бисмо ми упали тамо, па ви скочите на њега, а ја одмах да сечем Синиши везе! Да ли би он стварно имао срца да пуца у Синишу, или, недајбоже, у неког од нас, а?

ХРИСТИВОЈЕ: Па, сад... ја не знам...

ЈЕЛЕНА: Добро, ја ћу, онда, звати полицију! Ја више нећу ништа да чекам. Јер ускоро ће да сване и све ће бити касно. Ако мислиш да чекаш да он преда Синишу комунистима у руке, онда боље иди да те сад изрешета, него да те после вешају на Теразијама!

ЛЕПА: Боже, шта се ово с нама дешава!

ХРИСТИВОЈЕ: Не, не! Он ће заспати! На крају се мора све лепо завршити! Мора!

Улази Маца.

МАЦА: Тата, они још говоре. Чика Јова виче на њега.

VI

ПУТЕВИ ЋЕ БИТИ ШИРОКО РАСКРЧЕНИ!

Дневна соба.

Пуковник и Синиша.

СИНИША: Не, не, ви сте направили будалаштину, пуковниче. Неописиво срање, такорећи. Пиштољ сте на мене потегли! То је неопозиви чин, схватате ли? После потезања пиштоља, више нема повратка. А ја сам само хтео да спасем породицу. Наравно, по цену да се тај ваш Миша ухвати, наравно, али мора неко да страда да би се неко други спасао. То је, такорећи, природни закон. Не може да буде и вук сит и оно, како се, већ, каже...

ПУКОВНИК: Деценијама већ, том циничном демагогијом трујете ову земљу. Ми смо, младићу, то мало другачије замишљали...

СИНИША: Да се разумемо, ја, у овом часу, не улазим у начела, нити у разлоге који су до свега овога довели. Јер, то нам, признаћете, не би помогло. Ту бисмо ми остали потпуно немоћни. Ја реагујем на *даш*у ситуацију. Узимам у обзир само факта, као што је покојни деда Стојан говорио.

ПУКОВНИК: Посерем се ја на ваша факта! Овде је реч о људским главама, господине!

СИНИША: На крају крајева, да сам знао да вам је баш толико стало до њега, могли смо да удесимо да после побегне, ни то није немогуће, све се може кад се хоће, а ви одмах пиштољ!

ПУКОВНИК: Ништа ти не разумеш! Тебе треба једноставно убити као пса. То је све што се с тобом може учинити, синовче!

СИНИША: Али, знате, пуковниче, мора се поштовати једна званична фасада. Фасада поретка. Јамачно, наш садашњи поредак није сјајан, али то се мења, ништа није вечно, биће боље, вероватно, једног дана. Нисам ја, ваљда, крив што је поредак такав, сила Бога не моли! Али, зато смо ту да помогнемо једни другима, да удесимо да се ствари среде. Тиме доприносимо, зар не, да се један овако тежак и неправичан поредак лакше поднесе. Знате, сваки поредак је, мање или више, неправичан и тежак...

ПУКОВНИК: Сећаш ли се, још увек, свога оца? Или си и то заборавио, као што сте све заборавили?

СИНИША: Оставите ви мога оца на миру!

ПУКОВНИК: Одступали смо испред Поћорека. Деветсто четрнаесте... А, онда, дође изненада наређење за напад. Седели смо пред шатором. Михаило Младеновић и ја. Ноћ је била. Слушали смо гласове избеглица. Доле је био друм, и они су пролазили у метежу, преносили су рањенике и распитивали се за пут ка железници које није било нигде. У ону тмину тонуло је беспримерно пожртвовање, залагао се очајан напор и трпљење. А ми смо осећали како та несрећна поворка која лута кроз ноћ преко брда и провалија, представља залог будућности, у коју смо веровали.

Онда је Михаило скупио своје људе и рекао им: “Сви смо ми безначајни, главно је оно што се зида на овим невољама. Кроз десет година од данас, дивне ће бити ове данашње жртве.” Готово је викао: “Путеви ће бити широко раскрчени...”

Пошли смо у борбу рано ујутру. Тога је било већ толико пута. Михаило је кренуо с војницима, раскопчаног шињела, као орлушина. У првом јуришу, једно зрно погоди га посред чела. Он паде, а једна цела граната тресну га, мртва, у прса и разнесе га у комаде.

Кад се борба завршила, прикупили смо делове његовог тела. Глава је била откинута и котрљала се ледином. Чело затегнуто, а очи укочене, отворене. “Путеви ће бити широко раскрчени”!

У собу уидају Христивоје, Јелена, Леџа и Маца.

Христивоје, Леџа и Маца бацају се на Пуковника, а Јелена сече Синиши везе.

ПУКОВНИК: Шта је? Шта хоћете? Назад! Марш!

ХРИСТИВОЈЕ: Опрости, Јоване...

Држе ђа за руке.

ПУКОВНИК: Говна сте ви! Говна!

Гушајући се с њима, испљачује два метка у ваздух. Синиша, коме је Јелена пресекла везе, прискоче и ошима ишишљољ из пуковникове руке. Пуковник, последњим најором, одгурне све од себе, и креће у очајничком бесу, голорук, на Синишу.

СИНИША: Станите, пуцаћу!

Пуковник му се приближава. Синиша испљачује на њега два хица. Пуковник пада.

МАЦА: Боже, па он је мртав!

ЛЕПА: (Тихо)
Јунак је то, јунак!

ХРИСТИВОЈЕ: Шта сад да радимо? Шта да радимо?

СИНИША: Па, добро, третираћемо то као самоубиство, то је у овој ситуацији најподобније.

ЈЕЛЕНА: Жалосно... Под овим кровом... Али, најзад, тиме се, ипак, све решава, зар не?

СИНИША: А Саша?

Јелена и Маца улеће у Сашину собу. За њима Синиша. Враћају се.

ЈЕЛЕНА: Побегла кучка! На споредан излаз.

МАЦА: Одлетела моја ластавица...

VII

НА КРАЈУ, БИЋЕМО, ОПЕТ, СВИ ЗАЈЕДНО

Дневна соба.

Касно појодне. Сумрачно је. Пуковник лежи на одру, у парадној униформи, са одликовањима. Гори свећа. Поред одра су Спасенија, Христивоје, Јелена, Леја и Маца.

ХРИСТИВОЈЕ: Ето, почели смо полако да умиремо. Да се осипамо. Мислио сам да ћу ја пре њега да одем.

СПАСЕНИЈА: А, јесте ли уговорили гробаре?

ЈЕЛЕНА: Јесмо, мајко, рекла сам ти већ!

СПАСЕНИЈА: Треба све на време обавити, гробницу отворити... Кад смо се мој Стојан и ја узели, мислила сам, Боже, колико време стоји пред нама, најживећемо се!

ЛЕПА: Кад бисмо могли, само још једанпут, сви да седнемо око овог стола.

ХРИСТИВОЈЕ: Ја никада нисам мислио на смрт. Требало је увек толико урадити! Ићи напред. Толике године, толике деценије.

ЈЕЛЕНА: А, могли смо, брате, лепо да отпутујемо сви заједно на село.

ХРИСТИВОЈЕ: Да, било би лакше уз њега поднети ово несрећно време.

МАЦА: Тата, он ће увек остати с нама. И кад одемо на село, он ће бити с нама. Док будем шетала оним пропланцима, знам да ће он бити ту негде. И увек ће бити ту негде... Само моје Сашице тамо неће бити...

СПАСЕНИЈА: А јесам ли вам причала како је Стојан удавио Бугарина у бачви вина?

ЈЕЛЕНА: Морамо довршити паковање, треба путовати!

ХРИСТИВОЈЕ: Да, путовати, путовати! А после, кад све ово прође, као ружан сан, ми ћемо се вратити и почећемо нови живот.

МАЦА: Тако је, тата, ми ћемо се вратити, сви ћемо се вратити, и Сашица и Миша и Благоје; на крају, бићемо, опет, сви заједно, па ће почети нормалан живот, као пре!

КРАЈ

Заводник

Савест, заправо, има само посматрач,
а онај који дела, тај је увек без савести.
(*Ј. В. Гејне*)

У једном вагону се вози друг Панчо Виља
а у другом његова велика муда.
(*Мексиканска народна ђесма*)

ЛИЦА:

ЈЕЛИСАВЕТА ХАЦИАНТОНИЈЕВИЋ,
сентиментална госпођа, историчар уметности

ЉУБИЦА – ЉУБА ХАЦИАНТОНИЈЕВИЋ,
њена кћи, лепотица жељна живота

РОДОЉУБ – ЉУБА ЧОБАНОВИЋ,
бивши интелектуалац, заводник, бави се бизнисом

ДАРКО РАСПОПОВИЋ,
сликар, сањар, подстанар

Дешава се у Београду, у стану Хаџиантонијевићевих,
у сумрак XX века.

I

Остаци сџилског салона из давних бџрађанских времена. На зидовима оџисци слика, које су џу, некада, висиле. Сџоји само још џорџреџ младог мушкарца из џридесетџих година овог века.

Соба је џолуџразна; део намеџџаја је изнеџ. Два радника, уџраво, износе један комад, и џо раде џрилично несџреџно, док босџођа Јелисаветџа Хаџианџиџијевић – још увек сразмерно џривљачна, некада, очигледно веома леџа жена – надбледа, очајно кршеџи руке.

ЈЕЛА: Пазите! Пазите, господо! Мој покојни деда је то, с опроштењем, у Бечу набављао...

РАДНИК: Држи, јебо га ти!

ЈЕЛА: И зашто тако страшно псујете? Можда ми јесмо пропали... Вероватно јесмо. Али, ипак, пред једном дамом...

Радници су изаџили. Улази Родољуб, марканџан, снажан, џриџом, шарманџан и жовијалан мушкарцац средњих година.

РОДОЉУБ: Ко псује, Јело?

ЈЕЛА: Па ови твоји носачи, кабадахије, шта ли су?

РОДОЉУБ: (Љуби је у образ)
Зар пред мојом Јелом, једном од првих дама београдских, мајку вам барапску!

ЈЕЛА: Родољубе! Срам те било...

РОДОЉУБ: Извин'те, мадам!

ЈЕЛА: Одавно више није то онај Београд... Седи, Родољубе, на ове остатке наше београдске прошлости. Дедa би се три пута преврнуо у гробу, када би видео како распродајем дом Хаџианџијевића. Био је трговац, али не као ови ваџи. Пре свега био је господин.

РОДОЉУБ: А гробницу, Јело?

ЈЕЛА: Шта, гробницу?

РОДОЉУБ: Колико се сећам, налази се близу цркве, одмах с десне стране. Од лабрадорског гранита. Импазантна, веома репрезентативна... Са једним тужним анђелом, који клечи над гробом... Чини ми се да је радио Бертото?

ЈЕЛА: Добро ти се чини, Родољубе. И шта с тим?

РОДОЉУБ: Мислим... Ниси је продала?

- ЈЕЛА: Родољубе! Јеси ли ти полудео?
- РОДОЉУБ: Не, ја сам само трговац. Купујем и продајем оно што се може купити и продати. А све се може купити и продати, зар не?
- ЈЕЛА: Е, па, не може, Родољубе! Не може баш све.
- РОДОЉУБ: Може, може! Само је питање нивоа пропасти, односно, нивоа успона. Управо, дакле, понуде и потражње.
- ЈЕЛА: Ја те не познајем таквог, Родољубе! Ти си интелектуалац. Ти си, забога, ипак, историчар уметности... Сети се! Био си студент генерације.
- РОДОЉУБ: Тренутно сам трговац генерације. Бити интелектуалац, данас и овде, делује ми некако... малоумно. Ако си, дакле, озбиљан интелектуалац, ти се мораш потрудити да ту своју позицију што хитније укинеш. То је дијалектика наше садашње ситуације. Схваташ?
- ЈЕЛА: Мислим да ми сада треба једно пиће. Али, бојим се да у кући нема ничега. Овај наш Дарко полоче све чега се докопа...
- РОДОЉУБ: *(Вади из џорбе боцу)*
Да ли госпођа жели један "Џек Денијелс"?
- ЈЕЛА: О, да! Госпођа жели. Донећу чаше.
- Јела доноси чаше из виџирине. Родољуб сийа.*
- ЈЕЛА: Хвала. Доста, доста! Ја, уствари, веома ретко пијем, али данас...
- РОДОЉУБ: Говорили смо о гробници.
- ЈЕЛА: Не! О томе нисмо говорили, и о томе никада нећемо говорити, уколико желиш да говоримо о било чему!
- РОДОЉУБ: Добро, добро, не жести се, драга! Лепота ти се од тога квари. Живели!
- ЈЕЛА: Живели! Уствари, када се сетим, увек си био мангуп... Мада, шармантан.
(Оћћије, заћвори очи)
Добро пиће! брзо делује!
- РОДОЉУБ: Ја сам, можда, био студент генерације, а ти си била лепотица генерације.
- ЈЕЛА: Ћути, ћути, Родољубе! Сипај ми још мало. Али само мало!
- РОДОЉУБ: *(Сийа)*
Дакле, таква гробница...

ЈЕЛА: Немој!

РОДОЉУБ: Таква гробница вреди, отприлике, као кућа. И, ако икада будеш принуђена да је продаш, обрати се мени. Толико о томе.

ЈЕЛА: Како се, уствари, то ради? Повадиш претке, побацаш на ђубре? Како?

РОДОЉУБ: Не, забога, Јело! Кости се препакују у врећице и пренесу на друго место. Треба врло мало простора.

ЈЕЛА: Не! Ја то дефинитивно нећу да слушам!

(Пије)

Знаш ли ти колико ми је било тешко да се одвојим од овог намештаја, од ових слика... Као да душу распродајем, Родољубе!

РОДОЉУБ: Сама си то хтела, Јело! Сама си ме звала.

ЈЕЛА: Лакше ми је, ипак, теби да продам, теби, кога знам тридесет година, него...

РОДОЉУБ: Ниси морала. Могао сам да ти позајмим новаца, ако си у кризи.

ЈЕЛА: Та криза, Родољубе, траје већ десет година. Ниси приметио? Сем тога, ти знаш да смо ми увек били поносита породица.

РОДОЉУБ: Понос? Шта то беше? Живели!

ЈЕЛА: Никада ја то не бих радила због себе. Живели, живели! Због Љубе. Сећаш ли се ти моје Љубице?

РОДОЉУБ: Била је лепа девојчица кад сам је последњи пут видео. Срели смо се у “Цвијети Зузорић”, чини ми се... На изложби Миће Поповића.

ЈЕЛА: Сада та девојчица има двадесет пет година, и моју некадашњу... Моју некадашњу лепоту. Сипај ми још мало, па нек буде шта буде!

РОДОЉУБ: Са задовољством, госпођо!

ЈЕЛА: Ти не журиш?

РОДОЉУБ: Ја никада не журим. Старе нежење су, бар, господари свога времена.

ЈЕЛА: Не срећу се свакога дана пријатељи из младости!

(Пије)

Завршила је историју уметности. Нисам могла да јој нађем

посао. Не сналазим се више, Родољубе!

(Пауза)

Онда сам решила да издам собу. Љуба је довела Дарка. Дарко је плаћао два месеца, а онда се испоставило да је врло талентован. Он је сликар, можда си чуо...

РОДОЉУБ: Ако је у питању Дарко Распоповић, чуо сам.

ЈЕЛА: Да. Врло талентован и врло сиромашан. И, будући да су се он и Љуба, изгледа, жестоко заволели, мада их често чујем како се жестоко свађају, ми смо, уместо кираџије, добили још једног члана домаћинства без прихода...

РОДОЉУБ: Ко хоће да живи мимо свог времена, чини то на властити ризик. Живели!

ЈЕЛА: Нема свако стомак који може да свари ово време. Не волим га. Не волим ово време, Родољубе!

РОДОЉУБ: Другог немамо, Јелисавета.

ЈЕЛА: Можемо ли га створити?

РОДОЉУБ: Оно што смо могли – створили смо. То је било оно за шта смо способни.

ЈЕЛА: А, видиш, ја верујем. Ја верујем да ће опет бити као пре. Да ћемо доживети да Београд опет буде пристојан град.

РОДОЉУБ: Београд има много лица. Можете да бирате.

ЈЕЛА: Нама, обичним смртнима, остало је само једно – оно најружније. Несигурност, просташтво, бувље пијаце, прљавштина, беда. Мој Београд је, нека ми Бог опрости, постао псећи град! Не знам да ли си из свог “Мицубишија” приметио да Београдом, осим лопова, убица, торбара и просјака, харају хорде дивљих паса. Могу се видети на Обилићевом венцу, Славији, па, чак, и у Кнез Михаиловој. А, на Звездари их, мислим, сада има више него Срба!

РОДОЉУБ: Јело, ја сам дошао да ти помогнем.

ЈЕЛА: Немам више шта да продам. Морамо да седимо на нечему.

РОДОЉУБ: Не мислим то. Имам другу идеју. Мада, када је реч о продаји, радо бих узео и овај портрет. Пеђа Милосављевић још увек пристојно пролази.

ЈЕЛА: Рекла сам, већ, да то није на продају!

РОДОЉУБ: Не мора одмах. Кад потрошиш ово од намештаја.
(Сивања на ситочић свежањ новчаница)

ЈЕЛА: Не искушавај сиротињу. Не могу оца да продам, Сотоно!
(*Оййййје*)
Да немаш, можда, једну цигарету? Дарко ми све попуши.

РОДОЉУБ: Изволи!
(*Даје јој циџаретју и ђриџаљује*)

ЈЕЛА: Били су пријатељи. Добри пријатељи. Пеђа и покојни тата. Заједно су службовали, код Дучића, у мадридској амбасади... А онда су тату преместили код Андрића, тојест, код Хитлера, у Берлин.

РОДОЉУБ: Преброј!

ЈЕЛА: Кад су их Немци, четрдесет прве, вратили у Београд, тата се домогао Равне Горе и, као патриота, ставио се, логично, на располагање ђенералу Дражи, мада га је чика Иво саветовао да то не чини, већ да се примири и сачека расплет тих балканских везаних црева... Тако се изволео изразити.

РОДОЉУБ: Преброј!

ЈЕЛА: Тебе то, наравно, не интересује.

РОДОЉУБ: Знам, Јело, причу напамет. Причала си ми је више пута.

ЈЕЛА: Нећу да бројим! Ја сам, ипак, дама, Родољубе, без обзира на све ово... Никада нисам умела да бројим новац. Некада га је бројала моја покојна мати. Последње остатке своје очевине. Оно што смо трошили кад су нас твоји комунисти коначно усрећили. То је тај деда, чији намештај лупају ове твоје кабадахије, што неумерено псују... А, онда га је бројао мој Милан, мој муж несрећни... Ти си Милана врло добро знао, зар не?

РОДОЉУБ: Да, исувише добро, рекао бих.

ЈЕЛА: Шта хоћеш тиме да кажеш? Ти знаш да су га прогањали! Исти ови комунисти, који сада глуме грађанско друштво и демократију, са дивљим псима, дивљом полицијом, бувљацима и доручком из контејнера. Ови, што су поштене српске грађане претворили у просјакe, шверцере и очајнике!

РОДОЉУБ: Јело, Јело... Политика није за озбиљне људе.

ЈЕЛА: Морао је да побегне из земље. Морао је! Као и мој отац што је, некада, морао. Четник, каже, кољач! Мој отац је био париски ђак, интелектуалац, ни певца није био у стању да закоље, камо ли човека, и то Србина!

РОДОЉУБ: Забога, Јелисавета, пусти то сад! Ово је двехиљадита година. Гледај од чега живиш. Остави мртве с миром.

ЈЕЛА: Милан није мртав. Јавиће се он. Видећеш!

РОДОЉУБ: Докле ћете ви, Срби, живети у небулозама?! Десет година је прошло од кад је побегао!

ЈЕЛА: Ми, Срби! А, шта си ти, Родољубе Чобановићу, из Градине код Пожаревца?

РОДОЉУБ: Само трговац. И, пошто сам, случајно, историчар уметности, логично је да будем трговац уметничким предметима. Зар не?

ЈЕЛА: Како, случајно, Родољубе? Био си тако бриљантан, тако талентован...

РОДОЉУБ: Ех, Јело... Човек може да буде било шта. Светац, злочинац... Зависи од околности...

ЈЕЛА: Зашто си, онда, ког врага, студирао баш историју уметности?

РОДОЉУБ: Бојим се, драга, да није тренутак за приче из младости.

ЈЕЛА: Не, не! То ме јако занима. Ја сам историчар уметности, јер не бих хтела, не бих могла да будем ништа друго... Кад ми Бог, већ, није дао стваралачки дар.

РОДОЉУБ: Ми, провинцијска сиротиња, нисмо могли да бирамо. Смешна прича! Неки мој рођак био је секретар комитета у Градини, па ми је наменио место директора завичајног музеја, изradio ми стипендију... Тако је то било. Нисам се ја ту много питао...

ЈЕЛА: И?

РОДОЉУБ: И, док сам ја завршавао студије, њега су сменили, као либерала. Он, сиромах, није ни знао шта то значи. И онда је нови секретар комитета, познат по томе што је Дражи – не нашем, него нашем Дражи – организовао вечеринке и остало, у Павловића вили, за директора музеја поставио свог рођака, који је, чини ми се, био апсолвент агрономије... Тако сам остао у Београду... А, био сам мало и заљубљен.

ЈЕЛА: Ти? Да ли је то могуће? У кога?

РОДОЉУБ: Заиста, не знаш?

ЈЕЛА: Не.

РОДОЉУБ: Још мало пића?

ЈЕЛА: Да.

РОДОЉУБ: *(Сипа)*

Знаш, био сам прилично стидљив, тада... Само, ти то, вероватно, ниси примећивала. Београдске лепотице нису се, баш, много освртале за сиромашним провинцијалцима у похабаним ципелама.

ЈЕЛА: Хајде, хајде! Хоћеш да ме ганеш? То сувише личи на опште место.

РОДОЉУБ: А шта друго постоји, осим општих места, госпођо? Заиста, не знаш у кога сам био заљубљен, тада?

ЈЕЛА: Рекла сам ти.

РОДОЉУБ: У ону, у коју су сви били заљубљени. У дражесну, сензибилну, господствену... лепотицу из старе београдске куће. Те куће су нама, тада, изгледале као храмови, а девице, које су у њима обитавале, као богиње.

ЈЕЛА: Родољубе...

РОДОЉУБ: У госпођицу Јелу Хациантонијевић. Живели! За бајке из младости!

ЈЕЛА: Не измотавај се, молим те!

РОДОЉУБ: А, и да си знала, шта би вредело?

ЈЕЛА: Па, не знам... Немој да постиђујеш стару госпођу!

РОДОЉУБ: Пролазио сам кроз Београд, као кроз чудесну робну кућу, у којој ништа нисам могао да купим... Могао сам само да гледам, и да маштам... Тако је то било, драга госпођо! Док нисам схватио суштину.

ЈЕЛА: Жао ми је.
(Сипује своју руку на његову)

РОДОЉУБ: Зашто, драга?

ЈЕЛА: Због тебе, Родољубе.
(Пауза)
Да ли сада можеш све да купиш?

РОДОЉУБ: Да.

ЈЕЛА: Баш, све?

РОДОЉУБ: Све што је на продају. То значи – све.

ЈЕЛА: Боже мој, како је то страшно! А, видиш, ја сам у животу, хтела да купим само једну ствар, и то ми никада није пошло за руком.

РОДОЉУБ: Шта је то било тако скупоцено?

ЈЕЛА: Авионска карта до Америке. Немој да се смејеш! То је био сан мог живота.

РОДОЉУБ: Не смејем се. Слушам.

ЈЕЛА: Видиш овог човека, овде!

(Показује очев њорџреџ)

Овог благородног, невиног младића, кога ја никада нисам упознала. Војислав Хаџиантонијевић, чији си портрет желео да купиш. Видиш ли да не можеш баш све да купиш, Родољубе?

РОДОЉУБ: Видим.

ЈЕЛА: Не измотавај се! Цигарету, молим!

РОДОЉУБ: Изволите, госпођо!

ЈЕЛА: Када је све било готово, пробио се до Београда. Провео је једну ноћ са мојом мајком, својом законитом супругом, наравно, а већ сутрадан је, користећи се општим хаосом и својим дипломатским везама, кренуо на пут без повратка. Мада је мислио, веровао, да ће се вратити. И ова стара, безнадежно сентиментална госпођа, Родољубе, која пред тобом седи, пред својим другом и купцем рушевина једног часног грађанског живота, ова стара госпођа плод је те трагичне љубавне ноћи.

Целог живота сам сањала о томе да упознам свога оца. Прво сам се надала да ће се, ипак, вратити. Када се та нада, с временом, истопила, почела сам да скупљам новац за авионску карту, да одем да га видим. То су, наравно, биле смешне суме, ја сам била, такорећи, девојчица, знаш и сам како се живело тада... Као и сада, отприлике.

Отац се није снашао у Америци. Млад је умро. Детаље не знам. Давно је то било. Сахрањен је у једном предграђу Чикага. Желела сам да његово тело пренесем овамо, да, бар, почива у миру, у породичној гробници, поред својих. Тамо, где ћу и ја, једнога дана, лећи.

Опет сам скупљала новац, а када сам схватила да никада нећу скупити суму, потребну за пренос костију, рекла сам себи, добро, бар да скупим за авионску карту, да отпутујм тамо и да му свећу запалим на гробу. Радила сам у музеју, као што знаш, на уваженом месту, са мизерном платом. У Србији су интелектуалци увек били сувишни људи...

Удала сам се за Милана. Био је виђени економиста, и то знаш. Тада се, вероватно, и могло нешто учинити, али, кућили смо

кућу, дошла је Љубица, моја Љуба, видећеш је, и тако је живот ишао својим током... Када је постао директор те фирме, крајем осамдесетих, новац је, одједном, почео да притиче, али то је трајало кратко. Почеле су афере, прогони, било је то време уочи распада Југославије, уочи рата... Тако је и он отишао. Као и отац... Новине су писале да је покрао фирму, и мене су ислеђивали, али, ја ти одмах кажем да у то не верујем. Ма шта ти мислио.

(Дуџа њауза)

Кажи нешто!

РОДОЉУБ: Да ли и даље желиш да пренесеш очеве посмртне остатке?

ЈЕЛА: Да ли желим? Ти се ругаш!

РОДОЉУБ: Не, драга! Ја желим да ти то омогућим.

ЈЕЛА: Толики новац? Не, не! Не долази у обзир.

РОДОЉУБ: Да ти омогућим да га зарадиш.

ЈЕЛА: Не шали се с таквим стварима, Родољубе!

РОДОЉУБ: Ти знаш коме ја продајем овај намештај, пошто га рестаурирам, наравно; коме продајем слике и остале трице, што их купујем од остатака пропалог српског грађанства?

ЈЕЛА: Ваљда, овим новим богаташима, капиталистима, комунистима, шта ја знам!

РОДОЉУБ: Сваки озбиљан криминалац, који држи до себе, жели да буде господин. Па, онда, партијски лидери, министри, нафташи, директори великих система, краљеви шверца, спортисти, певачи... Елита, Јело, нашег времена. Не можеш ни да замислиш колики је новац у питању!

ЈЕЛА: Ја сам само хтела да купим једну авионску карту и да запалим једну свећу на једном српском гробу поред Чикага.

РОДОЉУБ: Они зидају велелепне виле, по Дедињу, Сењаку, Топчидеру, и њима су потребне слике, много слика, Јелисавета, схваташ? Они, као луди, купују слике. И плаћају. Поштено плаћају. У девизама. У кешу!

ЈЕЛА: Схватам. Али, шта ја ту могу да помогнем? Ја нисам сликар.

РОДОЉУБ: Ти ниси, али Дарко Распоповић јесте.

ЈЕЛА: Мислиш да продајемо Даркове слике? Али, ко ће то да купи?

РОДОЉУБ: Нико, наравно!

ЈЕЛА: Па, како онда...?

РОДОЉУБ: Али, хоће Мићу Поповића, Граовца, Коњовића, Шумановића...

ЈЕЛА: Па, не може Дарко, ваљда, да слика Мићу Поповића?

РОДОЉУБ: Не може? Зашто не може? Није то тако тешко. Сама си рекла да је талентован.

ЈЕЛА: Јесте, али... Ти мислиш? Родољубе! Шалиш се?

РОДОЉУБ: Не, то је, просто, једна врста бизниса, која одговара духу времена, и, на крају крајева, духу купаца.

ЈЕЛА: (*Шайајћом*)
Да фалсификујемо?

РОДОЉУБ: Остави дефиниције! То није добро за бизнис. Нарочито дефиниције појмова. Битна је само логика. Они хоће Саву Шумановића, зар не?

ЈЕЛА: Да... Вероватно...

РОДОЉУБ: Па, дајмо им, онда, Саву Шумановића! Проста логика понуде и потражње.

ЈЕЛА: Да фалсификујемо Саву Шумановића?

РОДОЉУБ: Опет ти дефинишеш појмове! Они хоће нешто, и ми ћемо им то нешто направити и продати, а онда ћемо палити свеће по Чикагу и околини и возити кости преко Атлантика, до миле воље! Разумеш?

ЈЕЛА: Ти си невероватан човек! Али, признаћу да у твом наступу има извесног шарма. Мада, не одобравам. Ти све релативизујеш. То је опасно, Родољубе.

РОДОЉУБ: Да ли Дарко може да наслика слику исто као Сава Шумановић, или Мића Поповић?

ЈЕЛА: Може, наравно.

РОДОЉУБ: Па, у чему је, онда проблем?

ЈЕЛА: У томе што је то фалсификат.

РОДОЉУБ: Шта значи фалсификат? Хоће ли то бити исто?

ЈЕЛА: Биће исто као Мића Поповић, али неће бити Мића Поповић.

РОДОЉУБ: Па, ако је исто, онда није важно чије је. Уосталом, то су сувише суптилне дистинкције за наше купце.

ЈЕЛА: Али, они не желе такву слику, они желе слику са таквим потписом.

РОДОЉУБ: Па, потписаћемо, Јело! А, како би тај потпис био уверљив, ти ћеш, као уважени историчар уметности и кустос, издати стручно мишљење да је реч о оригиналу. Ако им је, већ, толико стало, ми ћемо им љубазно изаћи у сусрет, а даћемо им исто тако квалитетан или неквалитетан производ као и такозвани оригинал. Поштено!

ЈЕЛА: Сјајно! Твоја логика је, збиља, чудесна. У принципу, ти твоји купци и не заслужјују ништа друго. Али, откуда ти таква дрскост да помислиш како бих ја могла у томе да учествујем?

РОДОЉУБ: Та фасцинација ауторством, госпођо, знак је само болесног индивидуализма, и ништа више. Ко је у озбиљна времена био тако неуљудан да потписује фреске и катедрале? Потписивати личним именом божје дарове, знак је лошег цивилизацијског укуса.

ЈЕЛА: Све лепше од лепшега! Кад интелектуалац реши да постане хохштаплер, то је онда, заиста, неодољиво.

РОДОЉУБ: Потражња нових богаташа за одређеним именима је толико велика, да се, природно, или, ако хоћеш, тржишно, намеће потреба за њиховим умножавањем. Купци то сами траже, Јелисавета! Тако је било и после оног рата, кад су се партизани разбашкарили по дедињским вилама. Ти знаш ко је увељико фалсификовао Колесникова?

ЈЕЛА: Знам, знам...

РОДОЉУБ: Ето, видиш! А сад је уважени академик. И, шта? Ништа. Тражило се то од њега.

ЈЕЛА: Ко је тражио?

РОДОЉУБ: Тржиште. Велики регулатор свега на овом свету. Дакле, појам фалсификата је болесна цивилизацијска предрасуда. То је, просто, слика, као и свака друга.

ЈЕЛА: Нешто ми није добро... Одједном ме глава заболе!

РОДОЉУБ: Још мало пића?

ЈЕЛА: Не, не, хвала! Можда је то, од пића, а, можда... Не могу ја, пријатељу, да учествујем у томе, макар никада не видела очев гроб.

(Пауза)

Тако ми је лепо да причам с тобом, да се сећам... Али, схвати, не могу, под старе дане, да се бавим...

- РОДОЉУБ: Ма, какви стари дани, молим те?! Још увек је живот наш! Само га не смемо избегавати, повлачити се, сањарити у слаткој трулежи... Ко не схвата колико је живот леп, није ни заслужио да живи!
- ЈЕЛА: Наш живот није више леп, Родољубе! Они су све лепо погазили, расточили...
- РОДОЉУБ: То од нас зависи, драга. Увек има мало простора за лепоту... Жао ми је што ти није добро. Кренућу, сада, па ћу ти се јавити ових дана. А ти размисли.
- ЈЕЛА: Не, седи! Седи још мало... Ја сам једна врло усамљена госпођа, која више не разуме ово време.
(Пауза)
Кажи ми, искрено... Та прича, како си био заљубљен... Да ли је то истина, или део твоје мангупске тактике?
- РОДОЉУБ: Забога, Јело...
- ЈЕЛА: Извини... Као да ништа нисам питала!
- РОДОЉУБ: Да ли мислиш да бих се шалио с таквим стварима?
(Помилује је по коси)
- ЈЕЛА: Родољубе...
- РОДОЉУБ: Дођи...
(Љуби је стиснуто)
- ЈЕЛА: Не, не! То нема смисла... Врати се, брзо, на своје место и сипај ми једно пиће!
- РОДОЉУБ: (Сиди)
Дуговала си ми, бар један пољубац.
- ЈЕЛА: Хвала!
(Узима пиће)
Какав мангуп... Знаш ли кад ме је, последњи пут, пољубио мушкарац?
- РОДОЉУБ: Пре двадесет секунди.
- ЈЕЛА: Ах, Родољубе... Заборавићемо то. Као да ништа није било.
- РОДОЉУБ: Не, драга! Хтео сам да ти покажем да је могуће вратити се у живот.
- ЈЕЛА: Ти, стварно, то умеш!
- РОДОЉУБ: Можеш и ти, ако се мало потрудиш. Живели!
- ЈЕЛА: Скоро да поверујем...

Улазе Љуба и Дарко. Љуба је живахна, веома аиџракиџивна девојка, која одише чулношћу, а Дарко је леиушкасиџ, асиџеничан млади човек, који зрачи енерџијом шиџо се лако џреџивара у нервозу и десџирукцију.

ЈЕЛА: А! Ево и деце!

ЉУБА: Мама, опет си продавала слике и намештај! Извините! Имамо госта? Какво ретко задовољство за једну бившу грађанску кућу!

ДАРКО: Добардан.

ЈЕЛА: Упознаћу вас са купцем. Господин Родољуб Чобановић, пријатељ из младости.

РОДОЉУБ: *(Усиџао је)*
Зовите ме чика Љуба.

ЉУБА: Драго ми је. И ја сам Љуба.

РОДОЉУБ: Каква лепа подударност.

ДАРКО: Дарко Распоповић.

РОДОЉУБ: Чуо сам за вас, младићу.

ДАРКО: И ја за вас.

ЈЕЛА: Хоћете ли да седнете, мало, с нама?

РОДОЉУБ: Волео бих да видим ваше слике.

ДАРКО: Зашто?

ЉУБА: Дарко!

ДАРКО: Бојим се да су, за ваше купце, моје слике крајње неинтересантне. Ја не сликам национални, нити бидермајер кич, што је, јамачно, по укусу ваших рекеташа са Дедиња! Довиђења!
(Одлази у унуџирашњосиџ сиџана)

ЉУБА: Извините, мало је нервозан...
(Одлеџиша за њим)

РОДОЉУБ: Волим емотивне, оштре момке... Они се најлакше ломе.

ЈЕЛА: Они, ваљда, нису ништа приметили? Тако ме боли глава... Превише узбуђења за једну стару даму. Не љути се на Дарка. Он је само несрећан.

РОДОЉУБ: Љуба је прелепа! Увенуће, бојим се, поред тог хистеричног уметничкиња.

ЈЕЛА: Расла је, уствари, без оца... Нагла је, помало лакомислена... Родољубе, драги пријатељу, да ли би ти хтео да ми помогнеш око тог детета? Има, ваљда, још увек, неки частан посао у овом полуделом Београду! Ја, заиста, више немам коме да се обратим...

РОДОЉУБ: Помоћићу, али и ти мени мораш помоћи. И себи, наравно!

ЈЕЛА: Мени не треба ништа. Само њој помози!

РОДОЉУБ: Треба ти карта до Америке. И назад. Још треба поживети!
(Сћежне је за руку)

ЈЕЛА: Родољубе... Немој!
(Повуче руку)
Морам да преспавам све ово.

Улази Љуба.

ЉУБА: Дошла сам да се извиним у Дарково име. Не замерите на његовој неспретности. Одличан је сликар, али му никако не иде...Он је, знате, помало ванземаљац.

РОДОЉУБ: Седите с нама. Мислим да је остало још мало пића.

ЈЕЛА: Седи, сине! Ја ћу се сад повући, Родољубе. И знај да ми много значи што смо се поново срели. Морам да легнем, понекад ме стигне таква мигрена... Ви мало попричајте. Замени ме, Љубо, буди добра домаћица! Упознај се мало с чика Родољубом, он је расположен да ти помогне.

РОДОЉУБ: Лепо сањај, драга. Одмори се!

Јела излази.

ЉУБА: Ја знам доста о вама. Мама је причала, кад је решила да прода намештај и слике. А, и чује се по граду... Признаћу да сам била помало радознала.

РОДОЉУБ: И? Какав је први утисак?

ЉУБА: Па... мислила сам да сте мало старији...

РОДОЉУБ: И јесам. Али, не сувише, надам се?

ЉУБА: Не, никако! Супер изгледате.

РОДОЉУБ: Е, па, у то име... Може из Јелине чаше?
(Сипа)

ЉУБА: Може, али само мало. Попили смо, већ, у граду. Били смо код неког галеристе, опет га је заврнуо... Ја му кажем, упиши се у неку партију, ради дизајн, плакате, иди у "Прогрес", сликај

Космос, као Оља Ивањицки, сликај Меркура, бога трговине...
Уради нешто са собом!

(Пауза)

Он слика нека чудовишта, неке зомбије, лешеве... Слика, каже, Апокалипсу, васкрсле мртваце, страшни суд, Армагедон... А, где је ту живот? Где је наш живот? Мама је продала све што је могла... Дедовину и очевину... Не може ни она више!

РОДОЉУБ: Узми још једно пиће!

ЉУБА: Не могу више! Стварно, не могу! Не, пиће могу, него не могу више да живим на овај начин... Извините! Немојте да се љутите, знам, није уљудно, али, мука ми је од свега! Живимо у лошем времену, па шта? То је наш једини живот. Ја мислим да човек у сваком времену може да живи свој живот, ако има муда! Извините! Мало сам попила...

РОДОЉУБ: Не! Баш ми се свиђаш! И Дарко ми се свиђа. Волим младе, отресите људе. Живели, драга моја!

ЉУБА: Живели! То јест, ја не бих смела више... Уствари, јебе ми се! Нека иде све... Живели!

РОДОЉУБ: Живели, лепотице!

ЉУБА: Дарко није лош. Немојте ви да мислите... Мало је уврнут. Али, ја га разумем. Није ни њему лако. Знате, његов отац... Био је официр. Погинуо је под Вуковаром, мислећи да брани Југославију. Јебем ти и ту Југославију... Уствари, нико од нас нема оца. И мој је збрисао у Америку, с неком рибом, мада то Јелисавета не може да прихвати. Нажалост, то је чињеница... Они неће чињенице. Нико неће да чује за јебене чињенице! Сви овде фурају своју трулу балканску машту... Ми, уствари, хоћемо да одемо одавде, али немамо пребијене кинте. Голи смо к'о пиштољи, да простите!

Ако не може да успе овде, можда може у Паризу. Уосталом, нека каже да је жртва система. Па, зар сви ми нисмо жртве система? И ви сте жртва система, јер морате да тргујете с мафијашима. Сем тога, у Паризу воле лешеве. И Дадо слика цркотине, и Љуба слика тела која се распадају... Хоћете распаѓање, педери, некрофили? Даћемо вам слатку трулеж, у коју можете да забијате своје радознале, дегенерисане њушке, док Арапи и црнци растурају и вас и ваше жене!

(Пауза)

Да нисам мало претерала?

РОДОЉУБ: Жестоко! Ти имаш муда, девојко!

ЉУБА: Ја само хоћу да живим као човек. И ништа више!

РОДОЉУБ: Видим да ћемо се нас двоје добро разумети. Стога, прелазим на ствар.

ЉУБА: Прво, још једно пиће! Може!

РОДОЉУБ: Са задовољством!

(Сића)

ЉУБА: *(Оћићје)*

Слушам!

РОДОЉУБ: Хоћу да направим серију слика наших познатих сликара, који су на цени, који су, разуме се, покојни, а чија сва дела нису позната, ни каталогизована, и да их, за велику лову, увалим куловима са Дедиња. За то ми је потребан добар сликар и кустос, који ће да издаје ауторитативна стручна мишљења. А кад поделимо лову, свако на своју страну. Свако к своме задатку! Разумеш?

ЉУБА: Разумем.

(Пауза)

Да размислим.

*(Узима чашу, ђосмајира ђиће ђрема свејлосји. Пауза. По-
јије на искај)*

Купљено!

И Родољуб диже чашу.

МРАК

II

Исии просиор. Љуба и Дарко на ошоману. Грле се и љубе. То шраје. Дарко, шосишено, шокушава да иншенизира љубавни загрљај. Љуба га удара шо руци и одмиче се.

ЉУБА: Полако, уметниче! Матори само што није стигао. Контролиши се!

ДАРКО:: Љубо! Целу ноћ нисам спавао. Ја не знам како ћу то... Ја не могу да фалсификујем!

ЉУБА: Попиј један “Џек Денијелс”. Остало је од јуче. То ће ти, можда, мало надувати муда. Матори лопов сеје виски, около, ко брабоњке!

ДАРКО: Виски ћу да попијем, али да фалсификујем не могу. Радије ћу се убити. И овако сам вам на терету.

ЉУБА: Убиј се одмах, педеру! Вучеш тај очев зарђали пиштољ к’о мачка мртво маче!

ДАРКО:: Извини, није зарђао. Чистим га редовно. То ми је једино оставио...

ЉУБА: Читава деценија је прошла, будало! Заборави оца, пиштољ, Вуковар, Југославију... Заборави!

ДАРКО: Имао сам осамнаест година... Мајка је била већ излудела. Дошао је мајор Софронијевић, донео пиштољ и рекао: отац ти је дао живот за отаџбину, немој то никада да заборавиш!

ЉУБА: Dulce est et decorum pro patria mori! Педери! Нећу да слушам та патриотска срања! Имаш ли ти муда да урадиш посао, уметниче, па да ми кидамо из овог патриотског пакла?

ДАРКО: Хоћу, али, не могу!

ЉУБА: Мораш! Мораш да фалсификујеш! Мислиш да су они нешто боље заслужили? Боли те стојко, уметниче! Узећемо од маторог хохштаплера лову и идемо у Париз, па тамо сликај трулеж и лешеве до миле воље! А сада се натegni и нацртај неколико актова и мртвих природа, прелаз преко Албаније, краља Петра и друга Тита, сетно вече на Дорћолу, скадарлијске боеме и коње светог Марка... Можеш ти то! Или хоћеш и даље да живиш у овој пропалој земљи, у овој вукојбини, од које је и Бог дигао руке?

ДАРКО: Нећу.

ЉУБА: Онда, на посао!

ДАРКО: Добро! Добро! Урадићу.

ЉУБА: Ко ће знати шта је привид, шта стварност, Dichtung und Wahrheit, уметниче, шта је faction, а шта fiction! Живимо у добу оксиморона и постмодерне, у добу Милорада Павића, виртуелне стварности и сједињених патриотских снага!

Узмимо, дакле, учешћа у вашару таштине и свеопштег привида, дајмо свој допринос лепоти порока, уметниче!

(Звоно на улазним вратима)

Ево га! Отвори, док се мало наместим. Потпуно си ме рашчепуао! Мушкарчино!

Дарко излази да отвори. Љуба се, на брзину, доводи у ред. Враћа се Дарко са Родољубом.

ДАРКО: Дошао чика Мефисто!

ЉУБА: Не зврндај, Дарко! Изволите! Изволите!

РОДОЉУБ: Хтео би и душу да спасеш, и паре да зарадиш. Е, па, не може, сине!

(Наклони се Љуби)

Госпођице!

ЉУБА: Добродошли, господине! Уметник је спреман. Одох ја да скувам кафу.

(Изађе)

РОДОЉУБ: Значи, чика Мефисто?

ДАРКО: Омакло ми се...

РОДОЉУБ: А шта, ако ја то схватим као комплимент?

ДАРКО: Па, да... Пошто сте све окренули наглавце, пошто сте нам уништили сваку наду, пошто сте нам створили свет привида и фалсификата, то би био сасвим логичан закључак.

РОДОЉУБ: Остави те фразе, синко, за неку бољу прилику. Ми само покушавамо да преживимо.

ДАРКО: Ја само покушавам да одем одавде, и да се више никада не вратим!

РОДОЉУБ: А шта си учинио да буде другачије?

ДАРКО: Ја? Шта сам ја? Само уметник, господине. У вашем свету – нико и ништа!

РОДОЉУБ: Ко ти је крив? Сам си хтео да будеш сликар. Изволи, сликај, онда! Немој да зановеташ.

(Пауза)

Интелектуалци! Ништа вама не ваља. Ни сами не знате шта хоћете!

ДАРКО: За кога да сликам? Овде више нема нормалних људи! Да сликам за ваше дедињске лопове? Да сликам обнову и изградњу, мостове и веселе раднике? Хоћете нови соцреализам? Шта да сликам? Портрете нових богаташа и старих властодржаца? Или, можда, свог мртвог оца под Вуковаром? Да сликам колоне избеглица на тракторима? Децу и старце, који чекају да им неко каже где им је отаџбина? Или да сликам Косово? Свету српску земљу? Кфор и Умпрофор? Србе и Шиптаре, у братском загрљају смрти? Или, сагорели Генералштаб и зграду Централног комитета? Да сликам Београд као оријенталну касабу, као циновску бувљу пијацу, људе који се хране из контејнера...? Ко би купио такву слику? Ко ме то треба? И коме треба било шта, осим хлеба, литра уља и килограма шећера?

*Љуба већ неко време сјиди на вратима, са ђослужавником у рукама.
Пауза.*

ЉУБА: Да ли је могуће да ја не могу да изађем, кафу да скувам, а да уметник нешто не забрља!?

ДАРКО: Извините!
(Жустиро изађе. Пауза)

РОДОЉУБ: *(Одлази до вијерине, узима две чаше, у ђролазу одмери Љубу, која је одевена у крајку хаљиницу)*
Имаш лепу хаљиницу!

ЉУБА: *(Сјусидила је кафу на сјидић)*
Не стоји ми лоше, јелда?

РОДОЉУБ: Стоји ти заносно! Само ти треба још много, много таквих хаљиница.

ЉУБА: Мислите?

РОДОЉУБ: *(Сиди иди)*
Убеђен сам у то!

ЉУБА: А, кафу?

РОДОЉУБ: И кафу, наравно! Све ћемо попити. Живели, Љубо!

ЉУБА: Живели! А што се тиче овог уметниковог испада, ја предлажем да то схватимо као малу моралну кризу. Сад ћу ја то да средим.

РОДОЉУБ: Полако! Нећемо дозволити да нам ситнице кваре расположење. Ако, баш, неће, наћићемо ми другог сликара...

ЉУБА: Хоће, хоће! Уметници су нежна бића, којима треба помоћи да преживе.

РОДОЉУБ: Да... Уколико се сувише не одупиру. Надам се да, бар, са Јелом нећемо имати сличних проблема. У овој ствари, она нам је важнија.

ЉУБА: Мислим да нећемо. Њу сам доста брзо убедила. Мало је плакала, па је пристала. Изгледа да сте ви ту, већ, обавили главни део посла.

РОДОЉУБ: Ја? Нисам, баш, имао тај утисак.

ЉУБА: Немојте да се фемкате! Не стоји вам лепо.

Пауза. Родољуб је згледа, ња се насмеје.

РОДОЉУБ: Добро! Нећу више.

Улази Јела, сјоља, са њакетима и зембилима.

ЈЕЛА: Ах, ти си, већ, ту! А, ја била у куповини...
(*Одлаже ствари*)

ЉУБА: Одох ја да обавим свој део посла.

РОДОЉУБ: Само напред!

Љуба излази.

ЈЕЛА: Па...?

РОДОЉУБ: Лепо изгледаш!

ЈЕЛА: Стварно?

РОДОЉУБ: Најстварније.

ЈЕЛА: Била сам код фризера. Морала сам. Нешто ми, одједном, дошло... Кажем себи, можда је, ипак, Родољуб у праву... Можда и за мене још има живота... Ето, после дугог времена, и новаца сам имала. Тешка срца сам одвојила за то, али, после, мислим, нек иде све у першун! А, купила сам и неке смешне ствари... Чоколаду... Па, онда, парфем... Па, онда... Данас је то све страшно скупо... Видим, ти си се са Љубом о свему договорио!

РОДОЉУБ: Имаш сјајну ћерку!

ЈЕЛА: Пристала сам на тај страшни чин само због ње... Признаћу, мало и због тебе... Добро, није мало... Ти си ме, просто, слудео, драги мој! Ја не знам шта се то са мном десило... Поново ми се живи, Родољубе!

РОДОЉУБ: Такву те волим! Доказала си да ниси малограђански, моралистички тутумрак, да имаш снаге да се дохватиш са животом... Као што су имали и твоји преци, који су постављали темеље грађанској моћи Хациантонијевића.

ЈЕЛА: Ах, Родољубе...

РОДОЉУБ: Обновићемо ми овај честити српски грађански дом, вратићемо му стари сјај и достојанство. Ја ти то обећавам!

ЈЕЛА: Пре свега, очеве кости...

РОДОЉУБ: И кости, наравно! То ћемо прво урадити.

ЈЕЛА: Хвала ти, Родољубе, што си ме освестио. Ти си ми улио снагу. Без тебе, ја бих остала плачљива, увела госпођа, коју свако може да повреди...

Улазе Дарко и Љуба.

ЉУБА: Ево и нас!

РОДОЉУБ: Хајде са радимо, уметниче!

ЈЕЛА: Идем ја да оставим ствари.

ЉУБА: Помоћићу ти, мама.

Јела и Љуба излазе са стварима. Пауза.

РОДОЉУБ: Јеси ли спреман?

(Пауза)

ДАРКО: Јесам.

РОДОЉУБ: Е, па, онда ће ти чика Мефисто дати задатак. За почетак нешто једноставно. Урадићемо мртву природу Миће Поповића. Као узор, послужиће ти ове слике.

(Вади из џорбе каталоџ)

Чекај, да видимо! Под редним бројем тридесет један, “Јаја на стилском столу”, из седамдесет треће, затим број седамдесет један “Велика мртва природа”, то је седамдесет седма, и деведесет три, “Диња и лампа”, из седамдесет девете. Одабери мотиве, па на посао! Овде имаш и колор фотографије.

(Вади и њих из џорбе)

Да ли ти је то довољно?

ДАРКО: Да. Знам те оригинале.

РОДОЉУБ: Радићеш, наравно, акриликом. На платну. Димензије седам-десет са шездесет. И не заборави да их патинираш. Слика треба да има око двадесет пет година. Послаћу ти натегнуто платно из заоставштине једног покојника, које је отприлике толико старо. Јеси ли ме схватио?

ДАРКО: Да.

РОДОЉУБ: Колико ти је времена потребно?

ДАРКО: Пошто је реч о акрилику, и о прилично простом послу – два до три дана. А, може и брже.

РОДОЉУБ: Не прави се важан, уметниче! Имаш пет дана!

ДАРКО: Шта је то? Једноставна моделаација у сивом тоналитету. Јака ствар!

РОДОЉУБ: Видећемо те на делу! Овде је новац за материјал.

(Сјавља на сиво коверћу)

Питања?

ДАРКО: Све ми је јасно и прејасно!

РОДОЉУБ: Надам се да је тако. За твоје добро.

(Пауза)

То би било све. Није болело?

Дарко не одговара. Дуља пауза.

РОДОЉУБ: Добро... Сад би могао да позовеш и даме.

Дарко одлази до вратића и отивара их. На вратићима Љуба и Јела, као да су тамо сјијале све време.

ЉУБА: Да ли је уметник био кооперативан?

РОДОЉУБ: Изволите, моје даме! Ми смо завршили. За сада.

ЉУБА: То волим да чујем! Водим уметника на пиће. Заслужио је. Ви се не љутите?

РОДОЉУБ: Лепо се проведите, децо!

ЉУБА: И ви, такође!

(Узима Дарка за руку)

Хајдемо, уметниче, шта си се укочио?! Хајдемо!

(Одвлачи Дарка. Излазе)

ЈЕЛА: Јесте ли се договорили?

РОДОЉУБ: Све је у реду, Јело.

ЈЕЛА: Добро, добро, ти, ваљда, знаш шта радиш... Он је фини дечко, осетљив, ја знам да то њему тешко пада... Тужна је то судбина, Родољубе, претужна... Он је уметник, аутентичан уметник... Ко је могао сањати да ћемо да живимо у оваквом свету! Али, брига тебе! Ти си тако тврд. И тако неодољив... Бринем за Љубу. Њу ништа не интересује. Она више и не размишља о професији... Мислим да су они, уствари, згађени. Која је њихова перспектива?

РОДОЉУБ: Не брини за Љубу. Ја ћу се побринути.

ЈЕЛА: Ах, Родољубе, тебе је, изгледа, сам Бог послао, мада си ти све само не божји човек, али видиш како је то... Замисли да ме ухвате под старе дане да издајем лажне сертификате! Већ видим наслове у новинама, Јелисавета Хаџиантонијевић, уважени кустос, изданак старе београдске породице...

РОДОЉУБ: Ко да те ухвати, драга? Иза мене стоје људи, за које не постоје препреке.

ЈЕЛА: Па, и нека ме ухвате! Одједном сам све прегорела. Нећу да трунем, више! Хоћу да живим!

РОДОЉУБ: Буди потпуно спокојна.

ЈЕЛА: Знам да ћеш ме заштитити. Поред тебе сам мирна... Знаш волела бих да отпутујем с тобом у Америку. На очев гроб. Не говори ништа! Знам да је то превише. Ах, Родољубе, пољуби ме још једном, као јуче, па макар то био крај света.

Родољуб је љуби.

МРАК

III

*Истии просиџор. Ту је, сада, шииафелај са уџола довршеном мрџвом при-
родом и прибор за сликање. Дарко седи пред шииафелајем и чистии ии-
шиџољ. Поред њеџа исџражњена боџа “Џек Денијелса”.*

*Улази Љуба. Дарко, не обраћајући на њу џажњу, насџавља са својим
џослом. Љуба обиђе околџ, џосмаџира џлаџино, џосмаџира Дарка, узме
боџу, види да је џоџиџуно џразна, џа је враџи на сџџо.*

ЉУБА: Пиштољ смо очистили, виски докусурили, и...? Шта сад, умет-
ниче?

(Пауза)

Питала сам те нешто!

ДАРКО: *(Преврће иишиџољ џо рукама. Теџико се одлучује да џроџовори)*
Од детињства сам сањао да будем сликар... Сада сам, први пут,
зажалио због тога. Живели смо у Загребу, имао сам осам,
можда, девет година... Мајка ми је купила, на отплату, неколи-
ко књига. *Велики музеји свеџа*. Издање “Отокар Кершован-
ни”. Нисам се одвајао од њих... Имали смо мали стан, у
Влашкој улици. Седео сам, обично, у кујни, поред прозора,
сатима задубљен у те слике...

Оцу се то није допадало. Замишљао је, вероватно, да треба да
се спремам за војну академију и да постанем оно о чему је он
сањао. Био је само капетан... Сећам се, једнога дана је дошао
кући, сео за сто прекопута мене, и рекао: “Умро је друг Тито”.
А, онда му се лице згрчило, брзо је устао и изашао, да мајка и
ја не бисмо видели како плаче...

ЉУБА: Шта сте мислили?! Да ће друг Тито да вам живи вечно!

(Пауза)

Покушавам од тебе да направим човека, а видим да си пот-
пуно труо!

(Пауза)

Можда не умеш да урадиш?

ДАРКО: Не провоцирај, Љубице! Мени треба два до три сата да
довршим ту глупу, досадну мртву природу, са дињом, орасима
и осталим говњима, што служе као духовна храна вашим
лажним буржујима! Све је лаж!

(Пауза)

Лаж!

ЉУБА: Па, добро, фрајеру, нахрани лажне буржује тим говњима,
узми лову, и води своју праву рибу одавде!

- ДАРКО: Сањали смо мало другачији живот...
- ЉУБА: *(Седне поред њега, милује га)*
Сањајмо га у Паризу, мацо...
(Дарко не реажује. Пауза)
Јел теби, уопште, стало до мене, или само до твоје пусте маште?
- ДАРКО: А теби? Јел теби стало до мене, или само до новца? Да ли је теби, уопште, важно како се ја осећам, или само хоћеш да постигнеш свој циљ?
- ЉУБА: Дарко, јесмо ли рекли да ћемо отићи одавде и да ћемо почети нови, јебени, живот?!
- ДАРКО: Отићићемо, Љубо. У то сам потпуно сигуран.
- ЉУБА: Без пребијене кинте нећемо отићи никуда!
- ДАРКО: Љубо, ми смо у власти лопова и хохштаплера. Изгледа да је не могу с тим да се помирим.
- ЉУБА: Не лупетај! Ко те је научио да свет треба да буде добар и разуман? Друг Тито? Или, твој покојни тата, који је дозволио да га навуку?
- ДАРКО: *(Зграби боцу и ширесне је о њод; она се расирсне)*
Оца ми не помињи!
(Пауза)
- ЉУБА: Мислиш да си ме задивио? Или уплашио? Мушкарчино! Питање, које се једино поставља јесте, хоћеш ли да живиш или нећеш! Што се мене тиче, ја хоћу! По сваку цену!
- ДАРКО: *(Урла)*
А, ја нећу да живим по сваку цену!!!
- ЉУБА: Онда, цркни, педеру!
- Љуба демонстративно излази, лупивши вратица. Дарко седи, сломљен, и гледа у празно. Мало после, кроз отишкринућа вратица, дискретно провири Јела. Гледа ујишћено и забринутно.*
- ДАРКО: Извините.
- ЈЕЛА: То је, сигурно, она полупала!
- ДАРКО: Ја сам... Жао ми је!
- ЈЕЛА: Ништа! Сад ћу ја то да покупим.
- ДАРКО: Ја ћу!
- ЈЕЛА: Само седи, сине! За час ћу ја то...

Јела доноси меџилицу и ђубровник и почиње да чисти. Дарко седи као и раније. То појраје једно време. Затим, Јела, са оним ђубрејом, засиане ђред сликом. Гледа.

ЈЕЛА: Лепа ти је слика... Само бих, овде, мало појачала контраст. Због равнотеже. Појачај белу пасту и додај сувих лазура. Извини што се мешам. Иначе је врло ефектно.

ДАРКО: Мислите?

ЈЕЛА: Да... Бесумње! Ти си тако талентован, драги мој. И ја сам, некада, давно, прижељкивала да будем уметник, али, Бог ми није дао... А, шта мислиш, да ми запалимо по једну?

ДАРКО: Радо. Само... Ја немам више цигарета.

ЈЕЛА: Имам ја. Ево!
(Осјавља ђубре, вади куџију циђаретиа)
Изволи!

ДАРКО: Хвала!

ЈЕЛА: Узми целу куџију, сине!

ДАРКО: Не могу. Стално пушим ваше цигарете.

ЈЕЛА: Хајде, не буди смешан! Узми само!

ДАРКО: Хвала!

ЈЕЛА: А, имам и чоколаде!
(Вади из џепа и сјавља на сјо)
Много волим чоколаду... То је код мене, изгледа, нека детињаста црта... После рата, кад су нас комунисти окупирали, нигде није било чоколаде. Али, за мене је морало да буде! Сирота моја мама...
(Једе чоколаду. Пауза)
Свиђа ми се како сликаш!

ДАРКО: Али, тета Јело, то није моје!

ЈЕЛА: Ни речи! То је тако сугестивно. Тако једноставно, а има тако пуно атмосфере... Сигуран потез, али ненаметљив.

ДАРКО: Немојте...

ЈЕЛА: Колорит сведен... Ничег сувишног! То је једноставност која плени... Ништа не говори! Буди срећан што такво благо имаш у себи.

ДАРКО: Мислите да је, заиста, тако добро?

ЈЕЛА: Јесте. Бар то знам да проценим. Ти немаш разлога да сумњаш у себе. Знаш, водио ме на вечеру!

ДАРКО: Молим?

ЈЕЛА: На вечеру.

ДАРКО: Ко?

ЈЕЛА: Па, Родољуб, сине!

ДАРКО: Ја га зовем чика Мефисто.

ЈЕЛА: Мефисто?

(*Смеје се*)

Да... Ти си уметник. Имаш машту... Мислим да је он, ипак, у основи, добар. Не могу са Љубом о томе, она је постала тако... прагматична, па, чак, и некако оштра...

ДАРКО: Ни њој није лако, тета Јело.

ЈЕЛА: Знам, сине... Никоме више није лако, такво је време, али, ја, ипак, верујем у Бога. Бог нас опомиње да не радимо добро. Знаш, кад су комунисти ушли у Београд, четрдесет четврте, побили су, без суда, цвет српског грађанства. И мој стриц је ту настрадао. Ни гроб му се не зна! Био је увозник колонијалне робе и велики добротвор... Одвели и пострелаху... А њихове синове мобилисали и докусурили на сремском фронту... Тако се не почиње хумана историја, сине! Бог све види... Водио ме код "Два јелена". Одавно нисам тако лепо јела... На крају, разуме се, сладолед од чоколаде. Била је и музика... Мало је тврд и циничан, али неодржив! И цвеће ми је купио. Прекрасне жуте руже, од неког инвалида у исцепаној униформи. То је живот... Одвећ добри и меки људи и нису шармантни, зар не? Признају, почела сам да гајим извесне наде... То кажем само теби. Можда то не приличи мојим годинама, можда сам се мало и занела, али, тако ми је лепо, сине. Не могу да ти опишем. Као да се неко закаснило пролеће буди у мени!

Ја знам да се ти и Љуба често свађате, али и то је део љубави. Ти немој њену наглост да узимаш за зло, она је добра, несебична, ја познајем њену душу... Биће све добро, сине, ја сам убеђена у то. Тако сам, одједном, пуна оптимизма... Верујем да ће све бити добро, да ћемо, на крају, ипак, сви бити срећни, и ти и Љуба, па, чак, и ја. Верујем у то, сине! Идем. А, ти сликај. Сликај, кад ти је Бог дао!

ДАРКО: Хоћу, тета Јело. Хоћу!

Јела излази. Дарко остаје да седи и да зури у празно. После извесног времена, свейлоси се, лагано ђаси.

IV

Истии простиор. Штјафелај, с недовршеном сликом. У соби нема никога. Чује се звоно с улазних вратица. Пауза. Зайим, још једном. Из унутрашњости сјана долази Љуба, сањива, у прозирној сјаваћици.

ЉУБА: (Мрмља)

Ево, ево...

(Излази да оћвори. Враћа се са Родољубом, притијежући сјаваћицу око себе)

Колико је сати? Нисмо вас очекивали данас...

РОДОЉУБ: Волим да правим изненађења. А где су остали?

ЉУБА: Јелисавета је у фамилији. Имају неке унучиће, тамо. А, уметник... То је дуга прича. Само да се обучем.

РОДОЉУБ: Ако нисам добродошао, млада дама...

ЉУБА: Не, не... само ви седите!

РОДОЉУБ: И, молио бих један тањир.

ЉУБА: Тањир? Пун или празан?

РОДОЉУБ: Донео сам нешто. Имам разлога да частим.

ЉУБА: Одмах долазим!

(Изађе)

Родољуб прво одиће до слике. Посмаћра, загледа, задовољно клима главом, зайим одлази до вијерине, узима две чаше и сјаваља на сјо, вади из шорбе боцу "Џек Денијелса" и пакећиће са закуском. Седне, оћвори боцу, сја у обе чаше. Оћије, са задовољством, зайали цигарету. Чека. Улази Љуба, обучена, са тањиром у рукама.

РОДОЉУБ: (Посмаћра је)

О!

ЉУБА: Дакле, господин части?

РОДОЉУБ: Аха!

ЉУБА: Сме ли се знати зашто?

РОДОЉУБ: Господин је направио посао.

- ЉУБА: Честитам, господине!
(*Сипавља храну на џањир*)
Кад боље размислим, баш сам нешто огладнела.
(*Једе*)
Какав посао?
- РОДОЉУБ: Озбиљан! Продао сам велику колекцију икона. Две из четрнаестог, остале од седамнаестог до деветнаестог века.
- ЉУБА: Опа!
(*Једе*)
Фалсификати?
- РОДОЉУБ: Оригинали. Мумину се не продају фалсификати. Сувише је опасно.
- ЉУБА: Онај убица? Краљ подземља?
- РОДОЉУБ: Мало оштро речено. Кажимо, бизнисмен.
- ЉУБА: Добро, а одакле вам, с опроштењем, те иконе?
- РОДОЉУБ: Из манастира.
- ЉУБА: Аха. Качкаваљ је одличан. Е, па живели, онда!
- РОДОЉУБ: Живели, лепотице!
- ЉУБА: Волим успешне људе.
(*Једе*)
А, какав је тај ваш Мумун? Никада нисам видела његову фотографију.
- РОДОЉУБ: Кажу да не воли да се слика. Бићу искрен: ни ја га никада нисам видео.
- ЉУБА: Па, како онда...?
- РОДОЉУБ: Општим са једним његовим гласником.
- ЉУБА: То је нешто јако тајанствено.
- РОДОЉУБ: Сматра се да је он најмоћнија личност у југоисточној Европи. Кажу да контролише главне токове капитала на већем делу Балканског полуострва. Како илегалне, тако и легалне. Неки мисле да то није један човек, већ група људи из разних друштвених сфера: политике, криминала, цркве, банкарства, полиције... Према том схватању, Мумин, дакле, не постоји. Он је само симбол владајућег принципа.
- ЉУБА: Ко ме сте, онда, продали те иконе?

РОДОЉУБ: Па, Мумину!
(*Преиђура по ѿорби*)
Има још нешто.

ЉУБА: Да?
(*Једе*)

РОДОЉУБ: Мали поклон за тебе.

ЉУБА: Ви сте, стварно, пуни изненађења!

РОДОЉУБ: Ситница...
(*Вади ѿодебелу злајѿну наруквицу*)

ЉУБА: То је за вас ситница?

РОДОЉУБ: И за тебе је ситница. Схвати то, драга!

Љуба узме наруквицу, дуго је ѿосмајра, ѿа је врајѿи.

ЉУБА: Не!

РОДОЉУБ: Како, не?

ЉУБА: Не!

РОДОЉУБ: Зашто?

ЉУБА: Мама ми је рекла да се чувам средовечних бизнисмена. Нарочито, ако су богати и заводљиви.

РОДОЉУБ: И да се држиш младих уметника, нарочито, ако су сиромашни и досадни?

ЉУБА: Ја волим Дарка!

РОДОЉУБ: То те не спречава да узмеш мали поклон од чика Љубе. И не обавезује.

ЉУБА: Нећу, рекла сам!
(*Пауза*)
Али ћу, зато, узети још мало пића. Ако ми сипате.

РОДОЉУБ: (*Сиђа*)
А, где је уметник? Слика је добра, чак, рекао бих, одлична. Али, није завршена. Рок је сутра увече.

ЉУБА: Господин постаје нервозан.
(*Пауза Одмеравају се*)
Живели, богати и заводљиви господине!

РОДОЉУБ: Живели, драга моја!
(*Пауза*)
Дакле?

ЉУБА: Дакле, уметник је у цркви.

РОДОЉУБ: Каквој, сад, цркви?

ЉУБА: На Дорћолу.

(Долива себи њиће)

Тамо има нека јебена духовна академија, или тако нешто. Попови им, ваљда, душе испирају. Откуд знам шта раде! Спремају их за царско небеско, апокалипсу, страшни суд, васкрсење... Мислим да је он пуко.

(Пауза)

И код куће је почео Богу да се моли, пред спавање! То значи да је готов.

(Пауза. Пије)

Уместо да довршава ово, почео поново да скицира те своје лешеве, а међу њима Исуса Христа, са трновим венцем, као, диже те лешеве из мртвих, јебем ли га шта ради!

Али, натераћу га ја! Има да заврши тог Мићу Поповића до сутра увече, па после нек умире и васкрсава колико хоће!

РОДОЉУБ: А, Јела!

ЉУБА: Шта, Јела?

РОДОЉУБ: Да ли се и она колеба?

ЉУБА: За њу не брините. Она је пуна неког безразложног оптимизма. Нисмо разговарале, али, видим. Иде около и цвркуће! Свашта!

(Пауза)

Како то постижете са људима?

РОДОЉУБ: Да попијемо!

ЉУБА: Мислите?

РОДОЉУБ: Апсолутно!

Пију. Пауза.

ЉУБА: Једино се мени не да...

(Одђурне чашу. Пауза)

РОДОЉУБ: Дај ми руку.

Љуба му одсујино пружи руку. Родољуб јој сипавља наруквицу, ња је пољуби у руку. Љуба га гледа, заштим гледа наруквицу.

ЉУБА: Лепа је.

РОДОЉУБ: *(И даље је држи за руку)*
Не волим кад си тужна.

ЉУБА: Не волим ни ја!

РОДОЉУБ: Онда, будимо весели!

ЉУБА: Мислите?

РОДОЉУБ: Апсолутно! Немамо никаквог разлога да будемо тужни! Туга је резервисана за глупе и неспособне.
(Лађано јој милује руку)
А, ми смо способни... Веома способни... И паметни.

ЉУБА: Хоћу да одем одавде.

РОДОЉУБ: *(И даље је милује)*
Ја ћу те одвести, куд год пожелиш!

ЉУБА: Ти, баш, хоћеш да ме јебеш?

РОДОЉУБ: Хоћу. И то одмах!

Грли је, љуби, она се преиуишћиа. То је љрава експлозија сћирасћии. Кида са ње хаљину, ишћид...

Свећилосћи се лађано ћаси.

МРАК

V

Истии просиор. Јела йосмайра Даркову слику. Улази Љуба, носећи панаир са колачима.

ЉУБА: Мама, ја ћу изнети колаче. Време је. Родољуб само што није стигао!

ЈЕЛА: Изнеси, сине. А, где је, сад, забога, Дарко?

ЉУБА: Откуд знам, мама? Само се извуче из куће! Од њега је, изгледа, и Бог дигао руке...

ЈЕЛА: Немој тако, сине!

ЉУБА: Зна се где може да буде! Или у оној цркви, или у кафани. Мада, не знам одакле му паре за пиће, кад нема пребијене кинте.

ЈЕЛА: Добро, ја сам му дала, јуче, неки динар. Жао ми га...

ЉУБА: Онда је све јасно! Уместо да седи овде и да завршава посао!

ЈЕЛА: Па, завршио је, сине! Видиш да је, ипак, завршио слику. Само потпис још није урадио... А, слика је прекрасна! Диван је то и талентован младић, Љубо! Не знам зашто се ти, одједном, тако односиш према њему?

ЉУБА: Како се ја то, одједном, односим према њему?

ЈЕЛА: Па, не знам... Некако, с висине. Волиш ли ти њега, уопште?

ЉУБА: Зашто ме то питаш, мама?

(Пауза)

Да ли га волим? Није то, сад, важно!

ЈЕЛА: Па, шта је онда, важно, Љубо?

ЉУБА: Важно је то да нећу дозволити да ме било ко вуче наниже. И да се поиграва мојим животом. Ја имам, већ, двадесет пет, скоро двадест шест година. Немам више времена. С Дарком, или без Дарка!

ЈЕЛА: Тако си постала оштра. Тврда... Не знам. Ја све то, изгледа, другачије схватам... Ја сам, Љубо, непоправљиво сентиментална.

ЉУБА: Знам, мама, знам... Али, ти си свој живот проживела, а ја тек треба да почнем.

- ЈЕЛА: Нисам проживела! Ништа ја нисам проживела! Тек се спремам да живим. Свако само себе гледа. Е, па, сад ћу и ја мало да почнем. Видећете!
- ЉУБА: Добро, мама, добро...
- ЈЕЛА: Види, види! Одакле ти та наруквица?
- ЉУБА: Добила сам...
- ЈЕЛА: Чекај, да видим! Тешко злато... Одакле ти то?
- ЉУБА: Одакле! Кажем ти, добила сам!
- ЈЕЛА: Од кога, Љубице!
- ЉУБА: Од једног мушкарца. Једног правог мушкарца.
- ЈЕЛА: Не измотавај се, дете!
(Пауза)
- ЉУБА: Шалим се! Поклонио ми чика Љуба.
- ЈЕЛА: Родољуб ти је дао ову наруквицу! Јел знаш ти колико то вреди?
- ЉУБА: То је мој хонорар за сарадњу на овом пројекту. Тако је рекао.
- ЈЕЛА: Јел Дарко видео?
- ЉУБА: Дарко? Он не види ни прст пред носом.
- ЈЕЛА: Добро, ако је Родољуб. Баш је галантан... А, ја се, већ, забринула! Не буди тако сурова према Дарку! Дарка је ово много коштало. А, урадио је! Видиш да је, ипак, урадио! Није лако једном уметнику, таквом уметнику, да преломи то у себи... Да, такорећи, жртвује себе и свој дар, да би могао да преживи у овом ружном, овом наопаком времену... Па, и мени је било тешко. У почетку, нисам уопште веровала да сам способна за тако нешто. Али, шта да се ради, сине? Они нам нису оставили другог избора... А, и Родољуб је просто... неодољив.
- ЉУБА: Тако ти делује?
- ЈЕЛА: Зар то није очигледно. Јер, да није било тог његовог шарма, и те његове... Зар бисмо пристали на све ово? Од кад је Родољуб ушао овамо, ова кућа је, просто, оживела!
- ЉУБА: И ја тако мислим, мама.

Звоно на улазним вратиима.

ЈЕЛА: То је он!

Оба две, истовремено, крену да оћворе, ња се скоро сударе љед вратиима љресобља. Насмеју се.

ЈЕЛА: Хајде, ти му отвори!

ЉУБА: Нека, отвори ти, мама.

Јела излази. Љуба се мало намећџа. Улази Јела са Родољубом.

РОДОЉУБ: Хајде и тебе да пољубим!

(Пољуби Љубу)

Па, ми смо, сад, такорећи, породица, зар не? Стари самац и две лепотице...

ЈЕЛА: Де, де, Родољубе...

РОДОЉУБ: О, па слика је завршена! Да видимо... Добар посао. Без грешке. Знао сам ја да ће уметник, на крају, да легне на руду.

ЈЕЛА: Ето, ипак се све лепо завршило.

РОДОЉУБ: То морамо да прославимо!

ЈЕЛА: Само, још није урадио потпис.

РОДОЉУБ: А, где је уметник?

ЉУБА: Изгледа да је свратио у кафанче, да прослави победу над својом уметничком сујетом.

ЈЕЛА: Немој, Љубо! Сад ће он!

ЉУБА: Треба, значи, да седимо и да чекамо док се господин тамо не докусури!

ЈЕЛА: Не, не... Ево, Родољуб ће сад да узме један колачић!

(Родољубу)

За тебе сам их спремала, по старинском рецепту. Мамином.

РОДОЉУБ: (Једе)

И моја сирота мама је правила овакве. Додуше, ретко. Обично за Први мај... Баш су добри! Узећу још један.

ЈЕЛА: Узми, узми...

Улази Дарко. Сћане на сред собе, љодбочи се, љосмаћра их и клима главом.

- ЉУБА: Па, где си ти, Дарко?
- ДАРКО: Дакле, чика Мефисто је стигао на време!
- ЉУБА: Е, стварно ми је доста тог твог егзибиционизма! Шта, уствари, хоћеш да докажеш?
- ЈЕЛА: Децо, децо...
- ДАРКО: Дође ђаво по своје!
- ЈЕЛА: Дарко... Није ред, сине!
- ДАРКО: Ред? Овде неко говори о реду?
- РОДОЉУБ: Стави ти само потпис, синко, па да ђаво носи своје!
- ДАРКО: Ах, извините! Заборавио сам да потпишем. Одмах!
(Узима чейкицу, мало боје и попиписује. Баца чейкицу)
Ето! Изволите!
- ЉУБА: Хвала Богу да си се породιο!
- РОДОЉУБ: Да видимо... Па, ти си себе потписао, несрећо!
- ЈЕЛА: О, Боже...
- ДАРКО: А, кога треба да потпишем, молим!?
- ЈЕЛА: Па, ваљда, Мићу Поповића, сине!
- ДАРКО: То, никако!
- ЉУБА: Кажем ја да је он пуко!
- РОДОЉУБ: Доста шале, дечко! Избриши то и потпиши како треба!
- ДАРКО: Не, господине Чобановићу! Ово је дело Дарка Распоповића, и тако ће остати!
- РОДОЉУБ: Смешно! Па, зар не видиш да је то прави Мића Поповић? Ко би поверовао да је то твоја слика? Са твојим потписом, она не вреди ништа. А, кад ставиш прави потпис, она ће добити своју вредност, своју аутентичност, а ти свој новац.
- ДАРКО: Све сте загадили својим цинизмом! Али, ја вам кажем да нећете моћи да купите наше душе!
- ЉУБА: Каква јебена патетика!
- ЈЕЛА: Љубо...

РОДОЉУБ: Шта је то, уметниче? Побуна?

ДАРКО: Једнога дана, људи ће се, заиста, побунити и отераће вас у пакао, где вам је место!

ЈЕЛА: Немојте тако! Па, све смо се лепо договорили...

ДАРКО: Тета Јело! Освестите се, молим вас!

ЉУБА: Мука ми је од тебе, Распоповићу!

ДАРКО: Не, Љубо! Не смемо дозволити да нас запрљају! Да нам душе затрују!

РОДОЉУБ: Ја, збиља, немам времена да се с тобом натежем, али, рећићу ти нешто. Ти ниси важан. Твоја такозвана душа и твоје емоције никоме не требају. Ти си само један сувишни човек и ништа више! А, ми идемо даље, са тобом или без тебе – свеједно!

ДАРКО: У пакао ви идете! Па, понесите и ово тамо!
(Баца слику и ѓази је)
Ево ти! Ево ти!

ЈЕЛА: О, Боже, шта смо ти згрешили?

ДАРКО: Пристали сте на гадост, тета Јело! На лаж! Али, ја знам да постоји бољи свет. Љуба и ја ћемо отићи! Наћи ћемо место под сунцем, где се може часно живети!

ЉУБА: И ја ћу отићи. И то одмах! Али, не с тобом. Ти си јебено труо, Распоповићу! Родољубе, хајдемо одмах одавде! Одмах! Води ме!

РОДОЉУБ: Како ви кажете, млада дамо!

ЈЕЛА: Шта?! Љубо! Родољубе! Куда?

ЉУБА: У живот! Нећу да трулим више са вама! Нећу!

РОДОЉУБ: Хајдемо!

ДАРКО: Стани!
(Вади ѿишћѿљ, рејѿѿѿира)
Ја ћу те послати у пакао!

ЈЕЛА: Не!

Љуба сћане исћред Родољуба.

ЉУБА: Хајде! Пуцај, педеру!

ДАРКО: Љубо! Склони се! Љубо!

Родољуб склони Љубу.

РОДОЉУБ: Дечко, немаш ти муда за то! Идемо! Жао ми је, Јело, ти ћеш разумети, ипак...

Узме Љубу за руку и излази с њом. Пауза.

ЈЕЛА: Гадост! То је гадост! Родољубе...

ДАРКО: *(Као ехо)*

Гадост...

Пишићољ му испада из руке. И он и Јела сјоје, окамењени. Свейлоси се лагано ѓаси.

КРАЈ

(У Београду, лета 2000)

Дивљач је ђала

ЛИЦА

СТИВ 56

МИКИ 29

АНА 26

Дешава се почетком ХХI века
у импровизовано намештеној соби
једне викенд куће негде у Србији.

Полуїразна соба викенд куће са осійацима намешијаја у нереду. Сійочић, фойїеље шїїд.

Улази Сийив, мужеван, добро жрађен, сйорйски одевен. Преко рамена носи велики ранац, а у руци кесу из које вуре боце са њићем. За њојасом мобилни њелефон.

*Сйушййа сйварй. йосмайра. Покушава да расйурени намейййај мало до-
веде у ред. Најзад се завали у фойељу, сйавй прѢда се шелефон, зайали
цыгарейу.*

Узме телефон, бира број.

СТИВ: Хало! Стив овде... Ево, ту сам... Како, где? На једном месту... Су-тра по подне... Са нашим другом, разуме се. Његови људи су све организовали. Сада си ти на потезу... Да... Идемо даље!

(Прекине везу. Бира нови број)

Стив!... Да, стигао сам... Доћи ћу до тебе, да видим како ствари стоје. Рашчисти терен, молим те... На кратко... Долази Мики... Син мој... Видећемо. Не могу да одбијем састанак са сином, али то, разуме се, ништа не мења. Имамо довољно времена... Сад сам звао Јоргу, све је у реду... А Мумин може да ми...

(Вади једном руком боцу из кесе, покушава да је отвори)

Договор? Какав договор?!... Ми се налазимо у Србији, драги! У Србији с почетка трећег миленијума хришћанске ере...

(Усїео је да оѣвори боцу. Оѣѣије)

Леш се стави у каду... Не шалим се!... У каду, да... У купатилу. Ви још увек не знате шта је то купатило! А, по интернету шетате ли, шетате!... Леш се, дакле, стави у каду, не у кречану, то је старомодно, то припада крају другог миленијума... Не, само ти објашњавам... Да, претходно се затвори отвор за одвод воде. На лице се стави заштитна маска – на своје лице наравно – па се тек тада отвори бојача с киселином... Специјална киселина, страховито јака... Ја нисам хемичар, али сам својевремено набавио за Мумина извесну количину, док смо радили заједно... Да, да. Па се прелије поменути леш... Монструозно? А секира за врат је добри, стари словенски обичај!... За пола сата док попијеш три – четири вискија, леш се претворио у житку желатинску масу... И кости, разуме се! Па, у томе је, зар не, поента читавог процеса. Сада се отвори одвод, пусти се вода и дотични леш истече у канализацију, без остатка. Савршено, зар не? То се зове прогрес!... Тако ради наш бивши пријатељ, Мумин... Е, па, ми му нећемо пружити то

задовољство... Ти сматраш да нам је он за петама? А ја ти кажем да може да нас пољуби у дупе!... Са демократима? Па шта, ако се удружио са демократима? Имамо и ми своје људе тамо... Добро, добро, ево ме, долазим.

Стив искључи телефон, поштегне из флаше, усване, погледа још једном око себе, па, оставивши ранац и кесу у соби, изађе.

Музичка тема. Запамњење – одпамњење. После извесне паузе у собу нахрупи Мики – леј, вишак младић, с њорбом преко рамена – зворећи:

МИКИ: *(Еуфорично)*

Ни једно време није тако рђаво, да човек у њему не би могао бити поштен!

(Окреће се ка враћима, на која улази Ана, веома млада и веома аћрактивна)

МИКИ: Ко је то рекао?

АНА: Не знам. Ваљда Добрица Ћосић. Или Коштуница.

Мики остави њорбу, зајрли је и покушава да је пољуби.

МИКИ: Добродошла у кућу мога детињства!

АНА: *(Одвоји се, показује очеве ствари)*

Твој отац је већ стигао.

МИКИ: *(Исјражује њосјор)*

Отац је ретко навраћао. А мајка и ја смо овде проводили читава лета. Када је умрла, више нико није долазио. Осим, понекад, отац. Али, он није долазио на летовање.

АНА: Краљеви шверца не летују у дунавском блату код Градишта. И мислим да су у праву...

МИКИ: Када су он и Мумин, почетком деведесетих, братски пребацивали нафту из Румуније, долазио је чешће. Његов друг, чувени Миша Свиња – ево га још увек живи ту, у близини – радио је прљаве послове. Држао је чамце, момке, оружје и румунске оперативце. Отац је финансирао, координирао ствар са Мумином и држао везу са шефом.

АНА: Којим шефом?

МИКИ: Тада је у Србији постојао само један шеф.

- АНА: А вишак зараде улагао у будућност, финансирајући демократску опозицију. Радујем се што ћу упознати тако способног и далековидог човека.
- МИКИ: Ја не бих, баш, могао рећи да се радујем.
- АНА: Зашто? Према мојим информацијама, ти оца ниси видео доста дуго.
- МИКИ: Да... Последњи пут сам га видео петог октобра двехиљадите пред Народном скупштином.
(Пауза)
Руља на степеништу, збуњена полиција, Веља Илић на булдожеру...
- АНА: Руља? Зар то нису били борци за демократију?
- МИКИ: Добро. Борци за демократију демолирају Скупштину, урлају, кидају и ломе све пред собом. Сахрањују диктатора и свеопштим, ритуалним насиљем призивају сунце слободе.
- АНА: Слушај! Јеси ли ти за њих или за нас?
- МИКИ: За нас, наравно. Али ми је мука од свега.
- АНА: Ако ти је мука, најбоље што можеш да учиниш то је да попијеш нешто.
- МИКИ: Одлична идеја! Али, нисмо ништа понели.
- АНА: (Вади боцу вискија из очеве кесе)
Изволи!
- МИКИ: Хвала. Ти увек нађеш решење.
- АНА: Чиним колико могу.
- МИКИ: (Пије)
Већ ми је мало боље.
(Пије)
Увек је имао пробрана пића.
- АНА: Не мораш одједном да испразниш целу боцу.
- МИКИ: Хоћеш ти мало?
- АНА: Хвала! Знаш да не пијем.
- МИКИ: (Оћћије)
Тада сам га видео последњи пут. Стајао сам испод скупштинског степеништа у маси, разбијачи су нестали у згради, кроз врата и прозоре почео је да куља дим. А онда, иза једног стуба помолио се он и поред њега два униформисана лица са црвеним береткама и маскама на лицима. Нешто им је говорио и одсечно махао

руком као да издаје заповести. Један од специјалаца је утрчао у зграду, а онда је целу сцену заклонио облак дима. Када се дим развишао, тамо више никога није било, тако да ни сад не знам је ли то била халуцинација или стварност.

АНА: *(Помилује ђа њо коси)*

Сензибилни мој дечко... Сам знаш да је најтеже разлучити илузију од стварности.

МИКИ: *(Загрли је)*

Ана, удај се за мене!

АНА: Шта ти мислиш, дечко? Шта ти мислиш о мени? Ако смо се пољубили два пута у ходницима републичке Владе, да треба одмах да се удам за тебе? Ја сам овде на службеном задатку!

МИКИ: Па и ја сам на задатку. Ја знам шта је мој задатак: да наговорим оца да изађе из илегале и прихвати поверљиви састанак са министром. А шта је твој задатак – не знам.

АНА: Да пазим да ти се нешто не деси.

МИКИ: Ти да пазиш? Ти си, значи, моје обезбеђење?

АНА: Познато ти је да владам борилачким вештинама.

(Једним захвајом ђа обори на кревет и лежне љреко њеђа)

Видиш!

МИКИ: Видим!

(Љуби је, завлачи јој руку љод сукњу)

АНА: *(Удара ђа љо руци)*

А, не! То нећемо да радимо!

(Усџаје хиџрим скоком)

Ову собу треба мало довести у ред.

(Почиње да сређује сџвари)

Господин Стевановић је, очигледно, негде у близини и може сваког часа да дође. Не можемо преговоре да водимо у оваквом хаосу.

МИКИ: *(Смеје се)*

Преговоре!

(Лађано се љодиже и осџаје да седи на ивици креветџа)

Ана!

АНА: Молим?

МИКИ: Хоћеш ли да се удаш за мене?

АНА: *(Осџави сџвари, љриђе му, чучне љред њеђа)*

Мислиш ли да је ово прави тренутак?

МИКИ: Знаш ли о чему сањам? И дању и ноћу. О томе како се ти удајеш за мене и како одлазимо у неко дипломатско представништво. Волео бих, на пример, Португалију. Знаш, гледао бих да се овамо више никада не вратим. То што ти говорим доказ је највећег поверења. Схваташ?

АНА: Дечко мој! Па, ти мене, такорећи, и не познајеш.

МИКИ: *(Смеје се славодобитно)*

Знам о теби више него што мислиш! Имао сам твој досје у рукама. Ти знаш да сам ја близак министру. Или, не знаш?

АНА: Не знам.

МИКИ: Ево овако: прадеда, Лазар Јевремовић, солунац и један од оснивача Социјал–демократске партије, деда, Стеван, партизански пуковник, ађутант Коче Поповића, затим, војни аташе у Каиру. Отац, Михаило, професор социологије, прогањан под Брозовим режимом као леви либерал, предавао, по позиву, у Америци, где му је рођена кћи, јединица, Ана, 1975. године.

Под Милошевићем, активно се бавио политиком, као члан руководства Социјалистичке партије, па је по доласку демократске власти отпуштен са места директора Института за друштвене студије.

Ана Јевремовић завршила је 1997. Факултет за менаџмент “Браћа Карић” и отворено се супротставивши оцу и диктаторском Милошевићевом режиму, била, заједно са Чедом Јовановићем и друговима, у организационом језгру опозиционих демократских протеста.

(Пауза)

Да ли је то довољно?

(Пауза)

АНА: Не знаш све...

МИКИ: Не знам?... А шта је то тако тајанствено?

АНА: Сазна се благовремено.

МИКИ: Онда када је касно?

АНА: Наравно... Шалим се.

МИКИ: И ја се шалим.

АНА: Онда је све у реду.

МИКИ: Јесте. Ако се удаш за мене.

АНА: За сада ми помози да средим ову собу.

(Крене да ради)

МИКИ: Знаш, признаћу ти, није ми министар показао твој досје. Ја сам га видео на његовом столу и кришом прелистао док сам га чекао.

АНА: Па, шта?

МИКИ: Ништа.

АНА: Како, ништа?

МИКИ: Па... Пише још нешто.

АНА: Шта?

МИКИ: "Поуздана." То пише.

(Пауза)

Они те, ваљда, добро познају.

Пауза. Заједно сређују сџивари. Мики нагло засџиане.

МИКИ: Слушај! Да ли је ово замка?

АНА: За кога?

МИКИ: Па, за мог оца!

АНА: Не знам, Михаило. Мораш сам да процениш.

МИКИ: Можда сам ја само мамац у лову на човека. Наговорим га да се састане с министром, дам му лажне гаранције, испричам му причу о легализацији капитала, он дође и изгуби му се сваки траг. Па то у Србији није ништа необично. Поједе га мрак – и готово! Ма шта ја мислио о њему, не бих баш волео да будем мамац, знаш!

АНА: Мораш веровати својима.

МИКИ: Да ли ти верујеш?

АНА: Да су хтели, могли су, ваљда, да га ухвате и до сада.

МИКИ: Тешко. Он већи део времена проводи у иностранству. Уосталом, зашто нису ухватили Караџића и Младића?

АНА: Ваљда нису хтели, шта ја знам... Ево, да су хтели, твоме оцу су овде могли да поставе клопку.

МИКИ: Никоме нисам рекао где ћемо се састати. Чак ни ти ниси знала куда идемо. Уосталом, овај крај још увек контролишу његови људи.

АНА: Ако се бојиш, душо, немој да га наговараш. Само пренеси поруку и тачка.

МИКИ: Ти си поуздана. И ја те волим, знаш!

Ана не реађује. Пауза.

- МИКИ: Реци ми, Ана, док смо демонстрирали, док смо ходали Београдом с пиштаљкама и сучељавали се са Слобиним специјалцима, да ли си, заиста, веровала да ће се све променити?
- АНА: А ти? Да ли си ти веровао?
- МИКИ: Па, сигурно да сам веровао! И сви они људи који су били са нама. Хиљаде и хиљаде. Сви су веровали...
- АНА: И?
- МИКИ: Знаш, имам нека обећања у вези са том амбасадом. Ја говорим језике... Мислим да би то било сасвим добро решење. Узећу још мало пића.
- АНА: Узми, али само мало, молим те!
- МИКИ: *(Узима боцу. Зајали циџарећу)*
Ја верујем у нови почетак. Али, не овде. Ја нисам способан за ово.
- АНА: Које, дечко мој?
- МИКИ: Па, све ово... Ова демократија, и то. Једни се богате преконоћ, друге гута мрак. Ко су криминалци, ко су политичари? Људи нестају, убијају се по улицама... Па, ако је Мумин легализовао свој капитал, зашто не би и мој отац. Ја то, разуме се, не одобравам, али, ако може Мумин... Знаш ли ти ко је Мумин?
- АНА: Па, сви, ваљда, знају ко је Мумин!
- МИКИ: Мислим, да ли је теби заиста јасно ко је он?
- АНА: Знам оно што пише у новинама.
- МИКИ: У последње време и новинари га избегавају. Неће да заврше изрешетани на паркингу, или не знам где већ... Његово богатство, као и већине оних који у својим шапама данас држе Србију, потиче из Милошевићевог, диктаторског времена, зар не? Био је такозвани патриота, огрезао у крви до колена у Босни, Хрватској... А сада је пријатељ демократије и финансијер демократских институција. Има палату на Обилићевом венцу и, разуме се, вилу на Дедињу. Неки тврде да контролише део Државне безбедности и да неће да уђе у Владу само зато јер му то није потребно.
- АНА: А твој отац?
- МИКИ: Мој отац није био у том рату. Он се обогатио шверцујући нафту, а касније, ваљда, и цигарете. Нешто са Црном Гором и Албанијом.
- АНА: А, јел' тачно да је продавао нафту Муслиманима, за време рата?

МИКИ: Не знам. Не разумем се у трговину, а у последње време ни у патриотизам.

АНА: Значи, радио је са Мумином?

МИКИ: Да. Како би другачије? Мумин је држао монопол. Али, мислим да је остало нешто нерашчишћено међу њима.

АНА: Добро, објасни ми: ако је финансирао демократску опозицију, зашто се крије сада, када је она на власти?

МИКИ: Траже много пара. А он не да. Сад, кад смо на власти, порастао им је апетит.

(Смеје се)

Штос је крајње једноставан, али неће увек да упали. Да би му дозволили да легализује капитал, мора да уплати на одређене рачуне одређену количину новца. Остатак може да легализује. Ако им, пак, не да паре, гоне га као криминалца и ако га ухвате, предају га такозваној правди. Мада, искрено говорећи, ја имам утисак да се он, уствари, крије од Мумина. То кажем теби, у поверењу.

АНА: Од Мумина? Зашто?

МИКИ: Па, кажем ти, чини ми се да су међу њима остали неки нерашчишћени рачуни. Не знам. Уосталом, питај га кад дође. Увек је имао мерак на добра пића и лепе жене. Као сваки прави српски интелектуалац.

АНА: Је ли? Он је, значи, интелектуалац?

МИКИ: О, да! Прави српски интелектуалац. Познаје одлично тенис, до некле и карате. Ни француска вина му нису непозната. Мислим да и у овој кеси има једна боца. Ево!

(Извуче боцу из кесе)

Кад попије пола литра вискија, радо ће урадити педесет склекова, како бисте се уверили у његове капацитете.

АНА: Врло занимљиво! Колико има година?

МИКИ: А! Већ су ти се допале његове интелектуалне врлине. Педесет и шест. Није превише, зар не? И, умало да заборавим, одличан је стрелац. Вежбао је гађање из пиштоља два до три пута недељно. Најрадије је користио кратки магнум. Не знам шта користи сада.

АНА: Је ли то све?

МИКИ: Није. Био је професор на Економском факултету. Проучавао је економије балканских земаља у светлости промена политичких система. Студенти су пунили салу када је говорио. А говорио је, морам да признам, интелигентно, шармантно, сугестивно. И надасве критички. И ја сам га слушао. Некада.

АНА: Схватам. А онда је, једнога дана, рекао себи: Стевановићу, да ли је могуће да ћеш до пензије, са својим знањем, својом интелигенцијом, снагом и шармом, животарити од четири стотине марака месечно, док око тебе мангупи пљачкају државу и купају се у милионима?

МИКИ: Тачно! Откуд знаш да је баш то рекао? Ти си невероватна.

АНА: Није тешко погодити, мали мој дечко.

МИКИ: То ми је рекао кад смо последњи пут разговарали. Био је пре-
красан дан каснога лета. Леп као што само у Београду зна да
буде. Година двехиљадита. Крај миленијума, и крај једне епохе у
којој човек више није могао да се снађе. Као ни сада, уосталом.

Попили смо кафу код “Руског цара”, на брзину, а затим смо сели
у његов велики “мерцедес” и отишли на ручак у једну скровиту
кафану ван града, која је имала два излаза.

То је било нешто као опроштајни разговор. Већ тада ми није
било познато где живи. Било је јасно да зна шта се спрема и да је
чак, можда, умешан у то. Једно време се нећемо виђати, рекао је
и дао ми број специјалног телефона, на који га могу позвати у
случају преке потребе. Ставио је на сто и пакет новчаница, који
сам ја одбио да примим. Ту смо се мало закачили, као и обично, и
онда је он, између осталог, рекао и то што си ти цитирала, као да
си била присутна.

АНА: Није учтиво одбити новац када ти га брижни отац нуди.

МИКИ: Скоро да сам се покајао...

АНА: Ево, сад кад дође, можеш да исправиш грешку.

МИКИ: Ти би, заиста, узела?

АНА: Шалим се, наравно!

МИКИ: Тако сам и мислио.

АНА: Није ми јасно где је он сада.

МИКИ: Вероватно код Мише Свиње. Можда проверавају околину, да
виде да ли је безбедно. Постоји могућност да нас је неко пратио,
шта ја знам...

АНА: Да. У њиховом послуверење се плаћа животом.

МИКИ: Време јесте страшно, али ипак, не можемо, ваљда, сви да по-
станемо криминалци.

АНА: Па и не можемо сви. То могу само најспособнији међу нама.

МИКИ: Опет ти почињеш!

- АНА: Помози ми да наместим овај тросед! Тако, дечко, морамо господина Стевановића да дочекамо у пристојном амбијенту.
- МИКИ: По некад ми се учини као да намерно хоћеш да поквариш слику коју имам о теби.
- АНА: Каква је то слика, Михаило?
- МИКИ: Лепа. Како да ти објасним, а да не будем проклето патетичан? То је слика коју стављам насупрот свему оном ружном чиме је испуњен наш живот. Као неку врсту противтеже... Није само лепота. Ја мислим да си ти добра и да, као ни ја, не припадаш овом свету у којем смо приморани да живимо. Зато и сањам о тој амбасади, о нашем заједничком животу у Лисабону, или било где, далеко одавде. Далеко од оца, политике, злочина, беде, преваре...
- АНА: Да ти ниси мало залутао, дечко?
- МИКИ: Реци и сама! Зар не би било прекрасно? Ти и ја у Лисабону. Звали су га некада "бисер Атлантика". Има ли човек право на свој сан?
- АНА: Наше место је овде, дечко! Тек смо почели. Још много посла нас чека. Не можемо баш сви да одемо из ове јадне Србије у неки измаштани Лисабон. За почетак, треба нам једна крпа.
- МИКИ: Крпа? Каква крпа?
- АНА: Мора да се обрише прашина.
- МИКИ: Значи, прашина, драга?
- АНА: Да, драги! Мора се почети од ђубрета.
- МИКИ: Сад ћу да видим. Овамо нико није залазио годинама.
(Прейџура њо сѝварим сѝварима)
Вероватно је само Миша Свиња понекад обилазио... А, док је покојна мама била жива... Знаш, она га је обожавала.
- АНА: Кога?
- МИКИ: Оца. На време је умрла. Мислим да никада није сазнала чиме се отац бави.
- АНА: Ако га је заиста волела, ништа јој не би сметало.
- МИКИ: (Засѝане)
Стварно то мислиш?
- АНА: То ти је сигурно, као што је Бог на небу.
- МИКИ: Ево крпе! Ти верујеш у Бога?
- АНА: Наравно!

МИКИ: Је л' добра ова крпа?

АНА: Не знам. Могао би сам да провериш.

МИКИ: Па, добро...

АНА: Шалим се. Дај то овамо!

МИКИ: Нека...

АНА: Дај, дај!

(Узима крпџу и њочиње да брише њрашину)

А, откуд он са Мумином?

МИКИ: Ко? Отац?

АНА: Да. Интелектуалац, човек из другог света... Одједном се преображава. Како то? Разумем да је донео одлуку да постане неко други, да оде такоређи у свој Лисабон, али, како је успео да то спроведе?

МИКИ: Лисабон! Ја ти откривам душу, а ти...

АНА: Свако има свој Лисабон.

МИКИ: Имаш ли га и ти, Ана?

АНА: Ја? Па... Вероватно.

МИКИ: А, где је он?

АНА: Не тако далеко. Ниси ми одговорио на питање.

МИКИ: Заиста те интересује?

АНА: Да.

МИКИ: Онда морам да узмем још мало пића.

(Узима њиће)

Ево, како је то било. Муминов отац и очев отац били су официри. Титови официри. У време када је Југословенска народна армија била једна од најозбиљнијих војних организација у Европи. Били су пријатељи. Становали су у војним зградама на Дорђолу. То је стан у којем ја и данас живим. Дођи ћеш, хоћеш ли?

АНА: Дођи ћу, наравно.

МИКИ: Отац и Мумин играли су се заједно, као деца. Мумин је од малена почео да тренира карате, па је повукао и мог оца. Отац је то касније напустио, али је Мумин био изузетан таленат. Ускоро је почео да дели правду по Дорђолу. Није ни пио, ни пушио, као остали дечаци, али његова реч била је закон у том крају. Иако су њихови путеви већ тада почели да се разилазе, остали су прија-

тељи. Изгледа да је свако од њих код оног другог уважавао оно што сам није имао.

И тако је отац кренуо на студије, а Мумин у Париз. Било је то време Алена Делона и Стевана Марковића, када су наши жестоки момци, жељни великог света, завршавали у најлон кесама по париским предграђима. Мумин је, као што можемо видети, успешно избегао ту карактеристичну судбину балканских крими – авантуриста. Рекло би се да је, за разлику од осталих, био хладан и систематичан, а прича се да је још тада био повезан са Државном безбедношћу.

АНА: И, шта мислиш, шта је радио у Паризу?

МИКИ: Откуд ја знам шта је радио? Шта се обично ради у Паризу? Зли језици кажу да је био Удбин егзекутор. Ликвидирао усташе и четнике. Други кажу да је пљачкао банке. Не знам. Знам само да из тог времена потиче његов капитал, као и његова веза са влашћу.

АНА: Јеси ли га икада упознао?

МИКИ: Једанпут је био код нас на слави. Додуше, давно је то било, али, утисак је остао.

АНА: И? Баш ме занима утисак младог интелектуалца, уљудног филолога о великом босу који долази из другог света.

МИКИ: Ја знам да девојчице имају слабост према криминалцима, јер девојчице више од свега цене моћ. Познато ми је то. Моћ у чистом облику. Зар не, драга? А не према сиротим филолозима.

АНА: Не посипај се пепелом, драги, него ми одговори на питање!

МИКИ: Одговорићу.
(Пошегне из боце са вискијем)

АНА: И, молим те, пиј мало мање!

МИКИ: Знам да слабо подносим пиће!
(Поново оћихје)

Ево, како је то било. Пред кућом се зауставља велики, црни, угланцани џип. У то време их није било тако много по Београду. Из џипа излази витак младић, кратко потишан, глатко избријан, у пристојном оделу, долази до капије и ту остаје, надгледајући околину. Затим се појављује други, исти такав момак, а за њим наш гост. Ја, коме још увек ништа није јасно, посматрам кроз прозор.

АНА: А, да ли ти је сада све јасно, Михаило?

МИКИ: Да. Сад ми је јасно. Али – касно је!

(Ојей ђојје)

Једино, Лисабон...

(Поново најјежне)

Дакле, момак и гост пењу се до наших врата. Пратилац остаје напољу, а гост улази. Е, сад, какав је утисак? Као, све изгледа нормално, а схваташ да ништа није нормално. Човек изгледа као дипломата, а јасно ти је да није дипломата. Перфектно, по мало конвенционално одевен, уредно зачешљан, изразито љубазан... Али, није то у питању.

АНА: Па, шта је, онда, у питању?

МИКИ: Не умет да објасним. Види се да није као други. А по чему се види, не знам.

АНА: Био си фасциниран, признај! Као девојчица.

МИКИ: Када је он ушао у собу, више нико није постојао. А, било је ту озбиљних људи... Професори универзитета, чак и неки уметници.

АНА: То ти није неки критеријум. Ко све данас није професор универзитета, а о уметницима да и не говоримо!

МИКИ: Не, озбиљно! Сви су одједном дошли у други план, иако се тада још није знало ко је он, иако се није понашао ни мало наметљиво. Али, нека харизма била је очигледна. Видело се да није обичан човек.

АНА: По чему се видело?

МИКИ: Не знам, кажем ти. Нешто неухватљиво зрачило је из њега.

АНА: Ја ћу ти рећи шта је то.

МИКИ: И ти си га срела?

АНА: Не, али то је свакој девојчици јасно. То је отеловљење силе која се зове ерос.

МИКИ: Је л'? Види, види шта она зна!

(Пије)

А, где је ту, онда, танатос?

АНА: Тамо где и ерос. Где би био?

МИКИ: Значи, тако?

АНА: Тако.

МИКИ: И тај танатос сада хара по Србији, уздуж и попреко, а девојчице вриште од узбуђења.

АНА: И дечаци!

МИКИ: Не.

АНА: Него? Шта раде дечаци? Беже у Лисабон?

МИКИ: Да.
(Пије)

АНА: Јер су сувише сензибилни.

МИКИ: Да.
(Пије)

АНА: Или, ако им Лисабон није при руци, беже у алкохол!
(Узима му боцу)
Очеви су, изгледа, били мало чвршћи.
(Пауза)
Отац је, дакле, када му је све прекипело, потражио свога друга из детињства и, тако, прекорачио фамозну границу међу световима.

МИКИ: Да.
(Пружа руку ка боци, Ана је измиче)
И, шта је постао?
(Пауза)
Ана, знам да мислиш да сам слабић, али ја само не пристајем, као ни толики други, да живим у овој великој обмани. Не, не! Ниси у праву! Покушао сам. Покушао сам нешто да учиним. Борио сам се, као и ти што си се борила. Био сам на улицама, тукао се с полицијом. Добро, нисам се, баш, тукао, али, добио сам и ја, једном, пендреком по леђима, када смо покушали да се пробијемо на Дедиње, до диктаторове виле.

АНА: Ниси успео да промениш свет и шта сад? Зауоставите планету, хоћу да сиђем и да одем у Лисабон!
(Пауза. Помилује за њо лице)
Не буди тужан! Ако будеш тако тужан, никад се нећу удати за тебе.

МИКИ: А, ако будем весео?

АНА: Онда, ко зна...

МИКИ: Ана, ја те заиста волим!

Чврсто је зазрли. Љуби је. Улази Стив и зајиче их у зазрљају. Они га не примећују. Стив их посматра, ња се гласно накашље, они се прегну и раздвоје.

СТИВ: Извините!

МИКИ: Тата!

СТИВ: Ништа, ништа... Можда ме нисте очекивали?

МИКИ: Не, тата, чак смо и прашину обрисали... Тојест, Ана је то... Да те упознам. Ана Јевремовић, из републичке Владе.

СТИВ: Особито ми је драго, госпођице! Нисам очекивао да ће Влада да ме почаствује тако шармантним изаслаником.

АНА: И мени је задовољство да се сретнем са тако познатом личношћу.

СТИВ: Ах, немојте...

АНА: Александар Стевановић, звани Стив, то је човек кога би многи волели да виде изблиза.

СТИВ: Неки би волели да га не виде никада више.

МИКИ: Тата, седи. Кафе немамо... Али, код тебе смо нашли боцу вискија, па...

СТИВ: Чика Миша је послао термос кафе.
(Вади из кесе термос и шољице и сипавља их на сто)
Сећаш се чика Мише Свиње? Он га је учио да пеца кад је био мали... Само, мислим да их треба, ипак, мало опрати. Знате, већ, чика Миша није баш...

АНА: Ја ћу.

МИКИ: Могао сам и ја...

АНА: Нека, Михаило!

МИКИ: Добро. Имаш чесму у дворишту, одмах лево од степеништа.

Ана излази.

СТИВ: Па, сине...?

МИКИ: Па, тата...?

СТИВ: Јеси ли сачувао конспирацију?

МИКИ: Наравно! Нико не зна за ово место.

СТИВ: А ова мала? Твоја девојка, шта ли је?

МИКИ: Ни она није знала куда идемо.

СТИВ: Добро је. Биће нешто од тебе.

МИКИ: Хвала лепо!

СТИВ: За кога она ради?

МИКИ: Па, за Владу.

СТИВ: Знам, него, ради ли, можда, за још некога?

МИКИ: Не. Заједно смо у тиму.

СТИВ: Видим да сте заједно.

МИКИ: Ма не, то је... Добро је познајем.

СТИВ: Не залећи се, сине! То је све што могу да ти кажем. Да ли ћу ти рећи нешто ново ако те упозорим да не очекујеш милост ни од кога?

МИКИ: Па, тата, ја и не очекујем милост!

СТИВ: А, шта очекујеш, сине?

МИКИ: Шта очекујем? Место у амбасади у Лисабону.

СТИВ: Има ли нешто што треба да ми кажеш пре него што се она врати?

МИКИ: Па, не знам... Она зна све оно што и ја знам.

СТИВ: А да ли ти знаш све оно што она зна?

МИКИ: Е, па сад...

(Пауза)

Мислим да знам. Прилично смо блиски.

СТИВ: То смо апсолвирали.

МИКИ: Ја имам у њу поверења, тата. Мислим да је поуздана.

СТИВ: Мислиш, или си сигуран?

Пауза.

МИКИ: Морамо веровати људима. Како иначе да живимо?

Улази Ана са шољицама.

АНА: Ево и мене!

(Распоређује шољице)

СТИВ: Е, па, хајде, ја ћу да сипам.

(Сија кафу свима)

АНА: Хвала, господине Стевановићу!

МИКИ: Хвала!

Пауза.

СТИВ: И? Ко води састанак?

АНА: Михаило. Он је шеф делегације.

МИКИ: Не измотавај се, Ана!

СТИВ: Не, не ! Ја сам овамо позван на званични састанак. Према томе, изволите! Слушам вас.

Пауза.

АНА: Хајде Мики!

МИКИ: Па, добро, ево овако. Министар те је срдечно поздравио и изразио жељу да се сретнете.

СТИВ: Хвала! Лепо од њега.

МИКИ: Такође је изразио уважавање за твоје професионалне способности у области економије и рекао како је штета да се те способности не ставе у службу нове, демократске власти, која интензивно ради на препороду Србије и њеном укључивању у међународну заједницу, и тако даље, Партнерство за мир, Европску унију, како би овом народу најзад свануло.

СТИВ: Интересантно! Био је најглупљи на целом факултету.

Ана се смеје.

МИКИ: Тата, немој да саботираш састанак!

СТИВ: Извини, нећу више! Мада је то истина.

Ана уздржава смех. Пауза.

МИКИ: Сада, када се диктатор налази на заслуженом месту, то јест, пред међународним судом у Хагу, нема никакве потребе – наставио је министар – да најспособнији људи раде у илегалци.

(Пауза)

Ја знам да је он био твој пријатељ, али, шта се ту може...

СТИВ: Ко?

МИКИ: Па, диктатор.

СТИВ: Сада ти саботираш састанак.

МИКИ: Извини, нећу више! Ма да је то истина.

Ана се тихо смеје. Пауза.

СТИВ: *Био је то само бизнис, сине.*

(Пауза)

Истина! Ти знаш шта је истина! Уколико тако нешто уопште постоји.

МИКИ: Постоји, постоји!

АНА: Господо, молим вас!

СТИВ: У праву сте, госпођице. Вратимо се послу!

МИКИ: Министар даје часну реч и гарантује ти безбедност у име Владе. Пристаје на место и време које ти предложиш. Што се њега тиче, рекао је, нема никаквих препрека да дођеш у министарство у Немањиној. Ако то, из било којих разлога, не желиш, можете се срести на неутралном терену, с тим да свако може доћи са возачем и по једним телохранитељем.

СТИВ: Зашто?

МИКИ: Шта, зашто?

СТИВ: Зашто да се састајемо?

МИКИ: Ваљда да поразговарате.

Ду́га пауза.

СТИВ: Шта они очекују од мене?

МИКИ: Па, они ти, уствари, нуде легализацију капитала.

Пауза.

СТИВ: А шта траже за узврат?

МИКИ: Па, траже... Не знам. О детаљима ћемо се договорити нас двојица, рекао је министар.

СТИВ: А шта, ако је мој капитал већ легализован?

МИКИ: Како?

СТИВ: Не овде. Напољу.

МИКИ: И ти мислиш да дефинитивно напустиш ову земљу?

СТИВ: Нисам то рекао.

МИКИ: Колико сам ја схватио, он ти нуди да заузмеш своје место у обнови, у ревитализацији привреде, тако нешто...

СТИВ: Да ли је помињао Мумина?

МИКИ: Да, помињао је.

СТИВ: И, шта је рекао?

МИКИ: Па, нешто као да је он пример демократски настројеног бизнисмена, који је, додуше, свој капитал стекао у диктаторово време, на начин на који је тада то једино било могуће, али да сада тим капиталом свесрдно помаже процес транзиције и економског препорода Србије. Тако некако...

Пауза.

СТИВ: И?

МИКИ: Па, не знам, тата. То је то. Ти процени да ли треба да идеш.

СТИВ: А, да ли ти сумњаш у нешто?

МИКИ: Ја...? Да ли ја сумњам? Па... Не знам зашто бих сумњао... Ма да, уопштено говорећи, с обзиром на све што се у овој земљи дешава, ја не знам... Министар је дао часну реч.

СТИВ: Ми смо на Дорћолу, као клинци, имали узречицу која гласи: часна реч – мачку под реп! Извините, госпођице.

АНА: Немојте се устручавати, господине.

СТИВ: Хвала!

МИКИ: Знам, али, ово је, ипак, министар једне демократске владе.

СТИВ: Пре пола године, убили су вам испред носа председника те демократске владе и – ником ништа.

МИКИ: Схвати, тата, ја се налазим у врло неугодном положају.

СТИВ: Сматраш да је мој положај угодан?

МИКИ: Постоје, свакако, ствари које ти знаш боље од мене.

СТИВ: На шта конкретно мислиш?

МИКИ: Па, мислим на то како ти њихови механизми функционишу...

СТИВ: Који механизми?

МИКИ: Немој, тата... Па, те ваше шифре... Ко с ким ради у тајности, а ко се слика за новине. Ко је марионета, а ко прави играч.

(Пауза)

Не знам, тата, шта да ти кажем. Не налазим се довољно добро у свему томе. Ма да министар делује доста пристojно...

АНА: Господине Стевановићу, вама је јасно да ми знамо онолико колико знамо. Михаило вам је пренео поруку. На вама је да одлучите.

(Пауза)

Извините због искрености. Ја сам, знате, тако васпитана.

СТИВ: Не, хвала вам, али, морате и мене разумети. Ја јесам патриота и желим да уложим капитал у обнову и развој своје земље, а не да идем да се сунчам у Акапулку, мада ни то није баш лоша варијанта, зар не? Али, схватате, ова земља је несигурна... Па, то су убице, госпођице!

АНА: Ко, господине?

СТИВ: Па, разни Мумини, разни криминални кланови који су дубоко инфилтрирани у виталне структуре ове власти. Огромни проценти новца намењеног обнови земље завршавају у приватним џеповима, зар не?

АНА: Ја то не знам, господине Стевановићу.

СТИВ: То и врапци знају, госпођице!

МИКИ: Извини, тата, зар и ти ниси радио са Мумином?

СТИВ: Гле, гле! Нисам то очекивао од тебе, сине. Али, добро, одговорићу. Ја сам радио са Мумином у време диктатуре, када се није могло другачије. У време санкција и блокаде наше привреде. У време велике инфлације, када су плате биле две-три немачке марке, ти ниси ни осетио шта се у земљи дешава. Возио си луксузни аутомобил, студирао на миру, преко лета се кретао између Париза, Фиренце и грчких плажа. Није ли тако?

МИКИ: Па, јесте, али зашто, онда...?

СТИВ: При том сам финансирао демократе, који су се, из опозиције, борили да извуку земљу из катастрофе. Бар сам ја тако мислио. Помагао сам им зато што сам веровао у њихову политичку интелигенцију. А, сада, када су на власти – треба да стрепим од њих!

МИКИ: Па, не! Видиш да те зову. Видиш да желе да сарађују.

Велика џауза.

СТИВ: Добро. Пристајем.

МИКИ: Пристајеш?

СТИВ: Прихватам састанак с министром, па ћу да проценим ситуацију. То ме ништа не кошта. Бићу, разуме се, опрезан. Зато, нека то буде неутрално место, са возачем и по једним телохранитељем. Јавићу, накнадно, које је то место и време. Је л' у реду?

МИКИ: Да, тата, сасвим у реду, уколико си тако одлучио.

СТИВ: Одлучио сам.

АНА: Ви сте храбар човек, господине Стевановићу.

СТИВ: Зашто? Зар је толика храброст потребна за састанак са једним демократским министром? Па, ни демократи, ваљда, баш не једу малу децу?

АНА: Не, нисам тако мислила, него, знате, сва та конспирација, тело-хранитељи, тајна места... Ја бих се мало плашила.

СТИВ: Па, то и није посао за фине даме.

МИКИ: Добро, ако смо завршили званични део састанка, можемо ли сад нешто и да попијемо? Да се опустимо мало, ако је могуће.

СТИВ: Што се мене тиче, врло радо!

АНА: Ја обично не пијем, али, ево, узећу и ја мало, да прославимо сусрет са господином Стевановићем.

СТИВ: Господин Стевановић је почастован!

МИКИ: Само, изгледа, немамо чаше.

СТИВ: Има још нешто. Миша Свиња нам је послао један пакет пршуте. Мики, ево ти кључева од кола; пакет је на задњем седишту. Кола су паркирана с друге стране куће, у шумарку. Успут узми чаше из кухиње и опери их на чесми.

МИКИ: Идем одмах. А ти, Ана, забави мало тату!

СТИВ: У моје време, кавалјери су забављали даме.

МИКИ: *(Насмеје се)*

Идем.

(Изађе)

Ана лађано љриђе Сјиву. Пауза.

АНА: Рекао је да те забавим.

СТИВ: Чекам.

Ана му седне у крило. Љубе се и ѓрле.

АНА: И? Како си?

СТИВ: Врло добро. Поготово, кад те поново имам у рукама.

АНА: Ни ја се не буним.

(Љубе се)

Ти не мислиш ваљда, да идеш на тај састанак с министром?

СТИВ: Зашто?

АНА: Па, одмах би те ухапсили и оптужили као криминалца и диктаторовог сарадника. Ово је била класична замка.

СТИВ: Чекао сам да видим хоћеш ли ми то рећи. Наравно да не мислим да идем.

АНА: Ниси, ваљда, сумњао у мене?

СТИВ: Не. Да ли треба да сумњам?

АНА: Забога, Стив!

СТИВ: Шалим се, луче моје! Твој задатак је био да се инфилтрираш међу демократе и ти си то са успехом обавила.

АНА: Трудила сам се. Министар ми верује.

СТИВ: Слушај, мала, теби би и сам ђаво поверовао!

АНА: *(Мази ђа)*
Не претеруј, Стив!

СТИВ: *(Склони њене руке. Озбиљно:)*
Да ли је Михаило знао да је ово замка?

АНА: Мики? То мораш сам да откријеш.

СТИВ: Цинизам младе генерације је чак и за мене неподношљив.

АНА: Имали смо добре учитеље, тата!

Пауза.

СТИВ: Дакле?

АНА: Шалим се! Мики је чиста душа, мало склона алкохолу, али, то је најмање што је могло да му се деси.

СТИВ: Шта си имала с њим?

АНА: С ким?

СТИВ: С мојим сином.

АНА: С добрим, малим Микијем? Ништа.

СТИВ: Како ништа, када сам вас малочас затекао...?

АНА: Добро, скоро ништа. То што си видео, то је, такорећи, све. Није он као његов тата.

СТИВ: А какав је то његов тата?

АНА: Па, мангуп... Швалерчина!
(Љуби ђа)

СТИВ: Бојим се да се он није заљубио.

АНА: Па знаш да је у мене тешко не заљубити се.

СТИВ: Знаш... Зато не бих волео...

АНА: Не брини! Нећемо повредити твог нежног синчића.

СТИВ: А Мумин?

АНА: Шта, Мумин?

СТИВ: Јеси ли имала контакта са њим?

АНА: Не, од кад сте се ви разишли. А, право да ти кажем, не бих ни волела.

СТИВ: Само питам. Морам да будем предострожан.

АНА: За тебе не бринем, када је предострожност у питању.

СТИВ: Рећи ћу ти искрено. Некоме то морам да кажем. Мумин ми је за петама. Не могу то да кажем Миши Свињи, да га не бих деморалисао... Миша ми је сада потребан. Али, имам утисак да је Мумин разапео читаву мрежу око мене. Више не знам ко ми је пријатељ, а ко Муминов ухода или, можда, егзекутор. Зато морам дефинитивно да кидам из земље.

АНА: Знам да се нисте растали у љубави, али, не знам у чему је ствар. Зашто те јури?

СТИВ: Ех, зашто! Боље дођи мало овамо, док се овај мали није вратио.

Мала љубавна игра.

АНА: Немој, Стив! Немамо времена.

СТИВ: Далеко је шумарак.

АНА: Па, ипак...

СТИВ: Мали је увек изигравао некаквог моралисту, демократу и истинољупца, а није му проблем да троши моје прљаве паре!

АНА: Он каже да је одбио да узме новац када сте се последњи пут видели.

МИКИ: Лаже! Хоће на рибу да остави утисак. Дао сам му десет хиљада марака за џепарац.

АНА: И? Узео је?

СТИВ: Наравно да је узео! Да ли би ти одбила? Мало се нећкао, па је, на крају, као, једва узео. Такорећи с презиром. Увек сам највише мрзео моралисте.

АНА: Немој! Син ти је, ипак...

СТИВ: Увек си била, на свој начин, сентиментална... Дођи!

АНА: Немој! Стварно немамо времена...

СТИВ: Мало...

(Мази је)

Често сам мислио на тебе, све ово време од како смо раздвојени...

АНА: И?

СТИВ: И! Недостајала си ми, наравно!

АНА: Јесам ли ти недостајала и када си отишао из земље, а мене оставио да се млатим по улицама са демократима?

СТИВ: Ти ми то замераш?

АНА: Не, само питам.

СТИВ: Немој тако! То је био твој борбени задатак. Ко би ме информисао о њиховом кретању и њиховим намерама?

АНА: Имаш ти и друге кртице...

СТИВ: Добро, свако има свој део посла.

АНА: И? Зашто те, уствари, Мумин прогони? Зато што си продавао нафту Муслиманима, иза његових леђа?

СТИВ: Шта? Чије ти интересе заступаш? Моје или његове?

АНА: Твоје, љубави! Само питам.

СТИВ: Отео сам се испод његове контроле, у томе је ствар. Црногорску и албанску везу узео сам под своје. То ми никада није опростио. Дрогу му нисам дирао, али, узео сам цигарете и још неке ствари. Он ми је, вероватно, наместио и ово са Владом... Али, није то сад важно.

АНА: Па, зашто си, онда, уопште долазио на овај састанак?

СТИВ: Ех, зашто! Било ми је успут. И хтео сам још једном да видим сина. И, наравно, тебе, лучше моје.

АНА: Знао си да ћу и ја доћи.

СТИВ: Наравно. Михаило ми је рекао.

АНА: Хтео си да се опростимо?

СТИВ: Не! Што се нас двоје тиче, имам другачији план.

Улази Мики са њакетом њришће и чашама.

МИКИ: Ево ме! Јесте ли ме дуго чекали?

СТИВ: Не, не! Све је у реду. Брзо си стигао.

МИКИ: Ево, ту су и чаше. А где је пиће?

АНА: Полако с пићем, Михаило!

МИКИ: Па, јесмо ли рекли да ћемо мало да се опустимо?

СТИВ: Ево ту је и пиће.

(Сипаваља боцу на сто)

МИКИ: Јеси ли забавила тату?

АНА: Зар сумњаш?

МИКИ: У твоје способности никада нисам сумњао.

СТИВ: Дајте чаше!

(Узима боцу)

Само, ти си то, синко, већ добро отпио.

МИКИ: Шта ћеш? Узбудљив дан, тата!

СТИВ: Срећом, имам још једну бочицу у ранцу.

АНА: Немојте, господине Стевановићу! Мислим да ће ово бити довољно.

СТИВ: Па, знате како је... Михаило и ја се заиста нисмо дуго видели.

МИКИ: Сад ћемо се, ваљда, чешће виђати, тата.

СТИВ: Надам се, сине. У то име, живели!

Дижу чаше.

МИКИ: Живели!

АНА: Живели!

МИКИ: Ја верујем да ће тај састанак с министром да успе, и да ћеш ти моћи комотно да шеташ по Београду. Као и остали.

СТИВ: Који остали, Михаило?

МИКИ: Па, мислио сам...

СТИВ: Реци! Не устручавај се.

МИКИ: Па, мислио сам, као и сви остали.

СТИВ: Цврц, Милојка! Што би рекли код мене, на Дорћолу. Него, где је та пршута?

МИКИ: Па, ево, ту је, тата!

СТИВ: Истина је да живимо у демократској Србији, али то још увек не значи да треба да једемо из папира.

МИКИ: Донећу тањир из кухиње.

(Изађе)

АНА: Имаш, дакле, неки план са мном?

СТИВ: Имам.

(Ухвати је за руку и ђеда је у очи)

АНА: Добро. На то смо навикли.

СТИВ: На шта сте то навикли, госпођице?

АНА: На то, драги, да кројиш туђе судбине, не питајући људе да ли им се то свиђа.

СТИВ: Мислим, душо, да ће ти се овај план допасти.

Ана нагло њовуче руку. Улази Мики са њањиром.

МИКИ: Ево тањира! Исти они из којих смо мама и ја јели, када смо, преко лета...

АНА: Дај, ја ћу то!

(Брише њањир њањирном марамицом, сџавља у њ насечену њр-шуићу)

Изволите!

СТИВ: *(Сиња њиће)*

Да видимо шта нам је Миша Свиња припремио!

МИКИ: Одлична је! Зашто човека зовете свиња?

СТИВ: Цело Браничево га тако зове. То у Србији није погрдно. Одувек је гајио свиње и са свињама се боље споразумевао него са људима, што и није ништа чудно. Људе је знао да удари, а има тешку руку, уме и кости да поломи. Иначе, има добру душу. Један од мојих најпоузданијих сарадника...

МИКИ: *(Пије)*

Па, јесте, у твом послу такви су сарадници неопходни.

СТИВ: Мислиш, свиње?

МИКИ: Не, тата, мислим, поуздани.

СТИВ: Мислиш, поуздане свиње?

МИКИ: Не! Нисам то мислио!

(Пије)

СТИВ: Истини за вољу, потребне су ми и свиње... Има их, Богу хвала!

МИКИ: Добро, тата, да ли ти радиш са људима или са животињама?

СТИВ: Па, онда, пси, кртице, мазге, по нека змија...

АНА: Господине Стевановићу, ваш посао мора да је јако занимљив!

СТИВ: Обична трговина, госпођице. Али, за разлику од оне коју наивно, или лицемерно зову, легалном – прилично ефикасна. Поштују се закони тржишта, поштује се дата реч. Не поштују се границе, идеологије, нити националности... Неверство се плаћа животом, а роба у кешу. То је све.

МИКИ: Немој, молим те, тата!

СТИВ: Твој глупи министар мисли да је трговина када он проценте од инвестиција и јавних радова трпа у свој дубоки џеп.

АНА: Значи, неверство се плаћа животом?

СТИВ: А, чиме другим, госпођице? Зашто? Зар то није нормално?

Пауза.

АНА: И ја мислим да је нормално.

МИКИ: Ана, забога! Ја те не познајем такву.

АНА: Има времена. Упознаћеш ме.

МИКИ: Али, ја те не желим такву!

АНА: Пази ти њега! А, ти ме, значи, желиш?

МИКИ: Па, немој, сад...

СТИВ: Немојте, децо, да кваримо овај лепо дан!

МИКИ: Ево, ја ћу рећи отворено. Нека и тата зна.

АНА: Не залећи се, Михаило!

МИКИ: Не, зашто? Па, зар нисмо говорили о томе?

АНА: Кажем ти, не залећи се!

СТИВ: О чему то?

МИКИ: *(Пије)*

Ево о чему! Говорили смо о венчању.

СТИВ: Чијем венчању?

МИКИ: Па, нашем...

(Пије)

СТИВ: Вашем?

МИКИ: Да. Анином и мом.

Пауза.

СТИВ: Значи, тако...?

МИКИ: Да. Зашто?

Пауза.

СТИВ: Честитам, децо!

МИКИ: Хвала! Живели!

Ана не реагује.

МИКИ: Ти нећеш да попијемо у то име?

АНА: Зар не осећаш да си пијан, Михаило?

МИКИ: Можда и осећам. Али, да ли то мења суштину ствари о којој говоримо?

АНА: Не говоримо. Само ти говориш.

МИКИ: А, шта је са тобом, драга? Зашто да кријемо од оца ту лепу новост?

АНА: Не буди смешан, дечко!

СТИВ: Са дамом, изгледа, треба бити деликатнији, сине.

МИКИ: Значи, ја сам смешан и на то још и неделикатан! Мислиш ли, оче да си ти достојан учитељ деликатности? Са својим свињама, змијама и мазгама!

АНА: Михаило, ми смо овде на задатку у име Владе Републике Србије. Молим те да то не заборављаш!

МИКИ: На каквом јебеном задатку? Да наговоримо једног опасног шверцера – који је случајно и мој отац – да свој новац подели са једним сумњивим министром – који је, на жалост, мој послодавац!

СТИВ: Боже, Михаило, ти си се стварно напио и не знаш шта говориш!

МИКИ: Напротив! Можда сам се зато и напио да бих, најзад, могао да кажем шта мислим.

АНА: Па, кажи, забога, једном, шта мислиш!

СТИВ: Да ли је, заиста потребно да човек буде пијан, да би смогао снаге да каже шта мисли?

МИКИ: Потребно је, ако живи са свињама, мазгама, змијама... И, не знам са ким оно још беше?

СТИВ: Са псима.

МИКИ: Да, са псима! Тада се човек плаши да изговори истину, јер види да је сви заобилазе и види да рећи истину значи активирати замку која као живо благо гута глупе истинољупце, проклете наивчине што никако нису у стању да дешифрију код времена у којем су принуђени да живе. У колико је ово, уопште, неки живот!

СТИВ: Хајде, сине, попиј још једну!
(*Сийа му*)

АНА: Забога, не дај му више да пије!

МИКИ: Аха, јесмо ли већ прешли на “ти”? Видите како интимност нагло осваја наш мали круг!

АНА: Извините, омакло ми се!

СТИВ: Не, баш ми је драго. Само наставите тако.

МИКИ: *(Узима чашу)*

Попићемо! Наравно да ћемо попити! За све лажи и обмане у којима смо живели и у којима живимо и сада. За све преварене наде! За сва изневерена очекивања!

(Пије)

Али, ја видим светлост на крају тунела! То у даљини светли Лисабон, бисер Атлантика! Тамо ћемо отићи да у миру преживамо своје илузије. Јер, преостаје нам да их сваримо или да их повратимо, зар не?

(Пије)

Ана, зар је могуће да ћеш и ти остати само једна од мојих изгубљених илузија?

АНА: Сипајте, молим вас, и мени још једну. Дође ми да се и ја напијем!

СТИВ: *(Сића јој)*

А шта си ти то, уствари, очекивао децко?

МИКИ: Шта сам очекивао? Очекивао сам да све оно што смо годинама радили, да најбоља енергија, најлепша уверења, емоције, истрајност, храброст – не буду узалудни! Очекивао сам да све оно што нам се дешава не буде једна велика обмана, једна трула шарена лажа, а ми, само жртве туђег цинизма и сопствене лаковерности! А, можда смо сами криви?

(Сића себи њиће дрхћавом руком)

Кажи ми, ко је крив, тата, за ову демократску лаж која нам се дешава? Зашто криминалци и даље држе богатство Србије у својим рукама? Зашто се национално благо распродаје странцима за мале паре и велике проценте, а број незапослених се повећава? Зашто је данас цензура гора него у диктаторово време, а сиромаштво, примитивизам и несигурност већи него у целој Европи?

АНА: Да ли ми то слушамо исповест припитог, разочараног идеалисте?

МИКИ: А, ти? Шта си ти, у целој овој причи, Ана?

Пауза.

СТИВ: Слушај, сине, довољно си одрастао, имаш образовања, па и искуства, тамо, са оним шерпама, пиштаљкама, демонстрацијама... Чуди ме да не схваташ неке ствари!

МИКИ: Све ја схватам, тата! Све! Све видим и све схватам!

СТИВ: Онда треба да разумеш да, почев од одређеног друштвеног нивоа, постоји само власт у чистом облику и ништа више. Све друго су илузије, резервисане за оне доле. Оне што ходају улицама, звижде у пиштаљке и лупају у шерпе и лонце, сањарећи о демократији.

МИКИ: Значи, сва наша енергија, вера, ентузијазам, походи на Дедиње, па, чак, и пети октобар, смена власти, паљење Скупштине и Телевизије – све је било узалуд, све је била обмана!

СТИВ: Није. Ви сте послужили као оруђе да једна друга група људи дође на власт.

МИКИ: И?

СТИВ: И, ништа! Зар је то мало?

МИКИ: Твој цинизам је збиља духовит. Али, у ситуацији где криминалци држе пола Србије, ја не пристајем на духовитост!

АНА: *(Посматра њиће у својој чаши)*
Ех, кад би тебе још неко питао...

СТИВ: Прави властодршци су, у принципу, криминалци, сине. То вас на факултету нису учили? И, шта је, уствари, криминал? Такозвани криминал је рушење баријера, прелажење препона, начин да се, брзом акумулацијом капитала, појединци издигну изнад просечног животног сивила, да – не презајући ни пред чим – освоје статус изузетних, повлашћених чланова друштва.

Постоји више праваца и више нивоа на којима се такозвани криминал развија и опстаје. Два основна правца су државно и приватно криминално предузетништво. Ти правци се додирују и прожимају. Они су, дакле, комплементарни.

Најлепши пример државног криминала је рат, освајање и пљачка туђих територија – то ти је познато. Као, рецимо, Американци у Ираку. А најлепши пример приватног, бар на овим просторима, је мој бивши пријатељ Мумин.

АНА: Лепо предавање, професоре!

СТИВ: Хвала, госпођице!

МИКИ: Не разумем зашто смо, онда, уопште рушили левицу?

СТИВ: Зато што није имала довољно политичке интелигенције да схвати где су границе њених могућности. Претерала је, дакле, у криминалном вршењу власти. Уосталом, та прича о левици и десници је збиља већ отрцана политичка баналност. Не постоје

левичари и десничари, постоје само они који владају и они којима се влада. Све друго спада у област формализма, у оквиру којег се изграђују прикладни инструменти за манипулисање масама. Уосталом, зар нису амерички и немачки банкари својевремено финансирали руску револуцију?

МИКИ: Какву, сад, револуцију? А, да!

(Пије)

Али, то је одвратно! Одвратно!

СТИВ: Шта, сине?

МИКИ: Све то што нам се дешава, и то у чему учествујемо. Збиља ми дође да повраћам!

АНА: То је од алкохола, Михаило!

МИКИ: Па, не може да буде све исто! Не може!

СТИВ: *(Ани:)*

Још мало пића?

АНА: Да, господине Стевановићу!

СТИВ: *(Сиђа Ани и себи)*

Шта то не може, сине?

МИКИ: *(Узме флашу, види да је ђразна)*

Не може све у исти кош! И ловови и жандари и банкари... Можда сам ја и пијан...

АНА: Него шта си? И то, преко сваке мере.

МИКИ: Извините, ми смо заиста овамо дошли у име српске демократске Владе, као што Ана лепо каже, све је то тачно, али је, у исто време, одвратно...

АНА: Понављаш се, Михаило!

МИКИ: Да ли смо сви ми криви, тата? Да ли кривица, уопште постоји – или постоји само стицај околности, на који се пристаје, или не пристаје? Крив је, дакле, онај ко пристаје, зар не?

(Ојетт узима флашу и ђоново консџајјује да је ђразна)

Ево! Ја не пристајем! Не пристајем на гадости!

СТИВ: А зашто си, онда, пристао да узмеш од мене десет хиљада марака прљавог новца, кад смо се последњи пут видели?

МИКИ: Не! То је друго! Немој, тата...

СТИВ: Не постоје велике и мале гадости, сине.

АНА: Значи, слагао си ме! Ипак си узео новац.

МИКИ: Не, Ана, чекај...

АНА: Мали подлаче! Опростите, господине Стевановићу, због оваквог изражавања!

СТИВ: Не устручавајте се, госпођице! Још мало пића?

АНА: Како да не! Сад ми, баш, треба једно.

СТИВ: *(Оћвара нову боцу)*
Изволите!
(Микију:)
Ти, разуме се, нећеш више.

МИКИ: Разуме се да хоћу!
(Пије из флаше)

СТИВ: Не верујем да ће ти то помоћи. Твој проблем је у томе што немаш снаге да будеш доследан.

МИКИ: А ти? Шта си ти, тата?

СТИВ: Ја сам одавно престао да вреднујем околности реалног живота. Ја их само користим.

МИКИ: А ја никада нећу престати да их вреднујем. Без обзира на све своје слабости. Никада нећу престати да се борим! Опрости ми, Ана, ја знам да је твоја душа чиста. Слагао сам те, јер сам хтео да те будем достојан. Ја знам да је све то гадно... Знаш, по некад се гадим и самога себе!

АНА: Не претеруј, Михаило! Треба мало да се одмориш.

СТИВ: Има кревет у другој соби. Могао би да прилегнеш.

МИКИ: Не, не! Мене ће љубав да прочисти. Ја желим да заслужим твоје поверење, Ана. Стидео сам се да ти кажем. Било ме је срамота. И сад ме је срамота. Ја желим да почнем нови живот.
(Хоће да ђовраћа)

СТИВ: *(Прискочи да му ђомогне)*
Почећеш, Михаило, само се, прво мало одмори.

МИКИ: Бежи од мене! Твоје ироније је мени доведе!

СТИВ: Чекај, сине!

МИКИ: Не чекам више ништа! Дошао је час истине!
(Оћей хоће да ђовраћа)

Ана мирно сѝа себи ѝиће и ѝали циџарейу.

МИКИ: Ти си криминалац, тата! Да ли ти је то јасно?

СТИВ: Јасно ми је, сине, само мораш мало да се одмориш...

МИКИ: Годинама смо мама и ја овде седели сами, док си ти плео паукову мрежу са Мумином, Мишом Свињом и осталим криминалцима. Да, узео сам мало твојих прљавих пара... А шта си ти радио? Ти и твоји пајташи уништили сте ову земљу! Крв сте јој исисали! И мене сте уништили... И све поштене људе! И још се поигравате демократијом. Срамота! Срамота, тата!

СТИВ: Немој тако, сине! Ја сам се поштено бавио шверцом и снабдевао ову земљу нафтом у најтежим њеним тренуцима. А кад су твоја господа демократи били у опозицији, када америчке паре нису биле довољне, онда је Стив био добар. Онда нико од уљудне госпде демократа није питао одакле моје паре. Да ли су прљаве или чисте! Онда су и моје прљаве паре биле добре за њихове узвишене циљеве!

МИКИ: Сви сте ви исти! Сви сте исти! Гадите ми се!
(Повраћа)
И ти! И они! Опрости ми, Ана! Опрости...
(Посрће и ђада на колена. Скоро је изђубио свесћ)

СТИВ: (Прилази му, ђокушава да ѓа ђодиђне)
Чекај, сине! Полако... Дођи, Ана, помози ми!

Ана уђаси цигаретју, Прилази. Изводе ѓа из собе. Сцена је крајико време ђразна, зађим се Сћив и Ана врађају.

АНА: Биће му добро тамо.

СТИВ: Одспаваће, па ће, ваљда, доћи себи.

АНА: Не знам да ли ће он икада, стварно, доћи себи...

СТИВ: Шта да му ја радим? Има, већ, двадесет девет година, нека одрасте већ једном. Моралиста! Демократа! Доста ми је свега. У Србији човек не може више да буде ни пристојан криминалац! Хајде да попијемо по једну!

Седају. Сћив сћја ђиће. Гледају се. Пауза.

СТИВ: Постали смо машине за преживљавање.

АНА: Увек смо то били, Стив.

СТИВ: Али, ти си тако млада. Како можеш...?

АНА: А шта ми је друго преостало? Живели!

СТИВ: (Уморно)
Живели, душо!

АНА: Била сам још млађа када си ме увео у посао... у кревет... и научио правилима игре.

СТИВ: Видим да си, у међувремену, успела да заведеш и мога сина. Потпуно си га занела...

АНА: Да ли те то чуди?

Пауза.

СТИВ: Не, не чуди ме. Само не бих волео да пати.

Пауза.

АНА: Постоје људи који ће увек наћи разлога да пате. Ја се трудим да те разлоге заобилазим. Дуго сам била сама док си ти био у иностранству, па сам морала занат преживљавања да научим до краја.

(Дигне чашу)

До краја, Стив!

СТИВ: А ја сам се уморио.

(Пауза)

Уморио сам се, Ана! Зарадио сам паре, да, то је тачно – и оне су на сигурном – али, зарадио сам, такође, и неспокојство... Страх.

АНА: Страх! То не личи на тебе, Стив.

СТИВ: Ти вероватно и не знаш какав је Мумин монструм. Вероватно не знаш... Бојим се да он данас влада Србијом. Са једне стране, легализује крваво стечени капитал, са друге стране и даље уклања непослушне, а са треће се инфилтрира у такозване демократске институције. Притом улаже у добротворне сврхе, подиже задужбине и на крају ће постати народни добротвор, као капетан Миша Анастасијевић. И једнога дана нико неће знати колико крви лежи иза нежног назива “задужбина”. А можда то никога неће ни интересовати.

АНА: Ти се, уствари, плашиш Мумина?

СТИВ: Да. Рекао сам ти то, већ. Разуме се да се плашим. Иако сам ја све само не кукавица. Теби је то врло добро познато. Знаш, ја, такође, никога нисам убио за ових десетак година...

(Одлући у мислима, ња се нагло враћи)

А он је оставио кржаве трагове по целом Балкану. И не само Балкану. Од Париза до Истамбула протеже се крвава мрежа!

(Ојет ујоне у мисли)

Не знам, можда је то и неопходно у овом послу, уколико желиш да будеш ефикасан. А ефикасност је најважнија, зар не?

(Погледа на сат)

Хајде да попијемо још по једну. Имамо толико времена.

(Сийа)

АНА: Ти журиш некуда?

СТИВ: Не. Све ће бити обављено на време.

АНА: Дугујеш ми објашњење, Стив. Рекао си да имаш неке планове са мнош. Зар ниси то рекао?

СТИВ: Ја нисам желео да постанем то што сам постао. Знаш, човек не бира своја опредељења, као што се бира роба у рафовима. Опредељење – то је стицај животних околности. То није нешто стварно. То може да постане стварно само током употребе. Али, сада је крај. Сада имам довољно новца да могу да будем што год хоћу. Или, да не будем ништа, ако ми се то више свиђа. Живели! Купио сам, најзад, своју слободу. Можда сам је скупо платио, али, шта се ту може? Цене су такве. Живели!

АНА: Ниси ми одговорио на питање!

СТИВ: *(Долива још ђића)*

Па, слушај, тај Лисабон и није баш лоше место...

АНА: Какав, сад, Лисабон, Стив?

СТИВ: Бисер Атлантика!

АНА: Немој... Нема смисла. И ти си се напио!

СТИВ: Не, не, таман посла! Могу сад да урадим педесет склекова, ако треба.

АНА: Не треба. Само то не, молим те!

СТИВ: Шалим се. Ти знаш, Ана, колико те ја волим!

АНА: Не, Стив.

СТИВ: Како, не?

АНА: Више ништа не знам.

СТИВ: Све време док сам се крио, током последње две године, маштао сам о томе да закључим послове, да склоним новац на сигурно и да заувек одем далеко одавде...

АНА: Али, ниси ми одговорио...

СТИВ: С тобом, драга, разуме се! То је одговор.

АНА: Са мнош?

СТИВ: Па, да. С тобом, Ана!

АНА: Нисам с тим рачунала, Стив. Твоје одсуство трајало је сувише дуго...

СТИВ: Тако је морало бити, душо. Сада је све готово. Све своје планове успешно сам привео крају.

АНА: Још само мене да приведеш...

СТИВ: Не шали се!

АНА: Не шалим се.

СТИВ: Ана, Миша Свиња нас чека на обали Дунава са брзим глисером. Прелазимо у Румунију, тамо нас чека Јорга, са новим пасошима и авионском картом до Истанбула. А онда – свет је наш! Схваташ?

АНА: Покушавам...

СТИВ: Увек смо маштали о томе. Видиш, успели смо! Нема више прљавих послова, Мумина, диктатора, демократа... Нема више ничега! Само ти и ја, и пред нама отворен свет! Хоћемо ли, Ана?

АНА: Када би ти знао колико ми је било тешко све ово време...

СТИВ: Сада је то прошло! Кажи, да ли ме још увек волиш?

АНА: Волим те.

СТИВ: Онда је све у реду!

АНА: Само ми треба времена да схватим...

СТИВ: Све време је сада наше. Схватићеш успут. Пакуј се!

АНА: А, Мики?

СТИВ: Мики... Проћи ће га, ваљда, и тај мамурлук... Вратиће се, лепо, у Београд, своме послу у Влади. Добиће, најзад, можда, и то место у амбасади у Лисабону... Хајдемо!

Пауза.

АНА: Хајдемо!

СТИВ: Дођи, лучше моје!
(Љуби је, дуго)
Ево, само да спакујем ранац!
(Одлази у дубину собе)

АНА: А да попијемо још по једну за срећан пут?

СТИВ: Може! Сипај ти, сад ћу ја, само да затворим ово.

АНА: (Сипа виски и у Стивову чашу, неопажено сипава малу џабрејку)
За срећан пут!

СТИВ: (Узео је чашу)
За срећан пут!
(Појије на искаи, погледа на саи)
Време је!

АНА: И ја мислим.

Стив се жрчи, љада.

СТИВ: Шта...?

АНА: Поздрав од Мумина!

СТИВ: Ана... Ти!
(Издахне)

Ана узме мобилни телефон, бира број.

АНА: Хало! Ја сам... Дивљач је пала... Да. Имам кола. Чекајте ме на аутопуту, излаз за Пожаревац... Хвала, било ми је задовољство!

Осврне се по соби, примећује Стивову кесу, извади из ње боцу француског вина, осмотри је и стави у своју торбу. Погледа још једном око себе и лагано изађе из собе.

Соба је крајко време празна. Тихо опћочинје завршина музичка тема. Улази Мики, мамуран, посрћући.

МИКИ: Ана, опрости, мало сам, изгледа, претерао...
(Гледа око себе, примећује оца на поду)
Тата?
(Приђе му, крикне)
Тата!!!

Музика се појачава. Лагано зашамњење. Крај.

АУТОРОВ ПОГОВОР

У првој књизи *Изабраних драма* овога аутора објављена су следећа дела: *Пројасиј царсѣва срѣскоѡа* (довршено 1980), *Змај од Србије* (1990), *Карађорђе* (1984), *Небеска војска* (1985), *Поврајѡак Вука Алимѡића* (1991) и *Црни Пеѡар* (1997). (Издање: “Плато”, Удружење драмских писаца Србије, Позориште “Модерна гаража”, Београд 2001, са опсежним предговором др Рашка В. Јовановића.)*

Редослед драма начињен је хронолошки, али не по реду настанка текстова, већ с обзиром на епоху српске историје у коју је радња појединог дела смештена. Тако смо добили временски лук од срењег века до наших дана, или ауторску синтезу збивања карактеристичаних за нашу историјску судбину.

На исти начин уређена је и ова, друга књига *Изабраних драма*. Средњовековна српска парадигма дата је у драми *Косово*, да бисмо, преко Милошеве Србије (*Вуци и овце или Србија на Истѡку*) и времена Другог светског рата (*Одлазак Дамјана Радовановића, Смртѡ ѡуковника Кузмановића*) стигли до наших дана (*Заводник, Дивљач је ѡала*).

Косово (као и *Пројасиј царсѣва срѣскоѡа*, те *Змај од Србије*) припада циклусу драмских парабола које обрађују кључне пунктове наше средњовековне историје, трагајући за закономерном матрицом што ствара и вековима мултипликује српски историјски усуд. То су драме које успостављају значењску вертикалу што повезује српску прошлост са српском садашњошћу, будући да се ова потоња у првој довољно јасно огледа, за онога ко је у стању да

* Сајт на интернету: www.drama.org.yu

сагледа историјске, етнопсихолошке и геополитичке кодове, који – променљиви у форми, а стабилни у суштини – оцртавају контуре наше колективне судбине.

Драма *Косово* (првобитни наслов *Бој на Косову*) завршена је априла 1988. године. Уз минималне корекције, дефинитивна верзија урађена је крајем исте године. Дело је премијерно изведено у Београдском драмском позоришту, 20. децембра 1988, поводом 600. годишњице косовског боја (в.: Драма, бр, 10 – “Срби славе победе унапред, а поразе уназад”) у режији Бранислава Мићуновића (са Зораном Ранкићем, Енвером Петровцијем, Миланом Плештином, Миланом Ераком, Срђаном Милетићем, Небојшом Љубишићем...), а у ваљевском “Абрашевићу” јануара 1989, у режији Велимира Митровића. Објављено је у књизи: М. Шеварлић, *Српска џирило-џија* (“Бата”, Ниш 1995) и у едицији “Савремена српска драма” XV (Удружење драмских писаца Србије, Београд 2003).

После премијере, драма је од једног дела београдске јавности нападнута као бласфемична, антисрпска творевина, да би, касније, била сврстана међу она литерарна и драмска дела која су потпиривала националистичку атмосферу уочи распада Југославије и грађанског рата на Балкану. (На теми балканских парадокса, те српског волунтаризма и етикетирања нећемо се овде задржавати. О томе драме, мислим, довољно говоре.)

Драма *Вуци и овце или Србија на Истџоку* се, попут *Карађорђа*, бави новијом српском историјом, епохом стварања нове српске државе у XIX веку. Као и *Карађорђе*, она је мање фарсична од драма средњовековног циклуса, са више реалистичких (па и документарних) елемената. Но, и она није одвећ далеко од фарсичне параболе, будући да је фарса друго лице наше судбинске реалности.

Попут драма средњовековног циклуса, и ова, на свој начин, представља парадигму нашег историјског усуда и логичан, органски мост према делима посвећеним распаду српског грађанства, те онима која обрађују теме из нашег савременог живота.

Дело је довршено фебруара 1987. године и посвећено 200. годишњици рођења Вука Караџића. Није никада изведено, а објав-

љено је у V књизи едиције “Савремена српска драма” (Удружење драмских писаца Србије, Београд 1999).

Драма *Одлазак Дамјана Радовановића* припада циклусу посвећеном распадању српског грађанског сталежа, са историјским, политичким, психолошким и моралним консеквенцама које из тог процеса произилазе. Томе кругу драмских остварења припадају још и дела *Смрт ђуковника Кузмановића*, *Небеска војска*, *Повраћак Вука Алимџића* и, донекле, *Заводник*, текст који хвата, већ, корак са временом садашњим.

Одлазак Дамјана Радовановића дело је настало 1970/71. године. Објављено је 1972. у часопису “Позоришна култура” (Издавач Народна позориште у Београду); 1973. приређено је за радио и емитовано на Радио Београду, а 1974. изведено је у Црногорском народном позоришту, са Милошем Јекнићем у насловној улози. Исте године, у форми телевизијске драме, емитовано је на Телевизији Београд, са Љубом Тадићем у улози Дамјана Радовановића.

Смрт ђуковника Кузмановића драма је написана 1976. године. Дефинитивна верзија урађена је 1979. Реализована и емитована на Телевизији Београд 1981. године, такође са Љубом Тадићем у насловној улози. По мотивима драмског текста, написан је 1982/83. роман, под истим насловом, и објављен у едицији “Савременик” Српске књижевне задруге (Београд, 1986).

Заводник је драма која се налази на тематском трагу грађанског циклуса, али, такође (као што је горе, већ, поменуто) дубоко задире у садашњи тренутак нашег друштвеног живота, у време цинизма, обмана, расула и посрнућа свих елементарних вредности. Писана је (на основу претходно припремљеног концепта) између 6. августа и 13. септембра 2000. године. Исте године, добила је награду “Бранислав Нушић” Удружења драмских писаца Србије и објављена (под насловом *Мртва природа*) у X књизи едиције “Савремена српска драма”. Као радио-драма, емитована на Радио Београду, маја 2002, а 14. децембра исте године премијерно изведена (у режији аутора) у позоришту “Славија” у Београду.

Дивљач је њала комад је са потпуно савременом тематиком – обрађује причу чија се радња дешава почетком XXI века; има драматуршке обресе политичко-љубавног крими трилера, а будући да је српско друштво до сржи криминализовано, онда је то – рекли бисмо – друштвена, такорећи, грађанска драма нашега доба.

Драма је довршена крајем октобра 2003. године. Концертно је изведена у позоришту “Култ”, у Београду, јула 2004. Исте године објављена је у XVII књизи едиције “Савремена српска драма” (Удружење драмских писаца Србије, Београд).

ИЗАБРАНА ЛИТЕРАТУРА

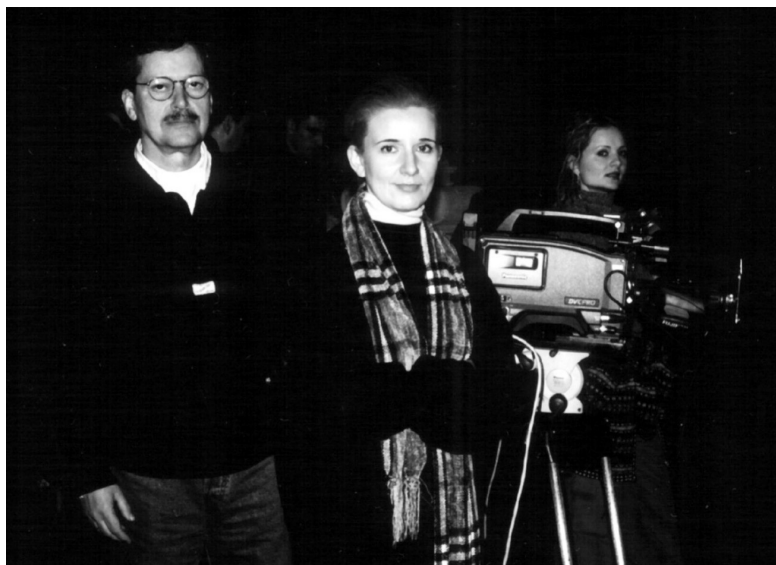
- 1 Драган Клаић: *Изра псеудо историјских маски*, у књизи *Пројаси царсџива срџскоџа*, едиција “Ка новој драми” I коло. II књига, НИРО “Трибина”, Београд 1983.
- 2 Борка Павићевић: *Полиџика је судбина* – разговор са Миладином Шеварлићем Поводом премијере *Пројаси царсџива срџскоџа* у “Атељеу 212” (програм “Атељеа 212”, № 75, 21. април 1983).
- 3 Рашко В. Јовановић: *Позоришџе и драма*, “Вук Караџић”, Београд 1984.
- 4 Др Ана Д. Живковић: *Пројаси царсџива срџскоџа*, у књизи *Рамџа и сџивараоци*, “Проналазаштво”, Београд 1986.
- 5 Вељко Радовић: *Прилике у миџској земљи Србији*, у књизи *Змај од Србије*, Народно позориште, Ниш 1994.
- 6 Александар Милосављевић: *Србија међу змајевима*, у књизи *Змај од Србије*, Народно позориште, Ниш 1994.
- 7 Милисав Савић: *Ко је ко?* – писци из Југославије, “Ошишани јеж”, Београд 1994.
- 8 Александар Милосављевић: *Псеудоисторијска (срџска) џрилоџија*, у књизи *Срџска џрилоџија*, “Бата”, Ниш 1995.
- 9 Александар Милосављевић: *Велике вождове чизме*, у књизи Карађорђе, Народно позориште, Ниш 1995.
- 10 Александар Милосављевић: *Срџски виџез и срџски Макијавели* – лик Карађођа у истоименој драми Миладина Шеварлића. “Театрон”, бр. 93, Београд 1995.
- 11 Душан Ч. Јовановић: *Шџа Косово није?*, у књизи *Срџска џрилоџија*, “Бата”, Ниш 1995.
- 12 Радослав Лазић: *Драмска џарџиџура* – разговор са драмским аутором Миладином Шеварлићем, “Савременик”, 28/29, Београд 1995.
- 13 Др Мата Фрајнд: *Тџиови измене историјске истџине у историјској драми и џолиџичком џозоришџу*, *Књижевносџи и истџорија* – зборник реферата са начуног скупа у Нишкој Бањи, 1995.

- 14 Др Петар Волк: *Писци националног театра*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1995.
- 15 Др Марта Фрајд: *Косовска трилогија Миладина Шеварлића*, "Театрон", бр. 96, 1996.
- 16 Олга Стојановић: *Историја као судбина*, "Театрон", бр. 94. 1996.
- 17 Др Миленко Мисаиловић: *Карађорђе као метафора историјске судбине, Карађорђе у драми и на филму – зборник радова са научног скупа, Велика Плана 1996.*
- 18 Др Петар Волк: *Српско позориште*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1997.
- 19 Радомир Путник: Поговор I књизи едиције "Савремена српска драма", Музеј позоришне уметности и Удружење драмских писаца Србије, Београд, 1998.
- 20 Жељко Хубач: *Генерациски креативни реализам – Поговор V књизи едиције "Савремена српска драма", Музеј позоришне уметности и Удружење драмских писаца Србије, Београд, 1999.*
- 21 Милош Латиновић: *Иронични каледоскоп – Поговор VIII књизи едиције "Савремена српска драма", Музеј позоришне уметности и Удружење драмских писаца Србије, Београд, 2000.*
- 22 Радомир Путник: Поговор X књизи едиције "Савремена српска драма", Музеј позоришне уметности и Удружење драмских писаца Србије, Београд, 2000.
- 23 Милош Јевтић: *Поретак драмског писца*, "Театрон", 113, зима 2000.
- 24 Александар Баја: Ка антиутопији – Поговор XII књизи едиције "Савремена српска драма", Музеј позоришне уметности и Удружење драмских писаца Србије, Београд, 2001.
- 25 Др Рашко В. Јовановић: Предговор *Изабраним драмама М. Шеварлића* ("Плато", Удружење драмских писаца Србије, Позориште "Модерна гаража", Београд 2001)
- 26 Радомир Путник: Предговор *Антологији ТВ драме* (РТС, Београд 2002)
- 27 Милосав Буца Мирковић: *Маргиналије за "Змаја од Србије"* ("Драма" бр. 2, зима 2003)
- 28 Олга Стојановић: *Архивски и модели* ("Књижевне новине", 15. октобар – 15. децембар 2002)
- 29 Др Рашко В. Јовановић: *У живи савременој животи* ("Драма", бр. 3, пролеће 2003)
- 30 Милосав Буца Мирковић: *Четиридесет година уметничког рада Миладина Шеварлића* ("Драма", бр. 3, пролеће 2003)
- 31 Леон Ковке: *Поглед кроз кључаоницу времена* ("Савремена српска драма" XV – Удружење драмских писаца Србије, Београд 2003)

- 32 Милосав Буца Мирковић: *Херој без ѿредаха* (“Драма”, бр. 5, јесен 2003)
- 33 Др Рашко В. Јовановић: Поговор XVII књижи еџиције “Савремена српска драма” (Удружење драмских писаца Србије, Београд 2004)
- 34 Александар Милосављевић: *Карађорђе* (“Позориште”, СНП, г. LXIII 94/95)
- 35 Миња Обрадовић: Поговор XX књижи еџиције “Савремена српска драма” (Удружење драмских писаца Србије, Београд 2004)
- 36 Миња Обрадовић: Поговор XXI књижи еџиције “Савремена српска драма” (Удружење драмских писаца Србије, Београд 2005)
- 37 Милисав Миленковић: *Срби славе ѿбеле унајред, а ѿпазе узанад* – разговор са драмским писцем Миладином Шеварлићем (“Драма”, бр. 10, зима 2005)
- 38 Др Бошко Сувајџић: *Косовска ѿрилоџија Миладина Шеварлића* (“Драма”, бр. 13, јесен 2005)

Миладин Шеварлић режира своју драму *Заводник* у позоришту "Славија", 2002. Десно од њега Горан Милев и Милан Михаиловић.

Као уредник Телевизије Београд. На снимању серије *Карађорђе и његови синови*, 2004. Десно, продуцент Марија Берета.

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

МИЛАДИН ШЕВАРЛИЋ рођен је у Београду 1943. Дипломирао је на групи за општу књижевност и теорију књижевности Филолошког факултета (1967) и на групи драматургије Академије за позориште, филм, радио и телевизију у Београду (1968).

Био драматург и уметнички директор Београдског драмског позоришта, уметнички директор Црногорског народног позоришта, уредник позоришног програма и издавачке делатности Дома културе “Студентски град”, управник и уметнички директор Народног позоришта у Нишу, управник и уметнички директор Позоришта на Теразијама, заменик управника Народног позоришта у Београду, одговорни уредник у Културно-уметничком програму Телевизије Београд и главни уредник издавачког предузећа “Просвета”. Главни је уредник часописа “Драма” Удружења драмских писаца Србије, чији председник је био у два мандата.

Као писац, културни и јавни радник делује у нашој средини већ више од четрдесет година. Објављивао песме и есеје у многим књижевним часописима, шездесетих, седамдесетих и касније (“Савременик”, “Књижевност”, “Дело” и др.), позоришне критике у “Политици-експрес”, седамдесетих, и есеје из области друштвене проблематике у листу “Борба” деведесетих година, као и бројне напise из позоришне, културне и друштвене сфере, у стручним часописима и дневним листовима.

Сценска адаптација Његошевог *Горског вијенца* изведена му је 1973. у Црногорском народном позоришту, а драматизација (са Ј. Павићем) романа *Трен* 2 А. Исаковића 1985. у Студентском културном центру у Београду. Аутор је сценарија за дугометражни играни филм *Недељни ручак* (редитељ Милан Јелић, “Филм-данас”, Бео-

град 1982) и за ТВ филм *Пролеће у Лимасолу* (редитељ Сава Мрмак, РТС 1999).

Роман *Смрт ђуковника Кузмановића* објавила му је “Српска књижевна задруга” (Београд 1986), а *Енциклопедију веровања и обичаја* (са М. Зупанцом) “Сфариос” (Београд 1989) и “Плато” (Београд 2001). Код истог издавача изашла му је и књига есеја *Српска Ајтлантџида* (“Плато” 2002).

Аутор је опуса од преко двадесет драмских дела, која су (почев од 1968) играна у позориштима, на радију и телевизији, те штампане у периодици, збиркама и посебним издањима:

Пад Басиље (Радио Београд 1968); *У рукама оцабине* (Радио Београд 1969, “Сцена” 1971); *Сведок из мртвог дома* (Дом омладине, Београд 1972); *Одлазак Дамјана Радовановића* (“Позоришна култура”, 1972, Радио Београд 1973, Црногорско народно позориште 1974, Релевизија Београд 1974); *Кућемо виноград* (Радио Београд 1976); *Ојимисџи* (Народно позориште у Београду 1979, “Сцена” 1979); *Смрт ђуковника Кузмановића*, (Радио Београд 1981, Телевизија Београд 1982); *Пројас џарсџива српскога* (“Абрашевић”, Ваљево 1981, Позориште “Стерија”, Вршац 1982, Омладинско позориште “Сусрет”, Београд 1982, “Атеље 212”, Београд 1983, Народно позориште у Суботици 1983, едиција *Ка новој драми*, “Трибина”, Београд 1983, *Српска џрилоџија*, “Бата”, Ниш 1995, *Изабране драме*, “Плато” 2001, “Савремена српска драма” XXVII, Београд 2006); *Душевна болница* (“Абрашевић”, Ваљево 1985, “Савремена српска драма” XXIV, Београд 2005); *Кум* (Позориште у Кикинди 1986); *Небеска војска* (Народно позориште у Ужицу 1986, Народно позориште “Тоша Јовановић, Зрењанин 1989, едиција “Савремена српска драма” XII, Београд 2001, *Изабране драме*, “Плато” 2001); *Косово* (Београдско драмско позориште 1988, “Абрашевић”, Ваљево 1989, *Српска џрилоџија*, “Бата”, Ниш 1995, “Савремена српска драма” XV, Београд 2003); *Код златног вола* (Покрајинско народно позориште у Приштини 1992, “Савремена српска драма” VIII, Београд 2000); *Повраћак Вука Алимџића* (Телевизија Београд 1992, *Антиолоџија ТВ драме*, РТС, Београд 2002, *Изабране драме*, “Плато” 2001); *Змај од Србије* (Народно позориште у Нишу 1994, *Змај од Србије*, издавач Народно позориште у Нишу 1994, *Српска џрилоџија*, “Бата”, Ниш 1995, *Изабране драме*,

“Плато” 2001); *Карађорђе* (Народно позориште у Нишу 1995, *Карађорђе*, издавач Народно позориште у Нишу 1995, *Изабране драме*, “Плато” 2001, “Савремена српска драма” XX, Београд 2004); *Господин министар* (Драмско музички театар “Константин Кисимов”, Велико Трново, Бугарска 1995, “Савремена српска драма” I, Београд 1998, “Федрас”, Мало Црниће 1999); *Црни Пејшар* (“Театрон”, лето 1998, *Изабране драме*, “Плато” 2001); *Љубав љубеђује* (драма за децу, “Театрон”, лето 1999); *Вуци и овце или Србија на Истоку* (“Савремена српска драма” V, Београд 1999); *Мртва природа (Заводник)* (“Савремена српска драма” X, Београд 2000, Радио Београд 2002, Позориште “Славија”, Београд 2002); *Дивљач је љала* (“Савремена српска драма” XVII, Београд 2004).

Први избор из свог драмског стваралаштва објављује у књизи *Српска прилозица – Пројаси царска српскога, Косово, Змај од Србије* – (“Бата”, Ниш 1995), пропраћеној критичким текстовима Александра Милосављевића, Драгана Клаића, Душана Ч. Јовановића и Вељка Радовића. Књига *Изабране драме* објављена му је 2001. године у Београду (“Плато”, Удружење драмских писаца Србије, Позориште “Модерна гаража”) са опсежном студијом др Рашка В. Јовановића.

Сам је режирао два своја позоришна комада: *Господин министар* (“Федрас”, Мало Црниће 1999) и *Заводник* (Позориште “Славија”, Београд 2002).

За своја драмска дела више пута је награђиван. За драму *Пројаси царска српскога* добио награду на првом (анонимном) конкурс Удружења драмских писаца Србије (1980), а за драме *Небеска војска*, *Змај од Србије* и *Заводник (Мртва природа)* награде “Бранислав Нушић” истог Удружења (1986, 1990. и 2000. године). За драму *Змај од Србије* добио, такође, награду на Фестивалу праизведби у Параћину 1994, а исте године, на XXIX Стеријиним позорју, Стеријину награду за савремену комедију. За драму *Карађорђе* добио награду на Сусретима професионалних позоришта Србије “Јоаким Вујић” 1995. године. “Златни беоцуг” Културно-просветне заједнице Београда, “за трајан допринос култури Београда”, добио 1999. године.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41–2

821.163.41.09–2 Шеварлић М.

ШЕВАРЛИЋ, Миладин

Изабране драме. (2) / Миладни Шеварлић. –
Београд : Удружење драмских писаца Србије, 2006
(Параћин : Графореklam). – 279 стр. ; 21 cm.
– (Едиција Изабране драме)

Тираж 300. – Стр. 7–31: Чудотворни прстен драмске ковине /
Бошко Сувајџић. – Белешка о аутору: стр. 277–279.
– Библиографија: стр. 273–275. – Садржај: Косово ;
Вуци и овце или Србија на Истоку ; Одлазак Дамјана
Радовановића ; Смрт пуковника Кузмановића ; Заводник ;
Дивљач је пала.

ISBN 86–85501–08–3

а) Шеварлић, Миладин (1943–) – Дrame

COBISS.SR–ID 134326540